

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
ВАРШАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВИЩА ШКОЛА ЕКОНОМІКИ ТА ІНОВАЦІЙ В ЛЮБЛІНІ
ЦЕНТР СОЦІАЛЬНИХ ІНІЦІАТИВ ТА АНАЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

**ОСОБИСТІТЬ І СУСПІЛЬСТВО:
МЕТОДОЛОГІЯ ТА ПРАКТИКА СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

МАТЕРІАЛИ V МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЇ

(15 травня 2018 року)

**PERSONALITY AND SOCIETY:
METHODOLOGY AND PRACTICE OF MODERN
PSYCHOLOGY**

V INTERNATIONAL INTERNET CONFERENCE
BOOK OF ABSTRACTS

(May 15, 2018)

Луцьк
2018

УДК 316.61(082)
ББК 88.52я43
О-75

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
(протокол №4 від 26 квітня 2018 року)*

Редакційна колегія:

Засєкіна Л. В. – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри загальної і соціальної психології та соціології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (головний редактор);

Вірна Ж. П. – доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології та соціології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Кульчицька А. В. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної і соціальної психології та соціології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (відповідальний редактор);

Кихтюк О. В. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної і соціальної психології та соціології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Мудрик А. Б. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної і соціальної психології та соціології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Соловей О. А. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної і соціальної психології та соціології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Федотова Т. В. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної і соціальної психології та соціології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

О-75 **Особистість і суспільство: методологія та практика сучасної психології** : матеріали V Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (15 трав. 2018 р.) = Abstract V International Scientific & Practical Internet Conference (May 15, 2018) / за заг. ред. Л. В. Засєкіної, А. В. Кульчицької. – Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2018. – 196 с.

ISSN 2413-0273

У виданні вміщено матеріали наукових розвідок учасників V Міжнародної інтернет-конференції «Особистість і суспільство: методологія та практика сучасної психології». Розкрито актуальні питання психології особистості, зокрема методологічних засад дослідження особистості, особистості в умовах інформаційного, політико-правового, організаційно-економічного суспільства, міжкультурного й освітнього простору.

Рекомендовано науковцям, викладачам, аспірантам, учителям, методистам, студентам.

УДК 316.61(082)
ББК 88.52я43

© Грубій А.М. (обкладинка), 2018

ЗМІСТ

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В СУСПІЛЬСТВІ

Власюк Дмитро НЕЙРОПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ МОТИВАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	8
Гаврилюк Наталія, Кульчицька Анна ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ	10
Гордовський Тарас, Федотова Тетяна САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ: ТЕОРЕТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ.....	14
Кихтюк Оксана ДО МЕТОДОЛОГІЧНОЇ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛІНГВІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ.....	17
Кордунова Наталія ОСОБИСТІСНА ЗРІЛІСТЬ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ.....	20
Літвін Тетяна , Кихтюк Оксана ДО ТЕОРЕТИЧНОЇ ПРОБЛЕМИ РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «ЗДОРОВ'Я»	23
Скалій Юлія, Кихтюк Оксана ДО ПРОБЛЕМИ ТЕОРЕТИЧНОГО ОБГРУНТУВАННЯ САМОІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ.....	25

ОСОБИСТІТЬ В ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВОМУ ВИМІРІ

Гайдар Тетяна ЯК ЖЕ ДОПОМОГТИ СУСПІЛЬСТВУ СТАТИ ЦИВІЛІЗОВАНИМ	30
Гуцало Аліна, Мітлош Антоніна МОТИВИ ЗВЕРНЕННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ДО СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ.....	35
Єлов Віталій, Єлова Марія ПРЯМИЙ ДОПИТ СВІДКА У ЦИВІЛЬНІЙ СПРАВІ: ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ.....	38
Цибень Ольга ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ, ЯК ОСНОВНИЙ ЧИННИК ЕФЕКТИВНОЇ ФАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУДДІ.....	44

ОСОБИСТІТЬ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ВІДНОСИН

Hrynevych Viktoriya PROFESSIONAL DEGRADATION: SOCIAL PSYCHOLOGICAL ASPECTS	49
Барнась Богдана, Кульчицька Анна ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА В ГАЛУЗІ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ.....	51
Бих Діана, Журавльова Олена ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТІВ	54

Дмитріюк Наталія ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КАР'ЄРНОГО УСПІХУ ОСОБИСТОСТІ	57
Коструба Наталія ПРОВІДНІ МОТИВАЦІЙНІ ОРІЄНТАЦІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ КОМУНІКАЦІЇ МАЙБУТНІХ СВЯЩЕНОСЛУЖИТЕЛІВ	60
Матіюк Юлія, Мудрик Алла ДО ПИТАННЯ ТРУДОГОЛІЗМУ	63
Онопченко Ірина ТРУДОГОЛІЗМ ЯК РІЗНОВИД АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ.....	65
Петрик Оксана ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА АДАПТИВНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ.....	67
Савчук Оксана ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ	70
Стефанків Зоряна, Малімон Людмила ЗВ'ЯЗОК СТРЕС-ФАКТОРІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З РІВНЕМ СУБ'ЄКТИВНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ МЕДИЧНОГО ПРАЦІВНИКА	72
Шулипа Галина, Кульчицька Анна ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ ЯК СУБ'ЄКТА СПОЖИВЧОГО РИНКУ	75

ОСОБИСТІТЬ В УМОВАХ КРИЗИ ТА КОНФЛІКТУ

Грудняк Дарина, Журавльова Олена ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ САМОТНОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ.....	81
Жук Анна, Федотова Тетяна СІМЕЙНІ ВЗАЄМИНИ ТА РИЗИК ХАРЧОВИХ РОЗЛАДІВ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ	84
Жук Катерина, Крижанівська Зореслава ЗНАЧЕННЯ САМООЦІНКИ ЮНАКА В СИТУАЦІЇ ПЕРШОГО ЗНАЙОМСТВА З ПРОТИЛЕЖНОЮ СТАТТЮ	87
Коновал Юлія, Журавльова Олена ОСОБЛИВОСТІ СПІЛКУВАННЯ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗАКОХАНOSTІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ.....	89
Майстрок Вікторія ПРОЯВ НИЗЬКОГО РІВНЯ БЕЗУМОВНОГО САМОПРИЙНЯТТЯ В АВТОНАРАТИВАХ ЖІНОК	92
Меда Ганна, Мітлош Антоніна ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ЕМОЦІЙ У РАНЬОМУ ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ	95
Савченко Олена РЕФЛЕКСИВНІ ПРАКТИКИ ЯК КОГНІТИВНО-ПОВЕДІНКОВИЙ РЕСУРС ОСОБИСТОСТІ	98
Чміль Інна ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ЗАПОБІГАННЯ ОСОБИСТІСНИХ КРИЗ ПІДЛІТКІВ	101

Ярошук Маріанна ІНТУЇЦІЯ ТА ЕМОЦІЙНО-ПОЧУТТЄВА СФЕРА ОСОБИСТОСТІ.....	102
---	-----

ОСОБИСТІТЬ В МІЖКУЛЬТУРНОМУ ТА ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

Zasiekina Larysa, Do Thi Thanh Thuy, María del Rocío Deliyore Vega ATTITUDES OF THE COMMUNITY TOWARDS INCLUSIVE VALUES OF EDUCATION (ACTIVE): COMPARATIVE RESEARCH IN VIETNAM, UKRAINE AND COSTA RICA.....	106
Вічалковська Наталія, Іванашко Оксана ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ В ІНКЛЮЗИВНИХ КЛАСАХ	107
Гандзілевська Галина ПСИХОЛОГО-АКМЕОЛОГІЧНІ УМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЖИТТЄВИХ СЦЕНАРІЇВ УКРАЇНСЬКИХ ЕМІГРАНТІВ.....	111
Гошовський Ярослав, Левчук Юлія ВПЛИВ СІМ'Ї НА ПРОФЕСІЙНИЙ ВИБІР В РАНЬОМУ ЮНАЦЬКОМУ ВІСІ	114
Демчук Оксана, Гошовська Дарія ОРГАНІЗАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ- ПЕРШОКУРСНИКІВ ДО КОЛЕКТИВУ	117
Ковальчук Вікторія, Кульчицька Анна АДАПТАЦІЯ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ ДО УМОВ НАВЧАННЯ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ.....	120
Козлова Жанна, Федотова Тетяна ОСОБЛИВОСТІ СФОРМОВАНOSTІ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ В УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ	123
Коць Євгенія, Коць Михайло МОТИВАЦІЙНІ ЧИННИКИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ	126
Кульчицький Володимир, Лук'яненко Євгенія РОЗВИТОК ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ АВІАДИСПЕТЧЕРА В ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ	129
Макарчук Софія, Кихтюк Оксана ВПЛИВ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ НА ФОРМУВАННЯ ЕТНІЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ У ШКОЛЯРІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ	132
Мельник Юлія ПРОБЛЕМА ЕМПІРИЧНОГО ВИВЧЕННЯ РЕЛІГІЙНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У СТРУКТУРІ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ.....	135
Савелюк Наталія ТИПИ РЕЛІГІЙНОЇ ДИСКУРСИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ЯК СУБ'ЄКТА РОЗУМІННЯ.....	137
Тихонова Тетяна, Шатирко Лариса ТЕСТОВЕ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАТЬ В ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД	141
Харко Оксана РЕЛІГІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ	144

ОСОБИСТІТЬ У ВИМІРІ КЛІНІЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Бедюк Марія, Кихтюк Оксана ГАРМОНІЙНІ СІМЕЙНІ СТОСУНКИ ЯК ОЗНАКА ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ	149
Богданович Лілія, Магдисюк Людмила, Шмига Сергій НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ У ВИГЛЯДІ ЕКСТЕРНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ТЕРАПІЇ ПІД ЧАС НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ.....	151
Васькевич Софія, Федотова Тетяна ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ ФЕНОМЕНУ СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК ПОКАЗНИКА ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ	154
Глуцук Юлія, Мудрик Алла ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ПРОКРАСТИНАЦІЇ У СТУДЕНТІВ- ПСИХОЛОГІВ	157
Гордовська Тетяна, Малімон Людмила ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОБІНГ ЯК ЗАГРОЗА ПСИХІЧНОМУ ЗДОРОВ'Ю ПРАЦІВНИКА	160
Дорошенко Аліна, Кихтюк Оксана КОМУНІКАТИВНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ПРОЯВ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я У ПІДЛІТКІВ	162
Засєкіна Лариса, Засєкіна Дарія ВПЛИВ ВИМІРІВ КУЛЬТУРИ НА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ І ПІДЛІТКІВ: ДОСВІД ІЗРАЇЛЮ І МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ	165
Леонович Катерина, Мудрик Алла ДО ПИТАННЯ ТРУДОГОЛІЗМУ У МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ	168
Лисовець Христина, Кульчицька Анна ДО ПРОБЛЕМИ СУЇЦІДАЛЬНИХ НАХИЛІВ У ЮНАЦЬКОМУ ВІСІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ	172
Магдисюк Людмила, Карпук Юлія ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЯКОСТІ ЖИТТЯ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ	175
Мельник Антоній ТИПИ БАТЬКІВСЬКОГО СТАВЛЕННЯ ДО ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ.....	178
Мельничук Олександра, Павлюк Тетяна ОПАНУВАННЯ ВАЖКИХ ЖИТТЄВИХ СИТУАЦІЙ МАТЕРЯМИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ	180
Назарук Іванна, Коць Михайло ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОКОРЕКЦІЇ ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ	184
Огребчук Валерія, Павлюк Тетяна ПСИХОЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ ЖИТТЄВИХ ТРУДНОЩІВ МАТЕРІВ НЕПОВНОСПРАВНИХ ДІТЕЙ.....	187
Сімовоник Альона ОСОБЛИВОСТІ ПРОСПЕКТИВНОЇ ПАМ'ЯТІ У ДІТЕЙ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ	190

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В
СУСПІЛЬСТВІ**

Дмитро Власюк
кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

НЕЙРОПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ МОТИВАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Роль знань, які складають основу кристалізованого інтелекту особистості стає особливо значущою в умовах четвертої промислової революції, настання якої стало основною темою на Всесвітньому економічному форумі в Давосі 2016 року. З іншого боку експоненційний ріст наукового і технологічного знання ставить проблему мотивації пізнавальної (і як варіант – навчальної) діяльності в фокус прикладної когнітивної психології. Особлива роль в цьому аспекті надається можливостям, які відкриває провідний екстремальний мотив пізнавальної діяльності - допитливість.

Одна з основних проблем, з якою стикаються дослідники при спробах строго наукового психологічного дослідження уваги в рамках актуальної експериментально-психологічної парадигми, це відсутність єдиного і загально визнаного визначення феномену допитливості і як наслідок, серйозні методологічні труднощі при спробах операціоналізації допитливості, як психологічного конструкта.

Достатньо фундаментальний аналіз цієї проблеми і підходів до її вирішення, сформованих останнім часом був здійснений в роботах [5], [9], [10], [11].

Ці роботи констатують велику строкатість тлумачень поведінкових проявів і ситуативних феноменів в спробах дати визначення поняття допитливості. Так відмічається, що поняття допитливості в західній психології часто прийнято розглядати як окремий випадок більш широкої категорії «інформаційний пошук», при відсутності явних спроб категоріально розмежувати ці конструкти. При описі явища використовуються поняття потягу до новизни (neophilia), латентне на учіння, інформаційна потреба. Одним з найбільш визнаних концептуальних підходів до розуміння психологічних механізмів можна вважати терію інформаційного розроблену Дж. Левенштейном [7].

Аналіз підходів в руслі яких трактувалась допитливість у вітчизняній психології наведений в роботі В.О. Макарової [1]. Макарова показує що у вітчизняній психології допитливість трактується як інтелектуальна риса, джерело пізнавального інтересу, цікавість і любов до наук, ініціативна діяльність по пізнанню довкілля, показник пізнавальних запитів і інтересів дітей, складне відчуття любові до знань, як дослідницька активність, як готовність суб'єкта до пізнання та інше. Розвиток концептуальних підходів до допитливості як мотиваційного механізму пізнання можна віднайти в роботах російських психологів А.Подьякова [3], В.Юркевич [4], Д.Парамонової[2].

На такому еkleктичному фоні останнім часом можна спостерігати спроби обійти методологічні труднощі дефініції категорії через більш ретельний аналіз нейропсихологічних і психофізіологічних процесів, які супроводжують прояви феномену допитливості. [5], [11].

Одне з найбільш цитованих нейропсихологічних досліджень допитливості було проведено великою групою дослідників під керівництвом М.Кана[6]. В цьому дослідженні методами функціональної МРТ фіксувалась мозкова активність піддослідних, які намагались правильно відповісти на запитання вікторини, одночасно оцінюючи наскільки цікаві їм окремі питання. Дослідження виявило пов'язану з зацікавленістю мозкову активність в районі нижньої лобної звивини і хвостатого ядра, які активуються в процесі очікування різних видів винагород. Це спостереження узгоджувалось з теорією інформаційного розриву Левенштейна. Але дивним виявилось те, що активності в області прилеглого ядра, структури, що найбільш надійно пов'язується з процесами отримання винагороди, ніякої особливої активності зафіксовано не було. Коли правильні відповіді розкривались то фіксувалась активність структурах пов'язаних з гіпокампом, які відповідають за процеси пам'яті і навчання. Причому найбільша активність фіксувалась у випадках коли припущення піддослідних виявлялись помилковими.

Нейропсихологічне дослідження М.Грубера[5] виявило, що активність в дофаміноергічних областях мозку і прилеглому ядрі, індукована виконанням завдань з високим рівнем зацікавленості приводила до покращення засвоєння інформації, яка була нецікава респондентам. Автори інтерпретують отримані результати, як свідчення того, що хоча допитливість відображає внутрішню мотивацію, воно забезпечується тими ж самими механізмами винагороди, які задіяні в умовах зовнішньої мотивації.

Дослідження активності дофамінових нейронів в задачах з високим рівнем невизначеності, свідчать що дофамінові рецептори нервової системи мають вирішальне значення для багатьох видів задоволення, пов'язаних з пізнанням. Отримані результати показують, що для підкіркових структур мотиваційної винагороди інформаційна цінність трактується так само, як і будь-яке інше корисне надбання.

Постає також закономірне питання про джерело сигналу загальної цікавості? Відносно недавно сформулась гіпотеза, що дофамінові мотиваційні активуються імпульсами, що надходять з орбітофронтальної кори, яка, в свою чергу, отримує вхідні дані від основних сенсорних і асоціативних структур. Останнім часом ця малодосліджена структура головного мозку викликає пильний інтерес дослідників мотиваційних механізмів мозку.

Таким чином створення індивідуалізованих систем мотивації навчальної-пізнавальної діяльності вимагає серйозного вдосконалення розуміння її нейропсихологічних механізмів і розробку методів оцінки їх індивідуальної мінливості.

Джерела та література:

1. Макарова В. О. Розвиток допитливості у дітей старшого дошкільного віку як психолого-педагогічна проблема / В. О. Макарова // Педагогічна освіта: теорія і практика. - 2013. - Вип. 14. - С. 358-361. - Режим доступу:
2. Парамонова Д. В. К вопросу о теоретических основах развития любознательности в дошкольном возрасте / Д. В. Парамонова // Молодой ученый. — 2017. — №12. — С. 535-536
3. Поддьяков А.Н. Исследовательское поведение: стратегии, познания, помощь, противодействие, конфликт./ А.Н. Поддьяков. - М.: Эребус, 2006.
4. Юркевич, В. С. Развитие начальных уровней познавательной потребности у школьника / В. С. Юркевич // Вопросы психологии. –2008. – № 2. – С. 83–92.
5. Gruber M.J., Gelman B.D., Ranganath C. States of curiosity modulate hippocampus-dependent learning via the dopaminergic circuit. *Neuron*, 84 (2014), pp. 486-496
6. Kang M.J., Hsu M., Krajbich I.M, Loewenstein G., McClure S.M., J.T.Y. Wang, C.F. Camerer The wick in the candle of learning: epistemic curiosity activates reward circuitry and enhances memory / *Psychol. Sci.*, 2009. – 20 -200, pp. 963-973
7. Kidd, C. and Hayden, B. Y.,. The psychology and neuroscience of curiosity. / *Neuron*, — 2015.— vol. 88, no 3, p. 449–460
8. Loewenstein, G. (1994). The psychology of curiosity: A review and reinterpretation. *Psychological Bulletin*, 116, 75-98.
9. Piotrowski, J.T., Litman, J.A., & Valkenburg, P.M. (2014). Measuring epistemic curiosity in young children. /*Infant and Child Development*, 23(5), 542-533.
10. Rotgans J.I., Schmidt H.G. (2017) The Role of Interest in Learning: Knowledge Acquisition at the Intersection of Situational and Individual Interest. In: O'Keefe P., Harackiewicz J. (eds) *The Science of Interest*. Springer, Cham
11. Weible J. L. & Heather T. Z. Science curiosity in learning environments: developing an attitudinal scale for research in schools, homes, museums, and the community, / *International Journal of Science Education* – 2016. – 38:8, 1235-1255,

Наталія Гаврилюк

студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Анна Кульчицька

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Актуальність теми. Відомо, що все у світі функціонує за законами фізики та законами природи. Досить довгий час суспільство вважало, що виживають – найсильніші представники певного виду. Проте, вченими доведено, що найважливішу роль для виживання особин відіграє їх пристосування (адаптація) до умов навколишнього середовища. Високий рівень розвитку суспільства передбачає необхідність дослідження невід’ємної складової – соціальної адаптації. Адже процес пристосування особистості в суспільстві, відповідно до вимог цього суспільства, не втрачаючи власної ідентичності, установок, мотивів та цінностей – досить складне завдання, яке стоїть перед кожною людиною.

Мета статті здійснити теоретичний огляд механізму адаптації особистості, зокрема соціальної адаптації.

Об'єктом дослідження адаптація як соціально-психологічний процес.

Предметом дослідження є соціально-психологічні особливості соціальної адаптації особистості.

Виклад основного матеріалу. Термін «адаптація» (з лат. *Adapto* – пристосовую) вперше з'явився у фізіології і використовувався в біології. В науковий обіг цей термін ввів німецький фізіолог Г. Ауберт на позначення зміни, пристосувального характеру, чутливості шкірних аналізаторів до дії зовнішніх подразників. [8]

В біології одним з перших починає розробляти проблему адаптації основоположник цілісної теорії еволюції живого світу, французький зоолог Ж.-Б. Ламарк. Вчений намагався пояснити виникнення окремих видів живих істот і їх еволюцію завдяки адаптаційним змінам окремих організмів. За Ламарком, всі трансформації в особин закріплюються і передаються спадково лише у тому випадку, якщо адаптивні зміни наявні для кожного із статей, або тим, які дали наслідство. [4]

Та в загальному вигляді у природничих науках адаптація – це «... сукупність реакцій живої системи, що підтримують її цілісність функціональну стійкість при зміні умов навколишнього середовища» [2]

Адаптаційні процеси, що відбуваються в цілісному організмі людини, описують адаптацію на рівні найпростішої «цеглинки» – будови нервової системи – нейрона. Експериментально було виявлено, що після проходження через нейрон великої кількості імпульсів за обмежений час настає зниження частоти розрядів (так зване «стомлення»), яке відновлюється лише через деякий час. [5, 9]

Адаптація вимірюється в трьох основних аспектах: як процес, як результат та як основа для формування новоутворень (психічних якостей). Адаптація як процес ґрунтується перш за все, на виділенні її тимчасових характеристик – тривалості та стадій самої адаптації. В рамках цього напрямку відбувається виявлення основних елементів адаптаційного процесу, пов'язаних в єдину логічну і тимчасову послідовність. Результативний аспект адаптації традиційно використовується як ключовий елемент при оцінці успішності адаптивних процесів в цілому, від найпростішої дихотомії (адаптація-дезадаптація) до більш дрібних і багатовимірних теоретичних побудов. Адаптація як сукупність новоутворень пов'язана з двома виділеними раніше підходами – тут об'єктом розгляду є сукупність психічних якостей, які виникли в процесі адаптації та привели до того чи іншого результату. При цьому до сукупності новоутворень включаються не тільки знання, уміння та навички, отримані і сформовані суб'єктом адаптації, але і складна система міжособистісної взаємодії з професійним і соціальним оточенням.

Д. А. Бірюков досліджував проблеми індивідуальних варіацій у проходженні процесу адаптації індивідом. Розглядаючи взаємодію індивіда і навколишнього середовища, він обґрунтував висновок про відмінність

індивідуумів за рівнем адаптивності, який визначається перш за все характером реактивності організму.

Завдяки теорії когнітивного розвитку Ж. Піаже, виникло питання про важливість ролі інтелектуальних структур в розвитку процесів адаптації. Відповідно до цієї теорії, організація розумової діяльності, що розвивається від найпростіших рухових координацій до абстрактно-логічних міркувань і формування гіпотез, забезпечує вирішення проблеми адаптації індивіда. Дослідник визначає адаптацію, як співвідношення двох векторів інтелектуальної діяльності: асиміляції та акомодатії, де асиміляція – це сукупність інтелектуальних дій індивіда, спрямованих на включення факторів навколишнього середовища в уже сформовані у нього когнітивні структури; а акомодатія – це протилежний процес впливу середовища на суб'єкт, коли він спрямовує свою діяльність на зміну вже сформованих когнітивних структур, змінює дії і уявлення, відповідно до нових обставин. [7]

Що ж до соціальної адаптації, як одного з різновидів адаптації, то – це процес фізичних, соціально-економічних або організаційних змін в специфічно-груповій поведінці, соціальних відносин або культурі. Це здатність індивіда жити і взаємодіяти з іншими суб'єктами, змінюючи при цьому власні шаблони поведінки. [6]

Г. Гартманн зазначає, що завдання адаптації до інших людей постає перед людиною з дня її народження. Вона адаптується також до того соціального середовища, яке частково є результатом активності попередніх поколінь і її самої. Людина не тільки бере участь в житті суспільства, а й активно створює ті умови, до яких повинна адаптуватися. Вчений також вводить поняття «соціальна поступливість» для позначення того явища, коли соціальне середовище виправляє порушення адаптації таким чином, що неприйнятні в одних соціальних умовах форми поведінки стають прийнятними в інших. [1]

Соціально-психічну адаптованість можна охарактеризувати як такий стан взаємовідносин особистості і групи, коли особистість без тривалих зовнішніх і внутрішніх конфліктів продуктивно виконує свою провідну діяльність, задовольняє свої основні соціогенні потреби, в повній мірі йде назустріч тим рольовим очікуванням, які висуває до неї еталонна група, переживає стан самоствердження і вільного вираження своїх творчих здібностей. [6]

У складних проблемних ситуаціях адаптивні процеси особистості протікають з участю не окремих, ізольованих механізмів, а їх комплексів. Ці адаптивні комплекси актуалізуються і використовуються в схожих соціальних ситуаціях, закріплюються в структурі особистості і стають підструктурами її характеру.

Виділяють п'ять етапів адаптації:

1) підготовчий етап, який складається переважно з акумулювання релевантної інформації про предметні і соціальні умови майбутньої взаємодії. Залежно від індивідуально-психологічних властивостей і

мотиваційної сфери особистості цей етап може протікати або в активно-цілеспрямованій, або в пасивній формі.

2) етап стартового психічного напруження пов'язаний зі станом нервово-психічного переживання підготовчих дій (подій) і первинного входження в нові умови взаємодії. Тут відбувається внутрішня мобілізація психічних і психофізіологічних ресурсів людини, що забезпечують необхідні передумови для функціонування в нових умовах.

3) етап гострих психічних реакцій входу, на якому індивід починає відчувати на собі вплив змінених факторів предметного та соціального середовища. Характерним для даного етапу адаптаційного процесу є переживання стану фрустрації, що викликає конструктивні або деструктивні реакції.

4) етап завершальної психічної напруги, який характеризується своєрідною підготовкою психіки людини до актуалізації попередніх режимів функціонування, звичних способів поведінки в зв'язку з майбутнім поверненням до звичного життя.

5) етап гострих психічних реакцій виходу, що складається з комплексу емоційних і поведінкових реакцій, пов'язаних з входженням в уже знайоме середовище.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Вчення про адаптацію зародилися у біології і мали суто фізіологічний характер. Вчені описували процес адаптації через функціонування нейронів (а саме стомлення) під час тривалого збудження. Представники психологічних наук розглядали адаптацію з точки зору психологічних детермінантів (когнітивної сфери) та наслідків адаптації (поява психічних новоутворень).

Дуже важливе місце на сьогодні займає соціальна адаптація, як здатність людини пристосуватися до умов навколишнього соціального середовища. Проте, вчені зазначають, що до формування навколишнього світу причетні як попередні покоління, так і ми самі. Процес соціальної адаптації полягає у створенні внутрішнього образу входження в суспільство, прийнятті правил та установок релевантної групи, внутрішній зміні, згідно цих установок і ототожненні себе із соціальною групою.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у проведенні емпіричного дослідження соціальної адаптації особистості.

Джерела та література:

1. Hartmann H. Ego psychology and the Problem of adaptation. / Hartmann H – N-Y., 1958. с.32
2. Бергер В. Я. Методологические аспекты изучения адаптивных явлений // Вопросы теории адаптации : тр. Зоол. ин-та АН СССР. / В. Я. Бергер – Л. : Наука, 1987. – Т. 160. – С. 13–30.
3. Кульчицька А.В. Образ дитинства і система освіти: Зб. наук. праць за результатами між нар. співпраці: Україна-Польща в освітньому прострі/ Східноєвропейський національний ун-т; Ун-т Марії Слад Кюрі; за заг. ред. І Філіппової, І. Анжиєвської. – Луцьк; Люблін: Веда-друк. – 2013. – Т.1. – С.37-44
4. Ламарк Ж. -Б. Философия зоологии. / Ж.-Б Ламарк – М.;-Л.: Биомедгиз, 1935. – Т.1. – 330 с
5. Милнер П. Физиологическая психология. / П. Милнер – М.: Мир, 1973.

6. Налчаджян А. А. Социально-психологическая адаптация личности. (Формы, механизмы и стратегии). / А/ А Налчаджян – Ереван, 1988. – 263 с.
7. Пиаже Ж. Избранные психологические труды. / Ж. Пиаже – М.: Просвещение, 1969.
8. Реан А. А. К проблеме социальной адаптации личности // Вестник СПбГУ / А. А. Реан – 1995. – №20. – С.74-79.
9. Степанова С. И. Биоритмологические аспекты проблемы адаптации. / С. И. Степанова – М.: Наука, 1986.

Тарас Гордовський

магістр освітньої програми «Клінічна психологія»,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Тетяна Федотова

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ: ТЕОРЕТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ

В останні роки одним із найпопулярніших напрямків досліджень в психологів стало центральне поняття гуманістичної психології – самоактуалізація. Поняття «самоактуалізація» розкривається через змогу стати самим собою [5]. Переважна більшість науковців вважають, що основні питання психології повинні наближатись до реального життя, креативності, любові, автономії, «Я» – існування, радості і печалі, сенсу та задоволення потреб, призначення та вибіру, а отже й до самоактуалізації особистості [7].

Загалом вивченню проблеми самоактуалізації, психологічних особливостей відповідного процесу в різні періоди займались Б.Ананьєв, А.Асмолов, Г.Балл, К.Гольдштейн, О.Колісник, А.Маслоу, Г.Олпорт, К. Роджерс та інші. Водночас результати численних досліджень засвідчують, що вивчення явища самоактуалізації особистості потребує подальших напрацювань.

Вперше ідея самоактуалізації отримала концептуальне оформлення в працях К.Гольдштейна. Він пов'язував відтворення закладених в індивіді тенденцій до актуалізації з неминучим конфліктом із силами зовнішнього оточення. Нормальний та здоровий організм, проходячи актуалізацію, долає перепони, що породженні зіткненням із перешкодами світу. Згодом, в процесі еволюції власного концептуального підходу, науковець змістив акценти з біологічної актуалізації на сутнісну реалізацію людини. Неможливість самореалізації дослідник представляє одночасно як чинник та головний наслідок душевних хвороб людини [2].

В акмеології (Б.Ананьєв, А.Бодальов, А.Деркач та інші) досліджуються закономірності, тенденції, умови, чинники і фактори, що впливають на самоздійснення людиною свого творчого потенціалу в процесі професійної діяльності [1, 3]. Акме розглядається розглядається як вершинна, пікова

крапка в творчому саморозвитку людини, в якій якнайповніше виявляється її зрілість як особистості, суб'єкта діяльності і індивідуальності.

Оскільки особистість повинна стати активною у власному самовдосконаленні та розкритті своїх потенцій, виникає потреба у розширенні наукового знання щодо сучасної людини, пошуку шляхів її максимального функціонування, допомозі у розкритті її людського «Я». В зв'язку з цим особливого значення набуває така наука, як акмеологія, оскільки вона розглядається «як та, що реально відповідає за системну взаємодію та інтегральну дію таких людських факторів, як здоров'я, самопізнання, самовизначення, самоствердження та творчої реалізації індивіда» [1].

Б.Ананьєв вважав, що доцільно вивчати стадію зрілості, оскільки вона характеризується найвищими досягненнями людини. Поняття акме він вважав базовою категорією акмеології і трактував як сукупність фізичних, соціальних, моральних, професійних досягнень людини. Науковцем була розроблена комплексна навчальна програма розвитку людини – «Квітка потенціалів», яка є цілісною системою теоретичних і практичних уявлень про саморозкриття та здоров'я людини. Так, потенціал розуму – це інтелектуальний аспект здоров'я, потенціал волі – це особистісний аспект здоров'я, потенціал почуттів – емоційний, потенціал тіла – фізичний, суспільний потенціал – соціальний аспект здоров'я, креативний – аспект творчого здоров'я і духовний – здатність розвивати духовну природу людини [2].

Інші дослідники (А.Бодальов, А.Деркач та інші) основним критерієм акметичної поведінки вони вважають: критерій життєстійкості особистості; вклад людини в загальнолюдську культуру в межах професії; міцність здоров'я та тривалість її життя; критерій громадянських, суспільно значимих в соціокультурному відношенні вчинків людини.

Отже, психічно здорова особистість з точки зору акмеологічного підходу, це людина, котра якомога повніше намагається розкрити своє акме на різних вікових етапах, самоствердитися, проявити таланти [6].

Під прагненням до самоактуалізації К.Роджерс розглядав властиву всім живим організмам спрямованість. Як зазначає дослідник, «прагнення до росту, розвитку, дозріванню, тенденцію проявляти та активізувати всі здатності організму в тій мірі, в якій ця активізація сприяє розвитку організму або особистості» [9].

К.Роджерс, зупиняючись на проблемі досягнення автентичності, підкреслював, що остання повинна стати метою кожного індивідуума, тобто це є пряме слідування своїм власним шляхом, а не сліпе слідування чужим вказівкам. Щоб досягти автентичності або самоактуалізації, на думку К.Роджерса, людина повинна активізувати свою особистість, живучи у згоді зі своєю внутрішньою сутністю [9].

А. Маслоу вважає потребу в самоактуалізації головним імпульсом творчості. Оскільки, на думку науковця, самореалізація для творчої людини – це праця, мета якої є досягнення досконалості в тому, що вона покликана робити [4].

А.Маслоу вважав, що самоактуалізовані люди є найбільш здоровими і вивчення цінностей цих людей може привести до формування науково обґрунтованої універсальної етичної системи. На думку дослідника, така система могла б включати цінності: істини, добра, краси, веселості, справедливості та радості.

Ті, кого можна назвати самоактуалізованими людьми, досягають «вершинних» або «пікових переживань», в яких вони піднімаються над своїм звичайним рівнем буття, знаходять свої найвищі таланти і стають єдиними з космосом, живучи повноцінним життям «тут і зараз», переживаючи ейфоричне блаженство. Ті, кому не вдалося досягти самоактуалізації, стають невротичними, хворими та позбавленими автентичності.

Теорія А. Маслоу розпочалась з емпіричного узагальнення та об'єднання особливого типу людей – самоактуалізованих особистостей, які, за оцінкою дослідника, складають лише 1% населення та являють собою вірець психологічно здорових та таких, що максимально виявили людську сутність особистості. Проте, науковець визнавав наявність прагнення до самоактуалізації та здатність більшості людей до самоактуалізації [8].

Отже, самоактуалізація – це особливий вид діяльності, реальний процес розвитку і саморозвитку людини, в якому вона виступає активним суб'єктом власного перетворення, шляхом систематичної зміни уявлень про себе і світ, з метою повного розкриття і реалізації свого потенціалу; відповідна діяльність здійснюється шляхом реалізації свідомого вибору у напрямку розвитку і зростання в кожній життєвій ситуації, а також дій на підставі цього вибір.

Самоактуалізація (як процес і результат) має визначені характеристики, супроводжується «речовинними», вимірними вчинками і досягненнями, а відповідні досягнення в процесі самоактуалізації не розглядаються як остаточні; людина, що досягла самоактуалізації та професійної компетентності, свідомо вибирає шлях допомоги (зокрема, у вигляді наставництва) тим, хто ще не досяг цього рівня [10].

Перспективу подальшого наукового пошуку вбачаємо у ґрунтовному теоретичному опрацюванні проблеми самоактуалізації в психологічній літературі та емпіричному вивченні самоактуалізації як показника психічного здоров'я особистості.

Джерела та література:

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания / Б.Г.Ананьев. – СПб, 2001. – 288 с.
2. Анцыферова А.И. Концепция самоактуализирующейся личности А.Маслоу / А.И. Анцыферова // Вопросы психологии. – 1973. – №4. – С.173-180.
3. Аллахвердов В.М. Опыт теоретической психологии / В.М.Аллахвердов. - Спб., 1993. – 168 с.
4. Братченко С.Л., Миронова М.Р. Личностный рост и его критерии / С.Л.Братченко, М.Р.Миронова // Психологические проблемы самореализации личности. — СПб, 1997. — С.38-46.
5. Гуманистическая и трансперсональная психология. / Сост. К.В.Сельченко. – М. : АСТ, 2000. – 202 с.
6. Деркач А. А. Акмеология / А. А. Деркач. – М. : РАГС, 2002. – 650 с.

7. Кон И.С. В поисках себя. Личность и ее самосознание / И.С.Кон. – М.: «Политиздат», 1984. – 225 с.
8. Маслоу А. Психология бытия / А. Маслоу [пер. с англ.]. - М. : «Рефл-бук», 1997. - 304 с.
9. Роджерс К. Клиент-центрированная терапия / К.Роджерс. – М. : Эксмо-Пресс, 2002. – 358с.
10. Шульц Д., Шульц С.Э. История современной психологии / Шульц Д., Шульц С.Э. – СПб.: Изд-во «Евразия», 2002. – 532 с.

Оксана Кихтюк

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ДО МЕТОДОЛОГІЧНОЇ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛІНГВІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Постановка та актуальність проблеми дослідження. Сучасний стан доробок у науковій сфері психолінгвістики зосереджений на прикладних аспектах застосування даної науки. Інтегративний статус цієї дисципліни вимагає різнобічних фахівців у вирішенні тих запитів, які постають перед викликами, проблемами проведення психолінгвістичної експертизи. Відсутність чіткого методологічного інструментарію в психолінгвістиці породжує різні погляди щодо її класифікації, мети та завдань проведення.

Психолінгвістика вивчає та досліджує індивіда у комунікативному аспекті. Вона зосереджена на психологічних висвітленнях продуктів мовленнєвої особистості в нормі та патології. Психолінгвістика працює над когнітивним опрацюванням процесів створення та планування мовлення; розуміння, інтерпретації, механізмів сприйняття породженого висловлювання; способів засвоєння та навчання мови, формування мовлення дитини в процесі її розвитку, механізми оволодіння іноземними мовами, білінгвізмом.

Психолінгвістична експертиза спрямована на вивчення та дослідження текстів та авторства, проблеми ідентифікації тих чи інших запитів щодо її проведення. Глобалізаційні інструменти передачі інформації, її обробки включають усі психічні процеси психіки, оскільки саме при розпізнаванні вербальних та невербальних повідомлень відбувається когнітивна обробка переданої інформації, тут потрібна спільна робота лінгвістів та психологів.

Мета статті полягає в методологічно-теоретичному аналізі сутності сучасних трактувань психолінгвістичної експертизи.

Психолінгвістична та лінгвістична експертиза проводиться, як правило, на продуктах мовленнєвої діяльності, текстах. Головні завдання лінгвістичної експертизи тісно переплітаються із психолінгвістичною, оскільки вони в принципі здійснюються паралельно чи співставляються в процесі виконання поставлених завдань.

Виділяють такі головні завдання лінгвістичної експертизи: дати тлумачення і роз'яснення значень і походження слів, словосполучень,

стійких виразів фразеологізмів (ідіом); інтерпретувати основне і додаткове (конотативне) значення мовної та мовленнєвої одиниці (усної або письмової); здійснити тлумачення тверджень тексту документа для встановлення того, які варіанти їх розуміння можливі у сучасному дискурсі; провести дослідження тексту (фрагмента) з метою виявлення його смислової спрямованості, модальності пропозицій, експресивності і емоційності мовних одиниць, їх формально-граматичної характеристики і семантики, специфіки використаних стилістичних засобів і прийомів [1].

Запропонована класифікація лінгвістичної експертизи дозволяє зрозуміти мету проведення та проблематику психологічного змісту поданої інформації. Описано такі види психолінгвістичної та лінгвістичної експертизи:

авторознавча експертиза встановлює, авторство тексту, обставини за яких цей текст було створено;

експертиза текстів у документальних суперечках вивчає та досліджує неузгоджені інтерпретації текстів нормативно-правових актів, угод, контрактів, листування, заповітів, розписок і т. ін.;

експерт-лінгвіст не повинен тлумачити правову норму, а встановлює лінгвістичними методами, яка з альтернативних інтерпретацій спірного тексту є обґрунтованою;

експертиза перекладу (в зіставленні з оригіналом) з'ясовує чи еквівалентний текст (сегмент тексту) його перекладові, як співставляються між собою термінологічні позначення в текстах різними мовами, чи дає перекладений текст підстави для неоднозначного прочитання та наскільки це відображено в змісті перекладу і т. ін.;

експертиза тексту в справах про захист честі, гідності й ділової репутації встановлює чи містить текст негативну інформацію про особу, в якій формі (твердження, чи оцінного судження) подано інформацію, чи є підстави вважати, що судження виражено в брутальній, принизливій або непристойній формі;

експертиза тексту щодо закликів до насильницької зміни державного ладу, зміни державних кордонів тощо встановлює (1) чи є в тексті заклики і (2) який зміст цих закликів;

експертиза тексту в справах про погрози встановлює (1) чи є в тексті погрози і (2) який зміст цих погроз;

діалогічний текст (записи переговорів, розмов, інтерв'ю, обмінів СМС – повідомленнями і т. ін.), який підпадає під експертизу зазвичай має завданням виявити висловлювання, що спонукають адресата до вчинення певних дій (наприклад, у справах про шахрайство), виявити приховані засоби мовленнєвого впливу на особу, встановити в чому полягає такий вплив і т. ін.;

невербальне спілкування є специфічним об'єктом дослідження, мають значення жести, що супроводжують або замінюють словесні засоби вираження в потоці спонтанного мовлення; експертиза тексту в справах про введення в оману (переважно стосується реклами, інструкцій до товарів та лікарських засобів, технічних регламентів, текстових матеріалів на

етикетках, упаковці і т. ін.) зазвичай досліджує, чи є в текстовому матеріалі лінгвістичні передумови для двозначного тлумачення якихось його елементів або двозначного тлумачення тексту в цілому, чи є в тексті вказівка на те, що ефект від застосування певного засобу є гарантованим і т. ін.;

експертиза тексту в справах про розпалювання міжнаціональної ворожнечі пов'язана з виявленням і аналізом текстових елементів, що вказують на негативне ставлення до представників певної етнічної (расової, релігійної) групи, на вищість однієї етнічної (расової) групи над іншими тощо; експертиза документальних записів власних назв пов'язана із встановленням ідентичності записів, між якими є орфографічні відмінності (у рамках однієї або декількох мов, а також визначенням нормативної (рекомендованої) форми запису власної назви українською або іншою мовою. У справах про забезпечення юридичної охорони товарного знака завданням експерта є зазвичай встановлення подібності власних назв до ступеня сплутування або, навпаки, їх несхожості [1; 2].

Види лінгвістичної експертизи виокремлюються саме по тих завданнях, які ставляться перед експертом. Проте, на наш погляд, більш вузька класифікація можлива по загальному дискурсу тих повідомлень, які підпадають під запит психолінгвістичної експертизи. Головну тему дослідження можна поділити на суб'єктивні та об'єктивні поняття. Саме перші виражають той вкладений психологічний зміст автора. Другі – не є предметом дослідження психолога, а все таки більш цікаві лінгвісту.

Таким чином, методологія трактування психолінгвістичної експертизи в Україні використовує ті наукові надбання, які обґрунтовані лінгвістами. Важливим є замовник експертизи і ті визначені завдання, які ставляться перед експертом психолінгвістом щодо її проведення. Відсутність чітких рекомендацій та плану проведення, стандартизованих методик щодо здійснення психолінгвістичної експертизи вимагає від експерта інтегративних знань з різного роду наук: психології, філології, лінгвістики, юриспруденції. Перспективи прийдешніх доробок вбачаємо у напрацюванні науково-методологічного інструментарію щодо проведення психолінгвістичної експертизи, вивченні зарубіжного досвіду, адаптацію методичного інструментарію.

Джерела та література:

1. Ажнюк Л. В. Лінгвістична експертиза: статус і методологічні презумпції / Л. В. Ажнюк // Мовознавство, 2012. – № 3. – С. 47-64.

2. Електронний ресурс доступ:
https://uk.wikipedia.org/wiki/Лінгвістична_експертиза

Наталія Кордунова

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ОСОБИСТІСНА ЗРІЛОСТЬ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Важливим аспектом особистісного зростання особистості в юнацькому віці є розвиток його особистісної зрілості, який складає головну і неодмінну умову успішного майбутнього.

Особистісна зрілість – це поняття, яке має певне обґрунтування. Дослідження особистісної зрілості здійснено в гуманітарній психології: А. Маслоу (самоактуалізована особистість), К. Роджерс (повноцінно функціонуюча особистість); в аналітичній психології К. Юнга (цілісна особистість), Г. Олпорта К. О. Абульханова-Славська, Л. І. Анциферова, О. О. Бодалев, Д. О. Леонт'єв, А. О. Реан та ін. (зріла особистість).

В сучасних дослідженнях феномен особистісної зрілості розглядається багатьма вченими і в українській психології (М. Й. Боришевський, Ю. З. Гільбух та ін.). Дослідження з даної проблеми описано й у працях С. Л. Братченко, О. В. Завгородньої, Л. В. Потапчук, Т. М. Титаренко, О. С. Штепи.

Особистісна зрілість розглядається як одна із структурних компонентів зрілості людини. Особистісна зрілість вважається необхідною умовою формування особистості – це одна із структурних компонентів зрілої особистості. Існують два підходи до її розуміння. За першим підходом зрілість розглядається як віковий період розвитку. Другий підхід передбачає розгляд зрілості як якісної характеристики розвитку.

Таку думку розвивав Г. Саллівен, який вважав, що зрілість визначається не стільки біологічним віком людини, скільки рівнем розвитку її особистісних властивостей, готовністю приймати рішення з позиції зрілої особистості, у зв'язку з чим зрілість розглядається як здатність до досягнення, а не самі досягнення.

Серед особистісних властивостей, які можуть бути свідченням зрілості, науковці називають усвідомлення людиною себе як суб'єкта особистого життя. Цю думку розвивають у своїх дослідженнях А. Адлер, Е. Еріксон, А. Маслоу, Ж. Піаже, Д. Річмард та інші вчені. Дослідники акцентують увагу на таких ознаках зрілості, як соціальна турбота, соціальний інтерес, система переконань, любов, турбота, мудрість, самостійність, індивідуальність, наповнення життя високим змістом, здатність планувати майбутнє, самостійність, відповідальність, автономність, незалежність, потреба в самоактуалізації.

Погоджуючись з вищенаведеними думками вчених, ми дотримуємося думки, що зростаючу особистість слід розглядати як активного творця власного життя, який має змогу вільно вибирати і розвивати стиль життя, рухатися у напрямку самовдосконалення. Ми згодні також і з твердженням А. Маслоу, що люди, які досягли повного особистісного розквіту є

самоактуалізованими. Автор запропонував ключові характеристики для опису самоактуалізованої людини і визначив наступні умови її формування: зосередженість особистості на реалізації власного «Я»; кожен свій вибір роботи на користь можливості власного зростання; ставати більш реалістичним, існувати фізично відповідно до своєї власної природи; бути чесним і приймати на себе відповідальність за власні дії; прислухатися до себе і давати можливість своєму «Я» різнобічно виявляти; прагнути бути гарним настільки, наскільки це можливо; досягати найвищих переживань; відкривати в собі сильні і слабкі сторони, бути сміливим у подоланні останніх [2].

Як відомо час навчання у вищому навчальному закладі збігається з періодом юності і відзначається складністю становлення особистісних рис. У цей час розвиваються такі якості особистості, як цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, самостійність, ініціативність, уміння володіти собою. Підвищується інтерес до моральних проблем: мети, способу життя. Однак здатність до свідомої регуляції своєї поведінки розвинена ще не повністю. Тому вивчення проблеми розвитку особистісної зрілості особистості в цей період є важливим для забезпечення якісного навчання.

Труднощі соціалізації молоді на етапі навчання у вузі обумовлені певними особливостями. Система навчання характеризується великим обсягом матеріалу, самостійністю і відповідальністю. Найбільші труднощі полягають у зміні соціальної позиції, зміні способів навчальної діяльності, відносини і стереотипів поведінки.

Навчання у вузі потребує уміння самостійно організовувати навчальну діяльність що є необхідною умовою успішності засвоєння знань. За період навчання формуються навички та уміння раціональності організації розумової діяльності, усвідомлюється покликання до самовизначення, встановлюється система значущих якостей особистості.

Як зазначає Г. А. Дьоміна особистісна зрілість є психологічним новоутворенням в період юності. Важливою особливістю особистісного розвитку у зазначений період є утворення особистісного конструкту зрілості, який виявляється у почутті дорослості, готовності до функціонування в дорослому світі, самовизначенні через переоцінку системи цінностей. У цей віковий період рівень сформованості психічної і соціальної зрілості є основою для вияву особистісної зрілості [1].

На думку Т. М. Титаренко особистісна зрілість характеризує стан розвитку особистості, що виявляється у високому ступені особистісної конструктивної активності та особистісної функціональної продуктивності людини. Особистісна зрілість молоді характеризує стан розвитку особистості, якого вони досягають до завершення навчання у вузі [3].

Л. В. Потапчук стверджує, що критеріями проявів особистісної зрілості студентів є: інтерперсональна активність, що виражає характеристики вдосконалення структури та функцій особистості (саморегуляція, самостійність, креативність, інтелектуальність); інтерперсональна конструктивна активність, що виражає характеристики вдосконалення способів міжособистісної взаємодії (комунікативність, емпатійність,

толерантність, моральність, відповідальність); трансперсональна конструктивна активність, що виражає характеристики вдосконалення структури самоідентичності (его-ідентичність), самоприйняття, трансцендентність, самоактуалізація) [2].

Теоретичний аналіз наукової літератури свідчить про те, що незважаючи на багатоплановість дослідження проблеми особистісної зрілості, недостатньо з'ясованим залишається вивчення цього феномену у студентів особливо на початковому етапі навчання. Тому дана проблема є актуальною, а особистісна зрілість є важливою для майбутнього життя.

Емпіричне дослідження підтвердило наявність рис особистісної зрілості в структурі особистості студентів, що свідчить про потенційну готовність бути зрілими. Головними рисами особистісної зрілості є відповідальність, глибинність переживань, життєва філософія, самоприйняття, синергічність.

Результати дослідження свідчать, що переважна більшість досліджуваних студентів виявляють задовільний та незадовільний рівні мотивації досягнення.

Ставлення до свого "Я" характеризується переважно неадекватно заниженою або неадекватно завищеною самооцінкою.

На даний час ще неефективні життєві настановлення та смисложиттєві орієнтації. Недостатньо розвинена здатність до психологічної близькості з іншими людьми, яка характеризується переважанням середнього рівня емпатії, що може викликати труднощі під час спілкування з іншими людьми, труднощі при встановленні міжособистісних контактів з ними, встановлювати особистісні та професійні стосунки.

Слід відмітити, що близько половини досліджуваних мають дуже високий рівень почуття громадянського обов'язку, що може бути значною опорою у професійному зростанні майбутніх фахівців. Інша ж частина досліджуваних виявила задовільний рівень почуття громадянського обов'язку, що може стати перешкодою в особистісному і професійному зростанні молоді.

Особистісна зрілість це важлива характеристика стану розвитку особистості, що виявляється у високому ступені особистісної конструктивної активності та особистісної функціональної продуктивності молодій людині.

Отримані нами результати свідчать про те, що на даному віковому етапі продовжується формування професійно значущих характеристик особистісної зрілості, вони не є ще завершеними і потребують корекції протягом подальших змін.

Джерела та література:

1. Дьоміна Г. А. Психологічні особливості формування та активізації особистісної зрілості / Г. А. Дьоміна // Практична психологія та соціальна робота, 2006. – №5. – С. 24 – 31.
2. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу. – СПб. : Питер, 2003. – 352 с.

3. Потапчук Л.В. Психологічні особливості становлення особистісної зрілості старшокласників: дис. ...Канд. психол. наук: 19.00.07 / Л.В. Потапчук. – Луцьк, 2001. – 205с.

4. Титаренко Т. М. Рання молодість: проблеми смислоутворення, подальше професійне й життєве самовизначення / Основи практичної психології / В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін. – Вид. 2-е. – К.: Либідь, 2001. – 150 с.

Тетяна Літвін

студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Оксана Кихтюк

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ДО ТЕОРЕТИЧНОЇ ПРОБЛЕМИ РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «ЗДОРОВ'Я»

Актуальність поставленого питання про здоров'я молодого покоління нашого суспільства, є важливим завданням сьогодення. Сучасний стан нашого життя обумовлений скаргами на погіршення здоров'я населення загалом. На нього може впливати екологічна ситуація в Україні та у світі, нездоровий спосіб життя, формування ставлення до здоров'я з боку молоді не як вичерпної цінності та інші фактори. Здоров'я можемо визначити як глобальний психічний стан особистості, для якого характерна динамічна гармонійність внутрішніх переживань і пов'язані з цим ефективність і успішність діяльності людини.

Метою статті є теоретичний аналіз сучасного наукового трактування сутності поняття здоров'я.

Термінологічно здоров'я розуміється як процес збереження й розвитку фізіологічних, біологічних і психічних функцій. Його також можуть розглядати як процес, що забезпечує життєдіяльність, необхідну якість життя і його тривалість, а також передумови для виконання людиною накреслених життєвих цілей. Згідно поглядів психолога гуманіста К. Роджерса, людина вважається здоровою, коли вона довіряє своєму організові. Вона вбачає в ньому важливе джерело інформації, використовує свої відчуття, почуття й думки, а не поради інших [5].

Світова наука розробила цілісний погляд на здоров'я як феномен, який інтегрує чотири сфери – *фізичну, психічну, соціальну й духовну*. До сфери *фізичного здоров'я* включають такі чинники, як індивідуальні особливості анатомічної будови тіла, перебіг фізіологічних функцій організму в різних умовах спокою, руху, довкілля, генетичної спадщини, рівня фізичного розвитку органів і систем організму. Фізичне здоров'я обумовлюється здатністю організму до саморегулювання. Матеріальну основу формування фізичного здоров'я складає біологічна програма індивідуального розвитку організму людини. Вона опосередкована базовими потребами, які домінують у людини на різних етапах індивідуального розвитку організму

(онтогенезу). До сфери психічного здоров'я належать індивідуальні особливості психічних процесів і властивостей людини. Благополуччя в психічному здоров'ї особистості може бути порушене домінуванням певних та негативних за своєю суттю рис характеру, дефектами в моральній сфері, неправильним вибором ціннісних орієнтацій. Соціальне здоров'я стосується функціонування людини в суспільстві: її здатність зберігати та використовувати стосунки з іншими людьми, її соціальні зв'язки, ресурси, здатність до спілкування та його якості. Духовне здоров'я залежить від духовного світу особистості, складових частин духовної культури людства – освіти, науки, мистецтва, моралі, етики. Передбачає почуття особистої відповідальності й свободи творення власного життя. Передумовою та виявом духовного здоров'я є «ствердження себе, суспільства й всесвіту» в їх неподільності [1; 2; 3].

Дослідники Є. Абрамова, А. Ленгле визначальним критерієм психічного здоров'я вважають спроможність жити у внутрішній злагоді, здатності духовного виміру людини спілкуватися із зовнішнім і внутрішнім світом [1]. Відомий психолог-гуманіст А. Маслоу, психічне здоров'я розглядає як наслідок повної задоволеності актуальним станом життя. Згідно з його поглядами, здорова людина – це щаслива людина, яка живе в гармонії сама із собою, не відчуває внутрішнього розладу [4].

На думку С. Д. Максименка, психічне здоров'я потрібно розуміти як аспект здоров'я загалом, який наголошує на етапі душевного комфорту, відсутності патологічних психічних виявів і здатності до ефективної діяльності й саморегуляції відповідно до власних цілей та інтересів. Тому можна визначити три головних компоненти духовного здоров'я: гарне духовне й фізичне самопочуття (з первинними факторами: повнота відчуттів, відсутність скарг); самоактуалізація (розвиток, автономія); повага до себе і до інших (відчуття власної цінності, здатність любити) [1]. Б. С. Братусь ввів поняття «особистісне здоров'я», розкриваючи його як відповідальність індивіда за вироблення необхідних орієнтацій, визначення загального змісту й призначення свого життя, ставлення до інших людей і до себе [2].

Таким чином, психічне здоров'я складний феномен, який охоплює всі конкретні ситуації психологічного, душевного й особистісного здоров'я. Психічне здоров'я людини може бути відмінним, хорошим, задовільним і поганим. Теоретичний аналіз проблеми засвідчує, що це стан духовного і фізичного благополуччя; здоровий спосіб життя; фізична і духовна рівновага людини; імунітет, який захищає організм. Ставлення до здоров'я як великої цінності, залежить від життєздійснення самої особистості та її побудови гармонійних відносин із навколишнім середовищем.

Джерела та література:

1. Абрамова Г. С. Общая психология: Учеб. пособие для вузов.– 2-е изд.– М.: Академ. проект, 2003.– 496 с.
2. Братусь Б. С. Общая психология как университетская наука // Вестник Моск. ун-та. Сер. 14, Психология.– 2002.– № 3.– С. 74–82.
3. Максименко С. Д. Загальна психологія: Навч. посіб.– К., 2004.– С. 26–37.

4. Маслоу А. Г. Психология здоровья. Преодоление дефицита и стремление к развитию – два типа мотивации // Психология мотивации и эмоций: Хрестоматия / Под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, М. В. Фаликман.– М., 2002.– С. 534–547.

5. Роджерс К. Р. Становление личности. Взгляд на психотерапию / Карл Р. Роджерс; (Пер. с англ. М. Злотник). – М.: Эксмо-Пресс, 2001. - 414, [1] с.; 21 см. - (Психологическая коллекция).

Юлія Скалій

студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Оксана Кихтюк

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

ДО ПРОБЛЕМИ ТЕОРЕТИЧНОГО ОБГРУНТУВАННЯ САМОІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Актуальність дослідження. Онтологічний розвиток та формування особистості розглядається нею як складний та довготривалий процес. Результатом даного аналізу виступає цілісна особистість. Базовим механізмом, що забезпечує індивіду досягнення та утримання єдності, тотожності і сталості власної особистості виступає механізм ідентичності. Проте, на сьогодні у психології поняття ідентичності знаходить безліч смислів, що обумовлює виникнення та існування множинних суперечливих теорій та інтерпретацій. Цей факт ускладнює процес дослідження сутності та механізмів функціонування цього феномену.

Мета статті полягає в теоретичному аналізі понятійного аспекту ідентичності. Ми звернулися до головних існуючих підходів щодо вивчення проблеми ідентичності та самоідентичності.

Ідентичність трактується – (від англ. identity — тотожність) – це багатозначний життєвий та загальнонауковий термін, що виражає ідею постійності, тотожності, спадкоємності індивіда та його самосвідомості [5].

Сучасний науковий підхід щодо трактування поняття ідентичності розглядається у трьох різноспрямованих напрямках крізь призму психофізіології, соціальної психології, особистості. Поняття *психофізіологічної ідентичності* визначає єдність та спадковість фізіологічних та психічних процесів і властивостей організму, завдяки котрим здійснюється процес розпізнавання своїх клітин та тканин від чужих.

Соціальна ідентичність виражає переживання та усвідомлення індивідом власної приналежності до тих чи інших спільнот та соціальних груп. Саме завдяки дії механізму соціальної ідентичності особа набуває можливості перетворення з суто біологічної істоти у соціально зорієнтованого індивіда та особистість. Трактування поняття *особистісної ідентичності* чи самоідентичності (від англ. self-identity) означає спадкоємність цілей, мотивів, спрямованості, установок та смисложиттєвих

орієнтацій особистості. Механізм особистісної ідентичності лежить в основі усвідомлення індивідом себе як суб'єкта діяльності.

Термін «самоідентичність» увійшов до словників соціально-гуманітарних наук приблизно у другій половині 1970-х років ХХ ст. Поширення і впровадження його в науковий обіг пов'язане з ім'ям Е. Еріксона [1]. Дослідники вказують, що терміни «ідентичність», «ідентифікація», «самоідентифікація» не використовувалися у працях радянських психологів і українських зокрема.

За визначенням І. С. Кона, особистісна ідентичність індивіда – це усвідомлення ним власної самості, так званої рефлексії щодо визначень, термінів власної біографії [4]. Наявність особистісної ідентичності суб'єкта виявляється у його здатності чи спроможності підтримувати та продовжувати власну історію (нарратив) як розповідь про буття свого Я, що зберігає цільність, не зважаючи на зміни окремих його компонентів [4].

Як предмет психологічних досліджень проблема ідентичності була актуальною і в епоху періодичної соціальної стабільності, і в епоху періодичних соціальних змін. Самоідентичність як потреба є життєво необхідною та важливою для кожної людини, тому Е. Фромм [7] вважав її укоріненою в самій її природі. «Людину можна визначити як живу істоту, яка може сказати «Я», яка може усвідомити саму себе як самостійну величину. Тварина живе у природі й не трансцендує її, вона не усвідомлює себе, і в неї відсутня потреба у самототожності. Людина виокремлена з природи, наділена розумом й уявленнями, вона має сформувати уявлення про саму себе, мусить мати можливість говорити і відчувати: «Я є Я»... Людина відчуває потребу у співвіднесенні, вкоріненості й самототожності. Потреба у самототожності є настільки життєво важливою і владною, що людина не може почуватися здоровою, якщо вона не знайде можливості її задовольнити. Потреба в емоційному самоототожненні вкорінена в природі людини, виходить із самих умов людського існування і слугує джерелом наших інтенсивних устремлень» [7, ст. 98].

А. Маслоу вважає потребу в самоідентичності третьою базовою потребою людини після фізіологічних потреб і потреби в соціальній захищеності [2].

Поняття «ідентичність» має різні модальності, а самоідентифікація людини може реалізовуватися на різних рівнях – індивідуальному й соціокультурному, і в різних формах – національній, етнічній, культурній і т. ін., які відрізняються своєю спрямованістю. Вказують на існування прямої залежності між глобалізаційними тенденціями модерну і трансформацією інтимності в контексті буденного життя. Самоідентичність, за Е. Гідденсом, не є раз і назавжди сформованим набором особистісних рис і схильностей, які проявляються в індивідуальній системі дій. Тотожність Я постійно створюється і підтримується шляхом особистісної саморефлексії; це Я «рефлексивно осмислюється індивідом у термінах його біографії» [3].

Уперше в соціально-філософському плані проблематику самоідентичності розробляють Дж. Мід і Ч. Кулі. У своїх працях вони ще не застосовують термін «самоідентичність», уживаючи більш традиційний –

«самість» (Self). Їхні праці стали основоположними у символічному інтеракціонізмі, в якому самоідентичність розглядається і як результат соціальної інтеракції, і як чинник, який зумовлює соціальну інтеракцію, де взаємозв'язок людей є основним механізмом ідентифікації. Рольова концепція особи виникла у 30-х роках ХХ ст. (Ч. Кулі, Дж. Мід) і отримала поширення, наприклад, у структурно-функціональному аналізі. [3, 6].

За Ч. Кулі [6], особа формується на основі безлічі взаємодій людей з навколишнім світом. У процесі цих інтеракцій люди створюють своє «дзеркальне Я», яке складається з трьох елементів: а) як, на нашу думку, нас сприймають інші («я впевнена, що люди звертають увагу на мою нову зачіску»); б) як, на нашу думку, вони реагують на те, що бачать («я впевнена, що їм подобається моя нова зачіска»); в) як ми відповідаємо на сприйняту нами реакцію інших («мабуть, я завжди робитиму таку зачіску»). Ця теорія надає важливого значення нашій інтерпретації думок і відчуттів інших людей. Ідентичність трактують як здатність людини сприймати власну поведінку і життя як єдине ціле, розрізняючи при цьому усвідомлену та неусвідомлену ідентичності [6].

На думку Дж. Міда [3], процес формування особи охоплює три різні стадії: а) імітацію (діти наслідують поведінку дорослих, не розуміючи її); б) ігрову (коли діти розуміють поведінку як виконання певних ролей: пожежного, лікаря, автогонщика і т.ін.; в) у процесі гри вони відтворюють ці ролі.

Кожна людина в соціальній системі посідає кілька позицій. Кожна з цих позицій базується на певних правах і обов'язках, що утворюють статус особи. Особистість може мати кілька статусів, але найчастіше тільки один визначає її позицію в суспільстві – головний (інтегральний). Часто буває так, що останній обумовлений професійною посадою, яку обіймає особа. Соціальний статус відображається як у зовнішній поведінці та вигляді (одязі, жаргоні й інших знаках соціальної та професійної належності), так і у внутрішній позиції (в установках, ціннісних орієнтаціях, мотиваціях і т. ін.)

Соціальний статус позначає конкретне місце, яке займає індивід в системі соціуму. Сукупність вимог, що пред'являються індивіду суспільством, утворює зміст соціальної ролі та містить очікування (те, чого згідно з «правилами гри» чекають від тієї або іншої ролі) та рольову поведінку (те, що людина реально виконує в рамках своєї ролі).

Основні компоненти, соціальної ролі утворюють ієрархічну систему, в якій можна вирізнити три рівні. Перший – це периферійні атрибути, тобто такі, наявність або відсутність яких не впливає ні на сприйняття ролі іншими людьми, ні на її ефективність (наприклад, цивільний стан поета або лікаря). Другий рівень припускає такі атрибути ролі, які впливають як на сприйняття, так і на її ефективність (наприклад, довге волосся у хіпі або слабка здоров'я у спортсмена). На вершині трирівневої градації – атрибути ролі, які є вирішальними для формування ідентичності особи.

Висновки та перспективи подальших досліджень: Упродовж всього життя індивід прагне пізнати та зрозуміти себе, знайти самого себе серед різноманіття образів, які існують в його свідомості та уявленнях оточуючих

людей. Цей процес самовизначення особистості особливо ускладнився у наш час, коли люди почали втрачати контакти з традиціями, спільнотами, життєвозначущими суспільними стосунками, які грають визначальну роль у первинному формуванні самої ідентичності. Перспективним вбачаємо емпіричне дослідження самої ідентичності особистості, її психологічних особливостей в епоху трансформацій сучасного суспільства.

Джерела та література:

1. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис: перев. с англ. / Под ред. А. В. Толстых. – М.: Издательская группа «Прогресс», 1996. – 344 с.
2. Маслоу А. Мотивация и личность: перев. с англ. / Под ред. Т. Гутман, Н. Мухина. – СПб.: Питер, 2016 – 400 с.
3. Мид Дж. Г. Избранное: Сб. переводов. / Дж. Г. Мид. // Отв. ред. Д. В. Ефременко. – М., 2009. – 290 с.
4. Кон И. С. Психология ранней юности / И. С. Кон. — М.: Просвещение. — 1989. — 380 с.
5. Кондратьев М. Ю. Азбука социального психолога- практика / М. Ю. Кондратьев, В. А. Ильин. — М.: ПЕР СЭ, 2007. — 464 с
6. Кули Ч. Х. Человеческая природа и социальный порядок / Ч. Х. Кули. – М.: Идея-Пресс. – 200. – 312 с.
7. Фромм Э. Иметь или быть? – К.: Ника-Центр, 1998. – 400 с.

**ОСОБИСТІТЬ В ІНФОРМАЦІЙНО-
ПРАВОВОМУ ВИМІРІ**

ЯК ЖЕ ДОПОМОГТИ СУСПІЛЬСТВУ СТАТИ ЦИВІЛІЗОВАНИМ

Візьмемо за наріжний камінь постулат- аксиому, котрий належить Л.С. Виготському про те, що, з психологічної точки зору, усі психологічні особливості дефективної дитини мають в основі не біологічне, а соціальне явище.

Неповносправній людині цивілізоване суспільство зобов'язане допомагати жити та якомога ефективніше функціонувати, найперше, для неї самої, та не виключно для неї – це вкрай необхідно для самого суспільства, якщо воно претендує на чесноти. Як це втілювати у реалії сьогодення і досягти найкращого результату – однозначно, питання до науковців, а реалізація - до практиків. На теперішній час процес соціалізації як такої є предметом дослідження фахівців багатьох галузей наукового знання. Психологи, філософи, соціологи, педагоги, соціальні психологи розкривають різні аспекти цього процесу, досліджують механізми, етапи та стадії, фактори соціалізації.

Однак, проблема соціалізації інвалідів, особливо дітей-інвалідів, у вітчизняній науковій літературі ще не є предметом спеціального дослідження настільки, наскільки це потрібно нашому суспільству. І хоча проблема соціалізації дітей, підлітків та дорослих з порушеннями психічного та фізичного розвитку дуже актуальна і в теоретичному, і в практичному відношенні, і питань стає все більше, і, на превеликий жаль, кількість людей з особливими потребами зростає. Переконана, що інвалідність стає нашою великою національною проблемою, а нація ще не навчилася з цим жити, гідно і швидко вирішувати, і, міркую, саме тому, що не усвідомлює її (і не прагне!) цього повною мірою.

Найбільш поширеним, що береться за основу, є таке визначення інвалідності: “Інвалід - це особа, яка має порушення здоров'я зі стійкими розладами функцій організму, обумовлене захворюванням внаслідок травм чи дефектів, що призводять до обмеженої життєдіяльності та викликають необхідність його соціального захисту.” Інваліди є в усіх країнах та в усіх ланках суспільства. В різних країнах як причини, так і наслідки інвалідності неоднакові. Зрозуміло, що це обумовлено різними соціально-економічними умовами і залежить від тих кроків, що здійснює держава для підвищення добробуту своїх громадян. У статистичних та наукових джерелах, що на них посилаються, наводяться наступні дані: у світі числиться приблизно 450 мільйонів людей з порушеннями психічного та фізичного розвитку (за даними ООН). Це становить 1/10 частину населення нашої планети. Дані всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) свідчать, що кількість таких людей у світі досягає 13% (3% дітей народжуються з вадами інтелекту та 10% дітей з іншими психічними та фізичними вадами). Всього в світі близько 200 мільйонів дітей з обмеженими можливостями. Більше того, у нашій країні, як і в усьому світі, простежується тенденція зростання

кількості дітей-інвалідів. За даними Міністерства охорони здоров'я України збільшився рівень чисельності дітей-інвалідів з 146930 у 1997 році до 152210 чоловік у 1998 році, що становить 3.6% приросту за рік. Відома й наступна статистика: найпоширенішими причинами інвалідності є захворювання нервової системи та органів чуття, дитячий церебральний параліч, психічні розлади, вроджені вади розвитку. Третина дітей інвалідів - сільські мешканці, дві третини - міські жителі. Майже 20 відсотків дітей-інвалідів перебувають в державних установах, тобто виховуються поза сім'єю. Яким чином допомогти цим людям якомога краще жити, долаючи проблеми зі здоров'ям і не почуватися непотрібними чи обмеженими у цьому світі? Проблема широка, багатостороння, та вирішувати все одно потрібно.

Сьогоднішня політика по відношенню до інвалідів - результат її розвитку протягом років Незалежності, хоча вона і відображає загальні умови життя, а також соціальну та економічну політику у різні періоди часу. Однак у відношенні до інвалідів поєдналося багато специфічних факторів, які впливають на умови їхнього життя. З різних джерел підсумовуємо основні: неосвіченість, зневага оточуючих, зневіра і жах - ці соціальні фактори ізолювали інвалідів та затримали їх розвиток, про це свідчить історія. Та, на наш погляд, саме недостатня турбота держави держави у різні часи та загальна байдужість її у пострадянський період до реальних проблем неповносправних людей у найбільшій мірі визначила їхнє нинішнє становище в Україні. Лише декілька останніх років в цьому напрямку відчутні зміни і це не може не радувати суспільство: є надія на те, що ми й справді починаємо рухатися як нація в бік цивілізованості. Протягом багатьох років політика у відношенні до інвалідів розвивалася від елементарного догляду у спеціальних закладах до навчання дітей-інвалідів та до реабілітації людей, які стали інвалідами у дорослому віці. І нині це, та просуваємося трішки далі: починаємо турбуватися про них, лише починаємо!

А рівень цивілізованості суспільства, насамперед, визначається ставленням цього суспільства до маргінальних груп населення, неповносправних людей, до дітей-інвалідів, членів їхніх сімей, тощо. В умовах економічної нестабільності, кризового стану практично всіх складових гуманітарної сфери, початкового етапу правової стабілізації інваліди виявилися найбільш незахищеною категорією населення. Інвалідів у нашому суспільстві сприймають по-різному: одним до них абсолютно байдуже, інші співчують, але на словах; треті, і їх найменше (сподіваємося – поки!), що допомагають. Крім того, існує стереотипне уявлення про інтелектуальну і психічну неповноцінність людини із фізичними вадами прирікає інвалідів на жакливу ізоляцію: їх майже не побачиш на підприємствах, у культурних закладах, інформації про них дуже мало на сторінках періодики. Не можу погодитися з тією думкою, що значною мірою це обумовлено нашим минулим. Адже соціальна й інформаційна політика радянської епохи - хоч і тоталітарної держави, - але вони не ігнорували проблем інвалідів, а навпаки, сприяли охопленню

системою освіти і культури дітей і дорослих із різними вадами та недостатністю. Хоча, визнаємо, не було створено пристосованого до їхніх можливостей архітектурного середовища, і далеко не все було вивчено і передбачено. Та й психологія, педагогіка і соціологія тих часів були дискретними, так би мовити, дещо обмеженими у розвитку та вузькими у баченні. І головним міжнародним документом, що забезпечує концептуальний підхід до роботи з людьми, що мають психофізичні вади, є прийняті Генеральною Асамблеєю ООН ще у грудні 1993р. “Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів”. У цих правилах викладено таке тлумачення терміну "реабілітація": "... процес, маючий на меті допомогти інвалідам досягти оптимального фізичного, інтелектуального, психічного та/чи соціального рівня діяльності та підтримувати його, надавши їм тим самим засоби для зміни їх життя та розширення рамок їх незалежності". Особливу увагу цей документ пропонує звернути на такі групи населення, як діти, жінки, люди похилого віку, бідні прошарки населення, особи з двома, або кількома видами інвалідності. В Україні протягом тривалого часу формувалася державна система соціальної підтримки дітей-інвалідів і дітей з вадами психічного та фізичного розвитку, яка організаційно розподілилася між Міністерством освіти України, Міністерством охорони здоров'я України, Міністерством праці та соціальної політики України, Міністерством у справах сім'ї та молоді України, Державним комітетом України з фізичної культури і спорту. Аналіз дозволяє зробити висновок, що Незалежна Україна в останні роки зробила в цьому напрямку більше, ніж за весь попередній час свого існування та розвитку. Не можна стверджувати, що сьогодні все вирішено в цьому напрямку – це не так і вбачається, що до цього ще дуже далеко. Та важливо, що в Україні вже сформований принцип уважного ставлення - ПУС (термін - Авт.) до людей з особливими потребами тобто ми ще лише йдемо шляхом гуманності до справжньої цивілізованості. Міркуємо, що коли у соціумі буде сформовано і функціонуватиме на базі ПУСу принцип дбайливого ставлення – ПДС (термін - Авт.), країна зможе пишатися своїми чеснотами: і гуманністю, і цивілізованістю. В українському законодавстві основні положення соціальної політики держави щодо інвалідів визначені у законі України “Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні”, який прийнято у березні 1991 року. Цей закон повністю відповідає міжнародним документам, передбачає медичну, соціально-трудова реабілітацію та адаптацію інвалідів, гарантує здобуття освіти на рівні, що відповідає їх здібностям і можливостям. Законом також передбачено створення належного архітектурно-інженерного середовища, пільги у наданні житла. Але на практиці більшість положень цього закону не виконується, що, з одного боку, можливо пояснити рівнем економічного розвитку нашої держави, а, з іншого - байдужістю чиновників різного рівня до проблем інвалідів та їх сімей. На наш погляд, не особливість, а саме покликання, соціального педагога в роботі з інвалідами полягає у створенні таких соціально-педагогічних умов, які сприятимуть внутрішньому управлінню індивіда, досягненню ним своїх цілей, реалізації різних типів

поведінки, гнучкої адаптації, котра і призведе до якомога ефективнішого функціонування інваліда у житті та суспільстві. Дійсно, треба створити атмосферу безпеки, в якій відсутнє зовнішнє оцінювання. І соціальний педагог, насправді, не може – не повинен! – повністю вирішувати за інваліда його проблеми, - він повинен допомогти особистості визначити особисту позицію, сформувати незалежність від зовнішнього впливу, навчити спиратися на себе, тобто допомогти самоактуалізуватись у подоланні перешкод. Інвалід, що адекватно оцінює своє становище і усвідомлює свою самоактуалізацію, досягає душевного і психічного здоров'я, стає соціально повноцінною особистістю. І в цій парадигмі стосунків пропонуємо приділити увагу саме підбору працівників, котрий, на моє переконання, повинен відбуватися на жорстких конкурсних засадах, а надалі держава повинна мотивувати тих, кого номінували на цю надзвичайно складну роботу, максимально вищим рівнем заробітної плати, але й вимоги до їхньої праці також мусять бути максимально високими. Вчені зауважують, що на практиці соціальної роботи соціально-педагогічна і психологічна допомога ще й досі ототожнюється із соціальним захистом, хоч кожне з цих понять має цілком конкретне значення. Почасти це пояснюється відсутністю загальноприйнятої теорії співвідношення соціальної допомоги і соціального захисту. Водночас окреслився деякий стійкий інваріант розуміння цих понять, а саме: “соціальна допомога” - поняття значно ширше, ніж “соціальний захист”. Термін “соціальна допомога” є цілком правомірним та автономним, коли йдеться про індивідуальну допомогу окремій дитині, групі дітей чи їх родичам. Кінцевою метою такої індивідуальної допомоги є формування позитивної “Я”-концепції, соціальне самоствердження, повноцінна участь у життєдіяльності суспільства. Коли мова йде про соціальний захист, мається на увазі створення певної законодавчої бази, яка б захищала права тієї чи іншої соціальної групи, зокрема, забезпечення прав на лікування, навчання, працевлаштування, надання пенсій, пільг тощо Абсолютно точно: відстоюючи права окремої людини, ми тим самим допомагаємо їй адаптуватися в складних умовах життя. Правові засади щодо задоволення особливих потреб дітей з обмеженими фізичними та психічними можливостями у соціальному захисті, навчанні, лікуванні, соціальній опіці та громадській діяльності відображені у наступних Законах України: “Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні”, “Про освіту”, “Про пенсійне забезпечення”, “Про державну допомогу сім'ям з дітьми”, “Про фізичну культуру і спорт”, “Про статус і соціальний захист громадян, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи”, “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні”, “Про благодійництво та благодійні організації”, в Основах законодавства України про охорону здоров'я, Основах законодавства України про культуру.

Та усі норми і закони повинні діяти для інвалідів у реальному соціумі, і цю мету покликана частково вирішити інклюзивна система освіти, а ще - це абсолютно прогнозований висновок - Центри спілкування, які повинна створити держава і котрі, як ніякий інший заклад будуть сприяти соціальній

реабілітації дітей-інвалідів та їх сімей, і саме його нагально, «ще вчора», потрібно було втілювати у життя. Такі Центри повинні бути невеликими, теплими у всіх можливих значеннях цього слова, але Центрів має бути стільки, скільки потрібно, а не один на все місто. Хто має створювати такі Центри? Поділяємо думку тих вчених, котрі вважають, що це повинні бути не батьки дітей-інвалідів, а саме державні органи соціального захисту – саме вони мають сприяти цьому процесу, надавати необхідну методичну, інформаційну і фінансову допомогу, суворо контролювати діяльність таких центрів щодо дотримання прав дітей у них і рівня надання державою реабілітаційних послуг. Це дуже складна робота, але вона – той необхідний місток між наукою, державою і реальним життям, саме завдяки котрій і відбувається процес реабілітації. Справді, дружня група матерів може зробити багато чого. Є сьогодні і благодійні фонди, яким можна запропонувати для втілення будь-який проект. Та найбільш зацікавленою в налагодженні та ефективній течії цього надскладного та надважливого процесу, переконана, завжди повинна бути саме держава, якщо вона претендує на цивілізованість.

Джерела та література:

1. Гарасимів Т. З., Іванишин Т. І. Соціалізація особистості: до проблем методологічних підходів. - Lviv Polytechnic National University Institutional Repository <http://ena.lp.edu.ua>.
2. Данилова Т.В. Організація і проведення соціально-психологічної реабілітації та професійного навчання дітей-інвалідів. УДК 159. 370.17+34(043)
3. Декларація про права інвалідів від 9 грудня 1971 р. (витяг)
4. Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (витяг) Забезпечення сприятливої адаптації осіб похилого віку до нових умов соціалізації. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»; №4. – Хмельницький: ХІСТ, 2011. - 216. – С.19-22.
5. Лукашевич М. П. Соціалізація: виховні механізми і технології / Микола Павлович Лукашевич. – К.: ІЗМН, 1998. – С. 78. 18.
6. Гіденс Е. Соціологія / Ентоні Гіденс; [пер. з англ. В. Шовкун, А. Олійник]; наук. кер. О. Іващенко. – К.: Основи, 1999. – С. 42.
7. Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 р. (витяг Психологический словарь /под ред. В. П. Зинченко, Б. Г. Мещерякова. – М., 1996. – С. 364.
8. Реферат на тему Соціально-педагогічна реабілітація дітей-інвалідів як умова їх адаптації / Стр.11 // <https://www.br.com.ua/referats/Sociology/13938-11.html>
9. Система спеціальної освіти – від ізоляції до інтеграції. Педагогіка: історія і сьогодення // Особливості соціальної роботи з дітьми з вадами слуху на базі Кам'янської школи-інтернату для слабочуючих та пізньоглухих дітей.// Pedahohikam. Net.
10. Соціологія: короткий соціологічний словник / за заг. ред. В. І. Воловича. – К.: Український Центр духовної культури, 1998. – С. 43.
11. Шляхи та засоби соціальної реабілітації дітей з обмеженими можливостями. - Освіта. UA: 22.11.2010р // <http://osvita.ua/news/>

Аліна Гуцало

студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Антоніна Мітлош

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

МОТИВИ ЗВЕРНЕННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ДО СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

Постановка проблеми та її значення. Сьогодні соціальні мережі стали частиною життя сучасної молоді людини. В епоху розвитку інформаційних технологій більшість студентів активно користуються сервісами соціальних мереж. Тому вивчення мотивів використання соціальних мереж і питання їх впливу на студентську молодь є важливими об'єктами для психологічного дослідження.

Аналіз останніх досліджень з цієї проблеми. Вперше термін «соціальні мережі» було застосовано англійським соціологом Джеймсом Барнсом для позначення соціальних зв'язків людей у суспільстві [3]. Дослідження принципів та положень використання соціальних мереж здійснювались таким вченим як Дж. Вальтер, Д. Вестерман, Б. Ван Дер Хейд, С. Тонг, Л. Лангвелл, Дж. Кім, Дж. Антоні. Вплив Інтернет-комунікацій на особистість описані в працях О. Белінської, А. Войскунського, Д. Іванова, Д. Кутюгіна, О. Філатової, Ю. Данько, О. Щербакова, Г. Щербіної [1; 2]. Мотивам звернення особистості до соціальних мереж присвячені праці А. Лучинкіної, А. Мітлош, Т. Омелянчук, В. Фатурової [4; 5; 6].

А. Засекін досліджує спілкування студентів, опосередковане Інтернетом. Дослідник зазначає, що значущість такого спілкування посилюється для студентів такими чинниками як, спрямованість освіти на дистанційне навчання та широке його впровадження у вищих навчальних закладах. Крім того, Інтернет простір має важливий вплив на визначення особистісних трансформацій студента, під час віртуального спілкування та його позитивний і негативний вплив на особистість людини [2].

А. Лучинкіною до основних сфер прояву мотиваційної регуляції в діяльності користувача Інтернету було віднесено змістовну спрямованість інтересів користувачів, реалізовану у формі звернення до різних типів інформаційних джерел; оцінку психологічних наслідків роботи в Інтернеті; оцінку користувачами значимості Інтернету і характеру його впливу на власну особистість і діяльність; усвідомлене уявлення користувачів про власні мотиви [4, с. 39].

Мета дослідження полягає в теоретичному вивченні мотивів звернення студентської молоді до соціальних мереж.

Виклад основного матеріалу. Соціальні мережі своєю постійною динамічністю та мінливістю все більше приваблюють сучасну молодь. Популярність спілкування, навчання, проведення дозвілля в соціальних

мережах сприяють зануренню молоді у віртуальний світ. У складі мотиваційних причин звернення до соціальних мереж є інтерактивність зворотного зв'язку між користувачем і суб'єктом, що надав інформацію[4]. Також під час діяльності в Інтернет середовищі задіяні пізнавальна, комунікативна, творча та ігрова сфери, які нерідко взаємно доповнюють одна одну [2].

Порівняльний аналіз основних потреб користувачів в мережі Інтернет і виділених мотивів дозволив А. Лучинкіній встановити відповідність між ними. Так, на думку дослідниці [4], біологічні потреби відповідають пізнавальним мотивам (задоволення інформаційного голоду), мотивам задоволення сексуальних потреб і продовження роду (в тиражуванні життя), рекреаційним мотивам відповідає потреба у самозбереженні; потреба в безпеці відповідає пошуку допомоги будь-якого виду від медичної до фінансової, введенню паролів; блок соціальних потреб знаходить своє відображення у мотивах комунікативних, співробітництва, ігрових, афіліації, самоствердження; потреба в самореалізації виявляється у ділових мотивах, комунікативних, пізнавальних. Всі зазначені мотиви перебувають у тісному взаємозв'язку. Для користувачів із діловою мотивацією робота в Інтернеті є складовою частиною професійної діяльності, спрямованої на досягнення конкретно її мети, тобто результату. Це може бути пошук конкретної інформації, контакти і взаємодія з певною людиною, організація роботи якого-небудь підрозділу тощо. Орієнтація на конкретний діловий результат і служить індикатором наявності так званої ділової мотивації.

О. Тихомиров, Ю. Бабаєва, А. Войскунський зазначають, що застосування інформаційних технологій являє собою новий, якісний рівень опосередкування розумової, комунікативної і творчої діяльності людини і може призвести до перебудови операційно-технічної, мотиваційно-особистісної, афективної, комунікативної та інших сторін діяльності особистості [1; 3].

Для більшості студентів мотиваційним компонентом звернення до соціальних мереж є знайомство з людьми з різних міст та країн, це дає можливість дізнатися більше про культуру інших. У зв'язку з цим можна говорити про таке поняття як віртуальна комп'ютерна соціалізація (кіберсоціалізація). Кіберсоціалізація – процес змін структури самосвідомості особистості, що відбувається під впливом і в результаті використання нею сучасних інформаційних та комп'ютерних технологій в контексті життєдіяльності [3].

Також для студентів соціальні мережі виступають можливістю пошуку цікавої інформації . В основному, молоді люди виходять в онлайн для пошуку корисних відомостей, новин і роботи, скачування музики і фільмів, здійснення покупок в Інтернет-магазинах. Також соціальні мережі задовольняють потребу у самовираженні та самореалізації [4]. Досить часто студенти використовують соціальні мережі для демонстрації власних досягнень, розробок, творчості або обговорення важливих питань. Схвальні відгуки та підтримка допомагають особистості підвищити самооцінку та заохочують до творчого розвитку особистості. Тому в цьому випадку, для

студентів самовираження стає важливим мотивом використання соціальних мереж [1].

Інтерес до соціальних мереж визначається потребою в спілкуванні, в позитивній оцінці з боку інших, самореалізації, страхом відторгнення (можливість задоволення потреб у спілкуванні, позитивній оцінці і самооцінці в Інтернет-середовищі дає змогу компенсувати незадоволеність основних соціальних потреб за його межами), діловою спрямованістю (складова частина професійної діяльності, спрямованої на досягнення конкретної мети, тобто результату), пізнавальною мотивацією (отримання нової інформації), потребою у співробітництві, у прагненні користувачів знайти в Інтернеті референтну групу, прийняти її цінності, знайти своє місце у цій групі (професійні, особистісні та ситуативно-емоційні аспекти взаємодії), просоціальними мотивами (прагнення допомогти іншим, служіння спільній справі тощо) [5].

Соціальні мережі є альтернативним комунікативним середовищем, де студентська молодь може реалізувати свої базові інтереси та потреби. Тому соціальні мережі є новим інститутом соціалізації студентів в мережевих суспільствах [4].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, після здійснення теоретичного дослідження можна визначити, що соціальні мережі займають важливе місце у житті молоді. Розглянувши мотиви звернення студентів до соціальних мереж у працях науковців можна сказати, що головними є мотиви спілкування, пошуку інформації та самореалізації у віртуальному просторі. Інтернет-середовище суттєво впливає на розвиток особистості в суспільстві.

Перспективи нашого дослідження вбачаємо у подальшому емпіричному вивченні основних мотивів звернення студентів до соціальних мереж та їх вплив на розвиток та діяльність студентської молоді.

Джерела та література:

1. Данько Ю. А. Соціальні мережі як форма сучасної комунікації: плюси і мінуси / Ю. А. Данько // Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки. – 2012. – С. 179-184.
2. Засекін А. Віртуальне спілкування як чинник особистісних змін студентської молоді : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Артур Засекін ; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. – К., 2012. – 20 с.
3. Злобіна О. Г. Дозвілля молоді України і Росії активно переноситься в Інтернет : [Електронний ре-сурс]. – Режим доступу: <http://2008.dif.org.ua/ua/analit/rkjej>
4. Лучинкіна А. Аналіз мотиваційної складової Інтернет-соціалізації. / А. Лучинкіна. // Горизонти образования. – 2013. – № 1 (37). – С. 36–40.
5. Мітлош А.В. Психологічні особливості прояву інтересу студентської молоді до соціальних інтернет-мереж. / А.В.Мітлош. // Психологічні перспективи. - 2014. - Вип. 23. - С. 203-215.
6. Фатурова В.М. Самореалізація студентів у системі мотиваційних детермінант Інтернет-середовища // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. академіка Максименка С.Д., том IV, частина 7. – К., 2002. – С.270-282.

Віталій Слов

адвокат, керівник юридичної клініки «Ad Astra»,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Марія Єлова

студентка юридичного факультету,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ПРЯМИЙ ДОПИТ СВІДКА У ЦИВІЛЬНІЙ СПРАВІ: ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Основи організації допиту. Багато починаючих юристів впевнені в тому, що допит – сама проста із професійних навичок юриста. І лише після того, як зробивши чимало помилок та отримавши розчарування від своєї впевненості, вони приходять до переконання, що цій навичці потрібно обов'язково постійно вчитися.

Відповідно до вимог ст. 69 Цивільного процесуального кодексу України свідком може бути кожна особа, якій відомі будь-які обставини, що стосуються справи. Свідок зобов'язаний з'явитися до суду за його викликом у визначений час і дати правдиві показання про відомі йому обставини.

Не можуть бути допитані як свідки: недієздатні фізичні особи, які перебувають на обліку чи на лікуванні у психіатричному лікувальному закладі і не здатні через свої фізичні або психічні вади правильно сприймати обставини, що мають значення для справи, або давати показання; особи, які за законом зобов'язані зберігати в таємниці відомості, що були довірені їм у зв'язку з наданням професійної правничої допомоги або послуг посередництва (медіації) під час проведення позасудового врегулювання спору, - про такі відомості; священнослужителі - про відомості, одержані ними на сповіді віруючих; судді та присяжні - про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, або про інформацію, що стала відома судді під час врегулювання спору за його участю; інші особи, які не можуть бути допитані як свідки згідно із законом чи міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, без їхньої згоди (ст.70 ЦПК).

Виклик свідків, по цивільних справах, як правило, проводиться за заявою сторони по справі чи її представника, в якій повинно зазначатися його прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання та обставини, що він може підтвердити. Заява про виклик свідка має бути подана до або під час підготовчого судового засідання, а якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження, - до початку першого судового засідання у справі (ст.91 ЦПК)..

Саме тому, при підготовці до участі в судовому розгляді юрист, який представляє інтереси сторони в суді, перш за все, повинен вирішити для себе: кого саме потрібно викликати в суд як свідків.

На практиці часто трапляється, коли сторона заявляє, що наведені нею обставини може підтвердити багато свідків. Але треба пам'ятати, що бажання викликати велику кількість свідків для підтвердження одних і тих

же обставин часто не оправдовує себе. Багаточисельні показання свідків, з одного і того ж предмету, можуть затягти процес, і навіть дезорієнтувати суддю. Адже чим більше свідків викликано для дачі показів, тим більше вірогідні невідповідності в їх версіях відносно однієї і тієї ж події [1-1].

Отже на цій стадії, завданням юриста, який представляє сторону по справі, є вибрати і запросити в суд самих кращих свідків, звичайно, при цій умові, що в нього є вибір.

До кращих свідків слід віднести тих, кому випала можливість спостерігати за подіями і хто може відтворити побачене, представивши суду яскраву та вражаючу картину. Крім цього, свідок повинен бути особистістю, викликати довіру і переконливо говорити. Такий свідок не повинен піддаватися впливам, мати дратівливих привичок, нервових жестів і упередженої думки [1-2].

Не менш важливим питанням організації допиту – є черговість представлення та допиту свідків в суді. Частіше всього питання черговості допиту вирішується в силу обставин, що складаються.

Але тим не менше, черговість повинна відповідати правилу “першого і останнього факту”. Теорія “першого і останнього факту” говорить про те, що люди запам’ятовують краще всього те, що бачать в першу та останню чергу. Таким чином, виходячи із даної теорії, самих кращих свідків слід допитувати на початку і в кінці судового розгляду. Слабких та ненадійних свідків слід допитувати всередині судового розгляду.

Прямий та перехресний допит, їх суть. Відповідно до вимог ст.230 Цивільного процесуального кодексу України, кожний свідок допитується окремо. Перед допитом свідка головуєчий встановлює його особу, вік, рід занять, місце проживання і стосунки зі сторонами та іншими учасниками справи, роз’яснює його права.

Допит свідка розпочинається з пропозиції суду розповісти все, що йому особисто відомо у справі, після чого першою ставить питання особа, за заявою якої викликано свідка, а потім інші учасники справи в такій черговості: позивач та (або) особа, яка звернулася до суду в інтересах іншої особи, третя особа, яка бере участь на стороні позивача, відповідач, третя особа, яка бере участь на стороні відповідача, інші учасники справи.

Головуючий у судовому засіданні та інші судді мають право з’ясовувати суть відповіді свідка на питання учасників справи, а також ставити питання свідку після закінчення його допиту учасниками справи.

Розрізняють прямий та перехресний допит свідка.

Під прямим допитом свідка розуміють допит свідка стороною, яка викликала свідка, з метою отримання інформації на підтримку позову або на захист від аргументів представлених супротивною стороною.

Перехресний допит свідка – це допит свідка іншими сторонами, після того як свідка допитала сторона, яка була ініціатором його виклику з метою виявлення фактів та сумнівів, які б спростовували результати прямого допиту.

Отже, прямий допит свідка по справі проводить сторона яка викликала його до суду для дачі показів на її користь. Лише потім, після завершення

прямого допиту, протилежній стороні надається право провести перехресний допит цього свідка. А після закінчення перехресного допиту, сторона, яка викликала свідка отримує можливість провести повторний прямий допит. Потім може відбутися і повторний перехресний допит. Але все це уже вирішує суддя.

Методи та прийоми прямого допиту. Прямий допит – це найскладніша частина судового розгляду. Саме в цей момент починають діяти правила доказування, а тому він вимагає відповідної підготовки й роботи зі свідком з метою забезпечення надання ним чітких, ефективних показань.

В ході прямого допиту перед юристом ставиться мета дати суду можливість почути з перших вуст наявну у свідка інформацію і одночасно познайомитися з ним для того, щоб визначитися наскільки йому можна довіряти.

Ефективний прямий допит не тільки інформує суддів про те, що сталося, а скоріше відтворює те, що сталося, з позиції свідка, а судді переживають те, що свого часу пережив свідок. Він проникає в саме серце і душу суддів і дозволяє їм не лише зрозуміти, що відбувалося, але і вступити в емоційний контакт зі свідком і пройти через те, через що той пройшов .

Для забезпечення ефективного прямого допиту слід глибоко оволодіти його методами та прийомами до яких відносять: *навідні та уточнюючі питання; темп прямого допиту; принцип петлі при прямому допиті; посилення на тему, предмет розмови (“HEAD NOTING”); використання інших доказів при прямому допиті.*

1) Навідні та уточнюючі питання при прямому допиті. Серед юристів твердо встановилась думка, що навідні питання при допиті свідків в суді заборонені.

Разом з тим нині діючий Цивільний процесуальний кодекс України не передбачає заборони задавати навідні питання, а надає право головуючому, за заявою осіб, які беруть участь у справі , знімати питання, поставлені свідку, якщо вони є навідними (ч.10 ст.230 ЦПК).

Таким чином прямої заборони задавати навідні питання свідку цивільно-процесуальний закон не вміщує.

В Америкканській судовій системі існує правило, яке забороняє адвокату задавати навідні питання своєму свідку. Дане правило сформульовано так: “ Заборонено управляти компетентним свідком, який до вас завчасно схильний, щодо питань, які спірні, неоднозначні, принципово важливі при процесі і про які ще не згадувалось при прямому допиті”.

На наш погляд, виходячи із логіки допиту, а також із змісту вищезазначеного правила, до навідних питань слід відносити питання що стосуються предмету, про який ще не згадувалось ні у вільній розповіді свідка про обставини справи , ні при прямому його допиті.

До уточнюючих питань – слід відносити запитання які спрямовані на уточнення отриманої від свідка інформації в процесі його вільної розповіді про обставини справи або при прямому його допиті.

Через це, спочатку слід отримати від свідка хоча би загальну інформацію із необхідного предмету, а лише після цього задавати уточнюючі запитання. В разі, якщо свідок про якісь обставини справи ще не повідомив, то уточнюючі питання з цього предмету слід віднести до навідних.

Іноді навіть важко визначити чи є питання навідним.

Як правило, якщо питання починається зі слів: “Хто...”, “Що...”, “Де...”, “Коли...”, “Чому...”, “Який...”, “Яким чином...” і не тягне за собою однозначної відповіді, то воно не є навідним.

Якщо питання передбачає альтернативу і не дає готової відповіді, то воно також не є навідним, наприклад: “Це був А. чи Б.?”.

Питання, які починаються зі слів: “Розкажіть” чи інших синонімічних виразів, також не є навідними [1-2].

Разом з тим, наш погляд, від постановки навідних питань слід утримуватися, оскільки вони можуть бути зняті головуючим, за заявою іншої сторони, а також саме навідне питання знецінює відповідь і негативно налаштовує суддю.

Справа в тому, що якщо юрист управляє свідком, у судді складається враження, що сам свідок нездатний давати покази самостійно, без керівництва, без додаткової допомоги юриста, який веде прямий допит. Таким чином, такий свідок перестає викликати довір'я і всі його покази суддя може порохувати видумкою та не прийняти до уваги.

Тому, в разі виникнення потреби у постановці навідних питань, слід подумати як їх перевести в уточнюючі, оскільки вони більш ефективні і практично правових підстав для їх зняття немає. На відміну від навідних, уточнюючі питання пов'язуються із уже даними показами свідка.

2) Темп прямого допиту. Від правильного обраного темпу залежить рівень довіри до показів свідка. Досягти цього можна, якщо вмисно вповільнити хід прямого допиту з допомогою вповільненої мови та постановки великої кількості запитань з метою деталізації показів свідка.

При такому підході, у судді буде складатися враження, що подія, про яку свідок розповідає на допиті, насправді була досить тривалою, а тому у свідка було достатньо часу для того щоб помітити всі її деталі.

3) Принцип петлі при прямому допиті. Ефективний прямий допит покликаний управляти увагою суду та аудиторії. Невід'ємною частиною такого допиту є продумана комбінація загальних і уточнюючих питань.

Розповідь свідка можна направити в бажане русло з допомогою питань, що об'єднані в особливу послідовність. Цей прийом називається “принципом петлі” (“looping”) і дозволяє управляти увагою судді на допиті.

“Принцип петлі” полягає в наміреному багатократному згадуванні конкретних фактів в кожному із поставлених питань. З допомогою цього прийому питання об'єднуються в одну послідовність і концентрують увагу свідка на суті справи, а судді - на особливо важливих фактах.

Прикладом цього може бути допит по справі Г. свідка С., який з ініціативи директора школи підписав акт про допущення прогулу Г. (позначення: А-адвокат; С-свідок).

А. Чи залучав Вас директор школи до перевірок дотримання персоналом школи трудової дисципліни?

С. Так.

А. Коли і щодо яких працівників?

С. Лише один раз з приводу виконання трудових обов'язків сторожем

Г.

А. Чим це було викликано?

С. Наскільки я зрозумів, це було викликано тим, що директор не виявив на робочому місці сторожа Г. і попросив мене прибути на територію школи?

А. Коли це саме було?

С. Це було 14 вересня пізно ввечері десь біля 23 години.

А. Чи були перед викликом директора у Вас заняття в школі, і коли Ви залишили її?

С. Так були. Я залишив в цей день школу десь о 16 годині.

А. Скільки часу Ви перебували на території школи після виклику директора?

С. Десь пів години.

А. Яким чином ви перевіряли виконання трудових обов'язків сторожем?

С. Ми обійшли всю територію, але ніде Г. не було.

А. Чи підписували Ви акт з приводу відсутності Г. на робочому місці?

С. Так. В цей же вечір, десь біля 24 години, після появи на робочому місці Г.

А. Що саме було зафіксовано в акті?

С. Що Г. не було на робочому місці.

А. Чи вказувалось в акті на те, з якого по який час він був відсутній на робочому місці?

С. Я не пригадую.

А. З оголошеного акту вбачається, що Г. був відсутній на робочому місці більше 3-х годин. Чи можете Ви стверджувати це, якщо з Ваших пояснень вбачається, що у вечірній час Ви перебували на території школи близько години?

С. Ні не можу. Але це я дізнався від директора школи, якому я вірю.

(Підкреслені запитання вказують на те, що вони є уточнюючими).

4) Посилання на тему, предмет розмови ("HEAD NOTING"). Дуже часто приходиться закликати свідка концентруватися безпосередньо на суті його показів з певних питань. Це дуже простий спосіб, і полягає він в тому, що юрист звертається до свідка з такими уточнюючими запитаннями: "Ви пояснили що цього вечора перебували на території школи. Чи бачили Ви там директора?", "Ви пояснили, що підписали акт не читаючи його. Чи інформував Вас директор про те, з якого по який час Г. був відсутній на роботі...".

Такі уточнюючі питання, шляхом нагадування в них про конкретну тему, спрямовують покази свідка до неї і максимально концентрують увагу свідка та судді на суті показів з даної теми.

5) Використання інших доказів при прямому допиті. При прямому допиті свідка іноді виникає питання про підсилення чи спростування його показів іншими доказами, які приєднані до справи, або які сторона чи її представник хочуть подати суду для їх приєднання та дослідження.

В такому випадку зразу ж після прямого допиту свідка, або в процесі його допиту, слід зробити заяву про подання такого доказу суду оскільки він підтверджує чи спростовує покази свідка і клопотати про його дослідження тут же в присутності свідка. А в разі, якщо такий доказ уже приєднаний до справи, то клопотати лише про його негайне оголошення чи дослідження.

А після дослідження такого доказу судом, продовжити допит свідка уже в врахуванням дослідженого доказу.

Прикладом такого прийому може бути використання під час допиту свідка С. у справі Г., такого доказу як “Акту про допущений прогул сторожем Г.” з метою встановлення, що підписання свідком С. цього акту проводилось неусвідомлено, оскільки вона вважала, що в акті фіксується відсутність Г. з 20 до 21 години, а фактично було відображено його відсутність з 20.30 до 23.30.

Джерела та література:

1. Ароцкер Л.Е. Тактика и этика судебного допроса. – М., 1967. – 194 с.
2. Дженнер Р. Джеймс. Утраченное (или вообще не открытое) искусство первоначального допроса свидетеля выставившей стороной. Деятельность адвоката в суде. Семинар 18-20 ноября 1996 года, Иркутск, Россия. Организатор – АБА СЕЕЛІ
3. Джуди Поттер, , профессор Университета штата Мен, юридическая школа. Допрос свидетелей при состязательном процессе. Деятельность адвоката в суде. Семинар 18-20 ноября 1996 года, Иркутск, Россия. Организатор – АБА СЕЕЛІ
4. Зейкан Я.П. Захист у цивільній справі. Науково-практичний коментар (2-е видання стереотипне). – К. КНТ, 2008. – 488 с.
5. Слов В.А.Формування окремих професійних навичок роботи з клієнтом у студентів юридичних факультетів: навчальний посібник для студентів та викладачів юридичних вузів, практикуючих юристів – Луцьк, РВВ „Вежа”, 2004.- 72 с..
6. Моэ Томас. Выбор, подготовка и опрос свидетелей. Деятельность адвоката в суде. Семинар 18-20 ноября 1996 года, Иркутск, Россия. Организатор – АБА СЕЕЛІ;
7. Перлов И.Д. Адвокат в советском уголовном процессе. – М., 1954.– 282 с.
8. Уильямс Бернэм. Допрос свидетелей. Деятельность адвоката в суде. Семинар 18-20 ноября 1996 года, Иркутск, Россия. Организатор – АБА СЕЕЛІ;
9. Травин С.В. Допрос свидетеля в суде. Профессиональные навыки юриста: опыт практического обучения., М. : Дело, 2001. – 416 с.
10. Цыпкин А. К вопросу о тактике судебного допроса. Ученные записки Саратовского юридического института. – Вып.1. – М., 1940.- 218 с.

Ольга Цибень
помічник голови суду,
Апеляційний суд Волинської області

ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ, ЯК ОСНОВНИЙ ЧИННИК ЕФЕКТИВНОЇ ФАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУДДІ

«Суддя - орган держави. Вона споглядає на нього як на засіб швидкого, правильного, чіткого виконання своєї задачі – охорони Закону. Напруга душевних сил судді для пошуку істини в справі є виконанням доручення держави, яка надіючись на спокій, неупередженість, часто важкість виконуваної праці, довіряє йому частинку своєї влади» [4].

А.Ф.КОНІ

У відповідності до положень Конституції України, яка є основним законом нашої держави, державна влада здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову.

Судова влада покликана для здійснення правосуддя, що є специфічною діяльністю держави, яку проводять суди у встановленій процесуальній формі, яка має узагальнену назву — судочинство.

Отже, судочинство — це встановлений законом порядок і форма відправлення правосуддя, що здійснюється виключно професійними суддями [3].

Судове рішення, є продуктом діяльності судді, яке ухвалюється іменем України і є обов'язковим до виконання на території усієї держави.

Ми живемо в динамічному, складному суспільстві, де утримувати баланс та рівновагу вдається не завжди, що призводить до виникнення конфліктних ситуацій різного рівня спрямування та інтенсивності. Вирішення найбільш критичних, покладено на суд.

Правова норма є основою виміру справедливості та встановлює оціночні рамки для людських взаємовідносин, а також взаємовідносин між людиною і державою та суспільством в цілому.

Діяльність судді жорстко регламентована законом, що обумовлює його роботу постійним аналізом своїх дій на відповідність правовим нормам. Судове рішення являє собою кінцевий продукт, результат — встановлення істини, на підставі якої вирішується конфліктна ситуація, часто — доля людини. Однак цьому передую велика робота.

Професійному судді мало впевненості в правильному застосуванні норми закону, потрібно досягнути, розуміння справедливості його вимог, для отримання сприяння учасників процесу у встановленні істини по справі. Мало вирішити судову справу, необхідно прикласти максимум

зусилля для з'ясування суті обставин, які породили проблему. Обмежуючись лише знанням закону в 90 % випадках напруга між сторонами не зникає, юридично питання вирішується винесеним по справі рішенням, однак проблема лишається, яка в майбутньому може стати основою нової судової справи.

Отже, суддя уособлює в собі не лише кваліфікованого юриста, а й комунікатора, який ефективно управляє процесом, оскільки керує не лише підпорядкованими йому працівниками апарату суду, а й учасниками судового процесу, які часто залучаються до взаємодії без урахування наявності у них такого бажання.

Підсумовуючи наведене, можна прийти до висновку про такі складові діяльності судді як: правозастосувальна, соціальна, психологічна та управлінська. [5;6]

Широкий спектр вирішуваних суддею питань, який потребує кваліфікованого знання не лише в галузі юриспруденції, наслідки його професійних дій, які вимагають високого рівня відповідальності при прийнятті рішення, відносить цю професію до категорії розумової праці та ставлять її на верхній щабель ієрархії юридичних професій.

Таке поважне місце ставить до носія владних повноважень високі вимоги та встановлює багато обмежень.

Тактовність, ввічливість та витримка має супроводжувати не лише професійну діяльність судді, а бути супутниками життєдіяльності взагалі. Суддя лишається носієм владних повноважень і поза межами суду, тобто під час відпочинку чи вирішення своїх особистих справ. Його професійна належність зобов'язує та приковує надмірну, підвищену увагу не лише до його особи, а й до близьких людей – сім'ї. Будь яка дія судді чи членів його сім'ї впливає на авторитет судової влади. [2]

Людина, що пішла за своїм покликанням обравши професію судді, з моменту коли надягла мантию і до завершення свого професійного шляху, живе в «скляному будинку».

Крім того, професійна майстерність потребує часу та значних зусиль зі сторони особи, яка покликана утверджувати закон. Постійна зміна законодавства та соціальних умов потребують зосередженості. Суддя відноситься до категорії професій, які потребують вдосконалення та перебування в постійному інтелектуальному тонусі та професійному розвитку. А окрім здобутків, будь-який професійний розвиток передбачає і втрати, руйнування, деструкції, деформації, а надто професійний розвиток судді, діяльність якого відбувається в умовах постійного тиску. Вказане формулювання може неоднозначно сприйматись з огляду на те, що основоположним принципом в діяльності судді є суддівська незалежність, як невід'ємна якість професії судді.

Незалежність кожного окремого судді є гарантією незалежності суддівства в цілому, оскільки це є фундаментальним аспектом верховенства права та гарантією з боку держави. Вказана категорія необхідна не тільки, і навіть не стільки представникам судового корпусу, скільки всьому суспільству загалом і окремому пересічному громадянину

зокрема, для того, щоб кожна людина мала можливість реалізувати своє право на справедливий суд. А довірятиме громадскість суду лише у випадку, впевненості у незалежності судді під час розгляду справи.

Все, що держава не спромоглася зробити для того, щоб гарантувати незалежність судді, стає безпосередньою формою впливу на нього. Поняття «тиск на суд» є дуже багатозначним, однак в більшості це морально – психологічний тиск в умовах якого потрібно ефективно виконувати покликання.

Категорії якими можна виміряти тиск, перебувають в прямій залежності від рівня політичної культури суспільства, юридичної культури, виконавчої та законодавчої влади та професійної культури самого суддівства. [1]

Судовий корпус розуміє, що прийняття рішень на підставі безпосередніх чи опосередкованих погроз, не гарантуватиме безпеки, а ґрунтовні переконання нададуть подальше право на відстоювання своєї позиції та буде найкращим захистом, однак перебування в умовах постійної напруги негативно впливає на фізичне самопочуття та психологічний дискомфорт, знижує продуктивність та ефективність діяльності.

Засоби масової інформації, які слугують засобом контролю за дотриманням прав та свобод, часто виступають маніпулятивним об'єктом для підриву авторитету та довіри до суду, а відповідно й держави в цілому.

Реалії сьогодення заставляють суддів працювати в умовах браку часу, оскільки життя вирує, злочинність зростає, а брак суддівських кадрів стає все актуальнішим. Така обставина послаблює ефективність судочинства, підвищує ризик помилки, що є недопустим з огляду на те, що об'єктом діяльності суду є здебільшого вирішення долі людей.

У вказаних умовах на перший план виходить така характеристика особистості, як психологічна стійкість - що забезпечує збереження оптимального функціонування психіки. Низька психологічна стійкість призводить до професійних деструкцій – які супроводжуються порушенням вже засвоєних способів діяльності, руйнуванням сформованих професійних якостей, появою стереотипів професійної поведінки і психологічних бар'єрів. Професійні деструкції негативно позначаються на продуктивності діяльності, на взаємодії з іншими учасниками процесу професійної діяльності, супроводжується психічною напруженістю, психологічним дискомфортом, а в окремих випадках конфліктами та кризовими явищами.

Надмірне, гіпертрофоване деформування може привести до порушення професійного здоров'я судді, та впливати на благополуччя особи в цілому.

Таким чином, психологічне благополуччя судді є однією з основоположних цінностей, інтегративним показником розвитку його професійно-психологічної компетентності та ефективності судочинства в цілому. Розуміння місця професійного здоров'я в системі ціннісних

орієнтацій судді, визначення його залежностей від певних факторів, специфічного професійного середовища, є важливою складовою формування культури професійного здоров'я судді. З огляду на тонку специфічну діяльність, необхідно зважити, що стан професійного здоров'я судді стосується не лише його особисто, а впливає на кожного хто шукає справедливості.

Джерела та література:

1. Бути суддею [Електронний ресурс]– Режим доступу: <http://nsj.gov.ua/files/1444391019To%20be%20a%20Judge.pdf>
2. Кодекс суддівської етики, затверджений XI черговим з'їздом суддів України 22.02.2013 [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki\(1\)](http://court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki(1))
3. Конституція України [Електронний ресурс].–Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
4. Онлайн бібліотека [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.koob.ru>
5. Теоретичні засади та прикладні аспекти сучасної судової психології: монографія/ О.К.Черновський.-Чернівці: Технодрук, 2014. – 352 с.
6. Черновський О. К. Психологічна компетентність судді у практичній діяльності // Вісник Вищої ради юстиції. 2011. № 2 (6). С. 14–18.

**ОСОБИСТІТЬ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНИХ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНИХ
ВІДНОСИН**

PROFESSIONAL DEGRADATION: SOCIAL PSYCHOLOGICAL ASPECTS

Strengthening competition of producers and services in the market requires businesses to work in the full repayment and direct their efforts to the final point, which is inextricably linked to the efficiency of the staff. It is not a secret that the human factor is decisive in shaping the image of the enterprise market, its efficiency and competitiveness. Because scientific problem "professional destruction" and its structure is extremely relevant today.

Stress is one of the factors of professional destruction. Stress is the source of many problems of workers. This nonspecific reaction which occurs under the influence of strong shocks and accompanied by a change of protective systems [2].

Stress shows up as a general adaptive syndrome which passes three successive stages in its development:

- reaction of alarm;
- stage of firmness;
- stage of exhaustion.

Workaholism is an illness that kills people and destroys families [3]. It is worth to mark that workaholism is the disease, which is, possible to say, contagious. People, who work with or are next to a workaholic, become alike or have the complex of inferiority and the understated level of solicitations in relation to the labour activity [4, 142-144].

In Ukraine every third Ukrainian comes to work even being ill, got a trauma, or must execute the medical settings. Workaholism does not allow every fifth Ukrainian to use the annual vacation which is one of main reasons of premature death. Such people are sure that when they return from vacation, they will find other worker on their workplace, or are sure that a company will show worse results for the period of their absence.

Another phenomenon which is progressing and which became the subject of research of psychologists and physicians in Ukraine and abroad is called "emotional burning out". The emotional burning out can be related to the third stage of stress. It should be concerned as the professional crisis related to work.

Researches of the psychical burning out are conducted today among public servants, managers, guards, teachers, psychologists-consultants, etc. In the process of comprehensive researches scientists formed essence of burning out and its structure. They came to a conclusion that the psychical burning out should be understood as the state of physical, emotional and mental exhaustion, that is more frequently observed among the workers of social sphere. Scientists are unanimous in the fact that the syndrome consists of three basic components:

- emotional exhaustion – feeling of emotional devastation and chronic fatigue, caused by labour;

– depersonalization - an indifferent attitude toward the labour. Negative attitude not only toward clients, inferiors and guidance but also to work on the whole. Treatment of the living people as of the «labour objects» with whom they conduct the routine operations is observed;

– reductions of professional achievements - the feeling of lack of success, incompetence.

Scientists proved that development of syndrome in many cases is accompanied by the row of psychosomatic reactions: anxiety, irritation, anger, understating of self-appraisal, speed-up palpitation, headache, sleep disturbance, etc. A question appears: will a worker in such a state effectively fulfil his position duties?

Researches haven't found out connection between the age of worker and development of syndrome. It can arise up even at the beginning of professional activity in consequence of disparity between the requirements of profession and possibilities of a worker. The dependence of syndrome on a sex is also not traced. However, it is worth mentioning that men are anymore inclined to depersonalization, and women are inclined to emotional exhaustion.

The risk to have burning out also depends on that, how much functions that workers execute meet the sex-role orientation. Yes, men are more sensible to influencing of stressors in those situations, especially when it is necessary to show masculine characteristics, such as physical force, restraint, high professional achievements. Women are more sensible to the stress factors at duty, which require sympathy, educating abilities, subordination. Besides a woman, who works, feels the greater overwork in comparison with men-colleagues through additional home duties.

The comparative analysis also showed the display of “burning out” among the representatives of different professional groups, that testifies that the reason of syndrome is not separately taken factor of profession but a complex of factors.

Scientists prove that overworks, extra tasks assist to the development of “burning out”.

Thus, among major socially psychological factors which can become reason of the Professional degradation in organization, where a man works, social support (alienation) from the side of colleagues, especially those, who are higher in status, support (indifference) of a manager, wrong staff policy in organization (a man does not correspond the position), implementation of monotonous work for a long time, absence of carrier growth, absence of self-realization, overwork, insufficient stimulation of labour, etc.

All factors enumerated above and many other can be placed among the personal and administrative problems. As, on one hand, everybody is interested in salubrity which depends above all things on the psychological and emotional state. On the other hand, as was marked higher, efficiency of work of enterprise and its competitiveness depend on the psychological and emotional state of personnel. Accordingly, to neutralize or prevent the consequences of stress factors is possible only by the complex of measures, both personal and administrative.

Thus, effective opposition to psychological and emotional stress foresees conscious activity of every worker regarding his health. Health can't be purchased, it is the main capital of a man and of an organization that he works in. Indisputably, a labour protection needs complex of organizational, ergonomic, psychoprophylactic measures and responsibility from the side of employer and state.

The main thing that a manager has to realize is that the maximal capacity of a man depends on the well-planned operating mode, on the proportional change of labour and rest. Workers, being in the state of chronic fatigue, will never be able to make their company a leader at the market.

Literature:

1. Д. Карнеги. Как вырабатывать уверенность в себе и влиять на людей, выступая публично: Пер. С англ., 1994. – 208 с.
2. А. Кульчицька. Соціально-психологічна компетентність менеджерів: освітній аспект / Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону. Зб. наук. Праць. Випуск X. Луцьк., 2004, С.97-103
3. Н. Лукашевич, В. Торишний. Профессиональное выгорание персонала// ж-л Персонал № 12., 2004, С. – 56
4. Семенов А.К., Маслова Е.Л. Психология и этика менеджмента и бизнеса. – М.: Информационно-внедренческий центр «Маркетинг», 1999. – 200 с.

Богдана Барнась

студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Анна Кульчицька

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА В ГАЛУЗІ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ

Постановка наукової проблеми. У період соціально-економічних реформ відбуваються швидкі зміни в сфері економіки та управління, а зміни економічної свідомості особистості потребують ретельної підготовки, часу та професійного досвіду. Тому професійна діяльність практичного психолога у цій галузі є одним із пріоритетних напрямків діяльності. Така робота на нашу думку повинна мати системний чітко структурований характер та розгортатися в площинах основних завдань та функцій на трьох рівнях функціонування економічних відносин.

Завдання діяльності соціального психолога в сфері економіки виходять із її структури, предмета, функцій та підходів. Загалом призначення прикладної соціальної психології полягає в застосуванні соціально-психологічної діагностики, консультування і психотехнологій. Окрім того класично робота практичного психолога в тому числі і в економічній сфері базується на використанні аналітико-синтетичного, синтетичного та

структурно-синтетичного підходів. Отож, структура діяльності соціального психолога реалізуються і як соціально-психологічна практика, і як теорія.

Виклад основного матеріалу. Щодо рівнів функціонування економічних відносин, то перший рівень – *макроекономічний*, тобто загальнодержавний, який з одного боку формує макрофактори зовнішнього середовища, а з іншого піддається найбільшому впливу цих факторів. Робота соціального психолога на даному рівні полягає у здійсненні діагностики, консультування та психотехнології у певних процесах таких як: соціально-психологічний супровід нововведень в економічній системі суспільства; вивчення і формування громадської думки; психологічні аспекти конфліктів в економічному середовищі на макроекономічному рівні і заходи щодо їх профілактики і врегулювання; дослідження психологічних особливостей, що виявляються в умовах економічних галузей (промисловість, транспорт, сільське господарство) і функціональних економічних інститутів (фінанси, кредит, економіка природокористування); вивчення національних психологічних особливостей та їх впливу на поведінку в економічному середовищі; психологію економічного ризику та оцінку і прогнозування психологічних наслідків економічних рішень на державному рівні. Важливі управлінські рішення повинні бути попередньо оцінені економістом-психологом з точки зору їх психологічних наслідків: як вони будуть сприйняті, як їх привести в дію з найменшими спотвореннями.

Наступний рівень роботи соціального психолога в сфері економіки – *мезоекономічний*. У коло компетенції соціального психолога на даному рівні входить дослідження, а в подальшому застосування консультативної та корекційної діяльності об'єктів і процесів, які можна в свою чергу поділити на взаємопов'язані групи:

– *розвиток організації* - загальний моніторинг системи управління організацією; дослідження організаційної культури її впливу на економічну діяльність; питання, пов'язані із створенням іміджу організації; допомога керівництву при підготовці та впровадженні економічних нововведень; оцінка і прогнозування психологічних наслідків економічних рішень керівництва, дослідження системи психолого-економічних показників, які повинні стати обмеженнями для управлінських рішень; аналіз психологічних факторів, що визначають умови праці в організації, розробка заходів щодо їх поліпшення; участь у системі внутрішнього аудиту з метою прогнозування дій, що можуть завдати шкоди організації; підбір та оптимальна розстановка кадрів (з урахуванням організаційної структури, розподілу функцій, прав і обов'язків, а також психологічних характеристик людей); вивчення економічної культури соціального середовища (етика господарської діяльності, цінності, традиції і т.д.) і її впливу на економічну політику організації, що необхідно фірмам, що діють на території інших країн, тощо.

– *особистість керівника* - питання зовнішнього та внутрішнього іміджу; психологічні особливості побудови стратегії; допомога у формуванні філософії та психології бізнесу; психологічні особливості керівництва та розвиток лідерських якостей, психологія ділового

спілкування та ведення публічного виступу; впровадження соціально-психологічних методів управління організацією.

– *функціонування груп та колектив* - відносини між членами групи (організації) по вертикалі (сприймання керівника колективом, ступінь участі працівників в управлінні та ін.); відносини між членами групи (організації) по горизонталі (параметрами їх є згуртованість співробітників, характер міжособистісних відносин, типи і способи розв'язання конфліктів; ставлення до праці (увага передусім звертається на задоволеність персоналу умовами, характер праці, ефективність роботи колективу та організації загалом тощо); підбір та тренування команди, створення продуктивних робочих команд; формування сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі; формування у економістів різних профілів комунікативних навичок; аналіз факторів, що визначають трудову поведінку, причин протиріч і суперечок, коректування поведінки, врегулювання конфліктів, тощо . Кожна конкретна ситуація на даному рівні потребує відповідних методик і методичних засобів дослідження та реалізації.

– *маркетингова діяльність організації* - вивчення можливостей задоволення бажань і потреб споживачів. Психологія покликана допомогти відповісти на основні питання, що стоять перед маркетингом: хто покупець, які його бажання і потреби, як спонукати його купити товар, як сприймається товар (його назва, зовнішній вигляд, упаковка), як найбільш ефективно інформувати покупця, які слова підібрати в рекламі, як буде психологічно сприйматися ціна?

Третій рівень роботи соціального психолога в сфері економіки пов'язаний з вивченням психологічних особливостей особистості, тобто *особистісний* рівень. На нашу думку дана площина роботи практичного психолога складає основу для всіх попередніх, оскільки в центрі роботи будь-якої організації, підприємства, чи фірми завжди стоїть особистість. Особистість є також основою будь-якої групи, та й управлінська робота керівника базується в першу чергу на управлінні персоналом, який складається з окремих особистостей. Тому основне завдання соціального психолога діагностика, консультування та корекційна робота щодо професійної орієнтації суб'єкта праці на предмет підбору робочого місця та посади з врахуванням індивідуальних психологічних особливостей з метою оптимізації роботи та підвищення продуктивності праці; вивчення сприйняття людиною стимулів і умов праці; вивчення статевих і вікових особливостей поведінки людини у виробничому середовищі; дослідження поведінки особи в групі в економічних ситуаціях; провадження психологічного захисту і безпеку окремих осіб: підбір засобів і методів психологічного самовдосконалення в професії та досягнення психологічного комфорту; оцінка і розвиток економічного потенціалу окремої особистості і персоналу в цілому, мотивація і стимулювання, особливо творчого ставлення до праці, тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, для успішної практичної роботи у сфері економіки та управління сучасний психолог повинен бути універсалом, володіти знаннями не тільки з різних

галузей психології, але й з багатьох інших наук. Оскільки, замовники робіт, які звертаються за консультацією або рішенням якої-небудь економічної проблеми, зацікавлені у комплексному вирішенні проблем.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у емпіричному дослідженні роботи практичного психолога в економіці та управлінні, а також у вивченні інших напрямків роботи практичного психолога в галузі економіки та управління, в тому числі в рекламній та маркетинговій діяльності.

Джерела та література:

1. Максименко С.Д., До проблеми розробки освітньо-кваліфікаційної характеристики сучасного психолога. / С.Д. Максименко, Т.Б. Ільїна /Практична психологія та соціальна робота. - 1999. - № 1. - с.2-6

2. Кульчицька А.В. Соціально-психологічна компетентність менеджерів: освітній аспект/ А.В. Кульчицька //Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Соціально-економічний розвиток в контексті європейської інтеграції», Луцьк, 2005.

3. Кульчицька А.В. Консультативна діяльність психолога-практика у структурі підготовки фахівця. / А.В. Кульчицька Зб. наук праць Волинського національного університету ім. Лесі Українки Психологічні перспективи. Вип.17. - Луцьк, 2011. – С.157-164

Діана Бих

студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Олена Журавльова

кандидат психологічних наук, старший викладач,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТІВ

Суспільство є складним інститутом, для повноцінного існування в якому обов'язковою умовою є активна участь індивіда у житті цього соціуму та принесення йому користі. Досягається це завдяки включенню особистості у професійну діяльність. Характер професійної діяльності, як і сам вибір професії, значною мірою залежить від професійної ідентичності індивіда. Це своєрідна внутрішня система, яка відображає усі уявлення суб'єкта про його ідеальне «Я», про ті навички, якими він повинен володіти, і про лінії поведінки, яких він повинен дотримуватися у професійному колективі для успішної реалізації в професійній діяльності [1]. Відтак, вказане поняття знаходиться в центрі уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних учених.

Оскільки інтенсивний період становлення цього типу ідентичності припадає саме на студентські роки, важлива роль в окресленому процесі відводиться освіті у вищих навчальних закладах. Тому важливим завданням університетської освіти разом із передачею знань і умінь є формування

особистості майбутнього професіонала, сприяння його самоідентифікації з професією.

Професійна ідентичність — це психологічна категорія, яка відноситься до усвідомлення своєї приналежності до певної професії й певного професійного співтовариства. Інтерес до проблеми професійної ідентичності пов'язаний із сучасними змінами в різних сферах життя суспільства. У нових соціально-економічних умовах сучасний професіонал повинен володіти максимально вираженими професійними якостями, чітко ідентифікувати себе з власною професією та бути орієнтованим на постійний розвиток у соціальному середовищі. Розвиток припускає постійну спрямованість на професійне та особистісне зростання, відкритість до нових технологій та інформації [4].

Л. Шнейдер вважає, що фахівець, який має високий рівень сформованості професійної ідентичності виявляє обґрунтований оптимізм щодо своїх потенційних успіхів у майбутньому, впевненість у своїй професійній значимості, свободу та відкритість у професійно-комунікативних позиціях.

Основна мета досягнення почуття професійної ідентичності полягає в переході від зовнішніх джерел підкріплення й зворотнього зв'язку в професійній діяльності до внутрішніх джерел, тобто до самопідкріплення. На початковій стадії формування професійної ідентичності особистість підтримують близькі люди, друзі й зацікавлені співробітники організації. В подальшому індивід робить почуття професійної ідентичності частиною своєї свідомості [5].

О. Трандіна зазначає, що професійна ідентичність може трактуватися в ролі основної тенденції професійного становлення індивіда, бути показником рівня його розвитку та його професійного шляху в цілому, будучи при цьому динамічним утворенням, що здатне змінюватися під впливом сукупності факторів, одним із яких є саме професійне навчання

Г. Гарбузова наголошує, що розвиток професійної ідентичності відбувається в період професійного навчання у вищому навчальному закладі. Вчена виокремлює три етапи її формування у студентів.

Перший етап – адаптаційний (1 курс) – це період осмислення професійної ідентичності, коли на основі входження в нове соціальне та професійне середовище зовнішня студентська ідентичність переходить у внутрішню прийнятну, усвідомлену, емоційно забарвлену характеристику. Це нестабільний етап, пов'язаний з адаптацією до нової соціальної ролі студента («Я – студент») та очікувань майбутньої професійної ідентичності.

Другий етап – стабілізувальний (2-3 курс) – це період, коли на основі усвідомлення вимог нової соціально-професійної ролі, власних здібностей та можливостей відбувається усвідомлення досягнень, які зроблені завдяки власним зусиллям. У цей період конструктивні схеми саморозвитку знаходяться в достатньо стабільному стані, тому що студент починає отримувати задоволення від сприйняття себе як суб'єкта майбутньої професійної діяльності («Я – майбутній спеціаліст»).

Третій етап – уточнювальний (4-5 курс) – це період, коли на основі усвідомлення спектру ролей, засвоєних у ході професіоналізації, відбувається формування нових цілей та перспектив. Це другий нестабільний період, сенс якого зводиться до переосмислення та уточнення різних варіантів професійно-творчого саморозвитку, працевлаштування та період розвитку професійної кар'єри («Я та моя професія й кар'єра»).

Слід зазначити, що ці етапи формування в студентів професійної ідентичності не існують ізольовано, вони тісно взаємопов'язані, взаємообумовлені та взаємозалежні.

На думку Г. Гарбузової, розвиток професійної ідентичності у ВНЗ формується в процесі оволодіння знаннями (увага акцентується на інтелектуальній складовій особистості), інтеріоризації набутих знань (можливість розвитку в процесі емоційно-вольової сфери студента), під час практико-орієнтованої діяльності (проходження професійної практики), використання активних методів роботи для освоєння професії, а також введення в навчальний процес циклу занять, які безпосередньо розвивають професійну ідентичність.

Процес формування в студентів професійної ідентичності, на думку Г. Гарбузової, починається з упевненості в правильності вибору професії та позитивного ставлення до себе як до суб'єкта навчально-професійної діяльності й майбутньої професійно-виробничої діяльності. Професійна ідентичність (усвідомлення своєї тотожності з професійним Я-образом) ґрунтується на формуванні образу професії, осмисленні професійного Я-образу, формуванні позитивної Я-концепції, аналізу Я-образу: ідеального, нормативного, реального [2].

Досить часто майбутні фахівці відмовляються від подальшої професійної самореалізації. На думку О. Єрмолаєвої, така ситуація виникає за умови, що під час навчання відбувається зміна уявлень студентів про майбутню професію, тобто спостерігається «успішна» (проявляється розширенням кола адекватних відомостей про професію, що в подальшому виливається у готовність до професійної самореалізації на базі професійної ідентичності) та «неуспішна динаміка» (характеризується відсутністю якісних змін у професійній мотивації в поєднанні із зростанням соціальної бажаності відповідей, внаслідок чого накладається табу на можливість обговорення певних проблемних питань професії) [3].

Отже, професійна ідентичність майбутнього фахівця – це усвідомлення своєї приналежності до певної професії, уявлення про свою відповідність певним вимогам професії (певні якості особистості, знання та вміння) та співставлення своєї відповідності професійному образу. Період навчання у вищому навчальному закладі, вважається сензитивним для особистісного і професійного самовизначення, становлення світогляду особистості студентів, їх ціннісних орієнтацій розвитку професійної самосвідомості та ідентичності. Професійна ідентичність є важливим результатом формування цілісності особистості студента, яка свідчить про ступінь прийняття ним певної професійної діяльності як засобу самореалізації і розвитку та про ступінь визнання себе як професіонала.

Джерела та література:

1. Гамезо М.В. Атлас по психологии: Информ.-метод. [Пособие к курсу «Психология человека»]. / М.В. Гамезо, И.А. Домашенко. – М.: Пед. общ-во России, 1999. – 397 с.
2. Гарбузова Г. В. Социально-профессиональная идентичность будущих специалистов как предмет педагогического анализа / Г. В. Гарбузова // Актуальные проблемы педагогики и образования. – Брянск : Изд-во БГУ, 2005. – С. 106-108.
3. Ермолаева Е.П. Профессиональная идентичность и маргинализм: концепция и реальность (статья 1). / Е.П. Ермолаева // Психологический журнал. / [ред. А.В. Брушлинский, И.О. Александров, И.И. Чеснокова]. – 2001. – Том 22 №4 июль-август 2001. – С. 51-60.
4. Иванова Н. Л. Профессиональная идентичность в социально-психологических исследованиях / Н. Л. Иванова // Вопросы психологии. – 2008. – №1 – С. 89-101.
5. Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичность: теория, эксперимент, тренинг / Л. Б. Шнейдер. – М. : Изд-во Моск. псих.-соц. ин-та, 2004. – 600 с.

Наталія Дмитріюк

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КАР'ЄРНОГО УСПІХУ ОСОБИСТОСТІ

Проблема вивчення кар'єрного успіху та кар'єрного зростання особистості стає однією з найбільш досліджуваних та актуальних у роботах зарубіжних і вітчизняних авторів. Впродовж тривалого часу, ці поняття традиційно розглядалися як деструктивні особистісні прагнення. Вони означали погоню «за успіхом у службовій, науковій та інших діяльностях».

Дослідження кар'єрного успіху, започатковане в 70-80-роки минулого століття представниками американської школи організаційної психології, а саме: Е. Шейном, Д. Сьюпером, Д. Холлом. Дослідження такої проблеми проводились як у теоретичному, так і в практичному напрямках.

Останнім часом у контексті сучасної соціально-економічної ситуації актуальними є зміни пов'язані з побудовою й розвитком кар'єри, оскільки саме даний процес дає можливість людині реалізувати свої здібності, можливості та потреби. Особливий інтерес в даній сфері репрезентують задачі опису психологічних аспектів вирішення різноманітних життєвих проблем, пропонуються алгоритми досягнення соціального, особистісно-сімейного, професійного успіху, пояснення й прогнозу у виборі професії, розвитку успішної кар'єри та особливостей її побудови.

Успіх вивчається сучасними науковцями і практиками залежно від видів діяльності, в яких особистість прагне досягти успіху. Тому успішність як феномен стає об'єктом міждисциплінарних досліджень.

Успішність людини в будь-якому виді діяльності визначається специфічною структурою інтегральних і функціональних якостей особистості та її дій. Упродовж усього життя вона набуває певних якостей,

знань, досвіду, освоює професійні види діяльності, що надають їй можливість досягати успішності в певному виді діяльності.

Аналіз теорій розвитку особистості (К. Абульханова-Славська, А. Адлер, Е. Берн, Г. Костюк, С. Максименко, А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс, Е. Еріксон, Е. Фром) надає нам змогу стверджувати, що особистість, яка є успішною в професійній діяльності, може більш ефективно самореалізовуватись у соціальному середовищі.

Відмінні характеристики професійно успішної особистості – психічне здоров'я, функціональна автономність (незалежність) та вмотивованість активності усвідомленими процесами (А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс).

Узагальнення низки ідей вчених, які були означені вище, спонукає нас до висновку, що успіх особистості пов'язують із соціальною природою людини, з проявом її сутнісного начала. Для гармонійного психологічного розвитку особистості необхідною є динамічна рівновага двох взаємозв'язаних сторін її життєвого процесу, в яких виявляються тенденції взаємодії особистості з суспільством: «включеність» у соціум та «відокремлення» від нього, але в той же час виділитися, бути поміченим у власних діях, бути визнаним.

Протиріччя між такими тенденціями висвітлюють головні соціально-психологічні параметри проблеми успіху особистості. Саме слово «успіх» є близьким до етимології слова «досягти успіху». Це означає, самоствердитися в суспільстві, виділитися у ньому, відповідати соціальним параметрам успіху. Спрямованість на успіх - це усвідомлене і цілеспрямована поведінка зорієнтована на реалізацію суспільних вимог (норм, цінностей, стандартів).

Дослідники О. Асмолов, Дж. Аткінсон, У. Джеймс, Т. Дембо, Ю. Клейменова, Є. Клімов, Н. Кузьміна, К. Левін, Г. Мюррей, А. Самоукін, Х. Хекхаузен, Ф. Хоппе здійснюють акцент на вивченні психологічної сутності успішності – самооцінка, рівень домагань, мотивація досягнення успіху, уникнення невдач та їх вплив на поведінку та діяльність особистості.

Формування поведінки, орієнтованої на успіх, відбувається безпосередньо через сім'ю і побіжно - через соціальні інститути. Особистість, яка є успішною в діяльності, повинна бути професійно орієнтованою і мати добре розвинені здібності лідерства й ефективного управління колективом.

Активна поведінка, орієнтоване на успіх, проявляється не тільки в соціально-професійній діяльності, її можна спостерігати практично в усіх сферах життєдіяльності особистості і тому можна визначити як високогенералізовану якість особистості. Конкуренція підвищує індивідуальну готовність до успіху. Успіх – це позитивний результат діяльності суб'єкта по досягненню значущих для нього цілей, що відображають соціальні орієнтири суспільства. Спосіб життя, емоційний сімейний клімат, зокрема любов, створюють саме ту атмосферу, у якій дозріває людська потреба у досягненні успіху.

Кар'єра (італ. *carriera* – дія, життєвий шлях, поприще від лат. *carrus* – віз, візок) – швидке й успішне просування в службовій, суспільній, науковій

та іншій діяльності, досягнення популярності, вигоди; рід діяльності. Кар'єра (від франц. *carriere*) – це професійний шлях до успіху службовими сходами, до престижного соціального статусу й становища в суспільстві. У соціальній психології та психології професійної діяльності поняття «кар'єра» розглядається як соціальна динаміка розвитку особистості і її поведінкових проявів, що пов'язані з досвідом та активністю у сфері праці протягом людського життя [1].

Вивчення факторів, що істотно впливають на кар'єрне просування, стає актуальним завданням, вирішення якого допомагає у досягненні вершин професіоналізму.

Базовими структурами теорій особистості зарубіжних психологів А.Бандури, Дж. Роттера, Г. Айзенка є сукупність таких особистісних факторів, як самоефективність, локус контролю, мотивація до кар'єри, емоційна стабільність, психотизм.

Кар'єрне сходження до більш високого управлінського рівня вимагає розвитку здібностей, умінь і навичок, зокрема таких як:

1. Здатність використовувати більш широкий спектр ролевих позицій.
2. Уміння вибудовувати поведінку, відповідну конкретному завданню або ситуації.
3. Наполегливість і послідовність у вирішенні завдань професійної діяльності.

За твердженням А. Бандури, рівень розвитку таких здібностей безпосередньо пов'язаний зі ступенем вираженості її самоефективності у сфері діяльності.

Таким чином, проблема кар'єрного успіху особистості, її успішності є досить затребуваною як у зарубіжній, так і у вітчизняній психології. Як фактори, що сприяють досягненню успішності, розглядалися індивідуально-психологічні (інтелектуальні і емоційні здібності, мотиваційна сфера) і психотипологічні (вік, культурна приналежність) особливості особистості. Поведінка, орієнтована на успіх, виявляється практично у всіх сферах життєдіяльності- соціальній, особистісно-сімейній, професійній

Отже, проблематика кар'єрного успіху є комплексною та багатогранною, не зважаючи на досить короткий термін її дослідження. Також на професійну успішність особистості впливає чимало факторів, як зовнішніх, пов'язаних з умовами середовища в організації, так і внутрішніх, обумовлених рисами характеру особистості та її адаптованістю. Також впливовими є гендерні чинники.

Джерела та література:

1. Белецкий М. Менеджмент. Деловая карьера / М. Белецкий. – Мн.: Вища школа, 2001. – 302с.
2. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Люди, которые играют в игры / Э. Берн. – Мн.: Современный литератор, 2004. – 448с.
3. Гольдштейн Г.Я. Основы менеджмента: учебное пособие. / Г.Я. Гольдштейн. – 2-е изд., дополн. и перераб. – Таганрог: Изд-во ТРТУ, 2003. – 250 с.
4. Занковский А.Н. Организационная психология: учебн. пособие для вузов / А.Н. Занковский. – М.: Флинта: МСПИ, 2000. – 648 с.

5. Кларин М.В. Современная карьера / М.В. Кларин // Управление персоналом. – 1998. – №2. – С. 34–47.
6. Климов Е.А. Психология профессионала / Е.А. Климов. – М.: Издательство «Институт практической психологии», Воронеж: НПО «МО-ДЭК», 1996 – 400 с.
7. Комаров Е. Управление карьерой / Е. Комаров // Управление персоналом. – 1999. – № 1. - С. 37-42.
8. Корнієнко І. Професійні орієнтації в системі життєвих стратегій старшокласника / І. Корнієнко // Практична психологія та соціальна робота. – 2000. – №5. – С. 35–38.
9. Лукашевич Н. Деловая карьера как проблема менеджмента / Н. Лукашевич // Персонал. – 1998. – №1. – С. 46–53.
10. Мешко Г.М. Вступ до педагогічної професії / Г.М. Мешко. – К.: Видавництво: Академвидав, 2010. – 200 с.
11. Психология: Словарь / [под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского]. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
12. Ростунов А.Т. Формирование профессиональной пригодности / А.Г. Ростунов. – М.: Просвещение, 1984. – 176 с.
13. Толстая А.Н. Управление карьерой в организации / А.Н. Толстая // Психология управления: учебное пособие / [под. ред. Федотова]. – Л.: ЛГТУ, 1991. – С. 49– 62.
14. Super D.E. A life-span space approach to career development // D.Brown, L.Brooks and Associates (Eds.). Career choice and development. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1990. P. 197–261.

Наталія Коструба

кандидат психологічних наук,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ПРОВІДНІ МОТИВАЦІЙНІ ОРІЄНТАЦІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ КОМУНІКАЦІЇ МАЙБУТНІХ СВЯЩЕНОСЛУЖИТЕЛІВ

Діяльність священнослужителя передбачає посередництво між Богом і людьми, тобто це постійна робота з людьми і безпосереднє спілкування з ними. Звичайно під час професійної підготовки та подальшого професійного становлення священнослужитель багато працює з Біблією та іншими священними текстами, проте вони виступають швидше засобом діяльності. Священики – це посередники між Богом і людьми, які примирють і поєднують їх через релігію (від лат. religio — зв'язок). Таким чином, професію священнослужителя можна віднести до професій типу «людина-людина» (за Є. О. Клімовим), тобто до групи професій соціономічного типу. Це підтверджується емпіричними дослідженнями, зокрема у дисертаційному дослідженні української вченої, психолога Р. В. Мотрук, яка виявила, що для студентів-богословів провідним типом спрямованості за Є. О. Клімовим є тип «людина – людина» [1]. «Соціономічна» професія вимагає високого ступеня розвитку у фахівців так званих «інтерсоціальних» (соціально-перцептивних і комунікативних), а також творчих здібностей для того, щоб вони ефективно могли виконувати свої професійні функції.

Комунікативну компетентність вважаємо ключовою та інтегруючою характеристикою соціального становлення студентів-богословів у професії,

оскільки саме комунікативні вміння визначають успішність взаємодії у професійному середовищі. Формування комунікативної компетентності у студентів-богословів розпочинається на етапі оволодіння професійними знаннями та вміннями. Так, на першому та другому курсах студенти вивчають предмет «церковне читання». Крім елементарної техніки мовлення, у студентів на цьому етапі формується мотиваційний компонент комунікативної компетентності як уявлення про цінності професійного спілкування та його цілі [3, с. 65].

Отже, метою дослідження є виявлення провідних мотиваційних орієнтацій у професійній комунікації студентів майбутніх священнослужителів.

Вибірку склали 152 студенти майбутні священнослужителі, середній вік – 18,4 років, що опановують спеціальність 041 «богослов'я» з Рівненської духовної семінарії, Київської та Волинської православних богословських академій (духовних ВНЗ) Української православної церкви Київського патріархату (УПЦ КП). З них 27 студентів I, 40 – II, 31 – III, 17 – IV, 22 – V та 15 – VI курсу навчання.

Мотиваційні орієнтації у професійній комунікації ми досліджували за допомогою методики діагностики мотиваційних орієнтацій в міжособистісних комунікаціях (І. Д. Ладанов, В. А. Уразаєва) [2]. У інструкції зазначалось, що при відповідях на питання потрібно орієнтуватись на професійне спілкування.

Особливості професійної комунікації майбутніх священнослужителів ми досліджували шляхом виявлення рівня гармонійності її мотиваційних орієнтацій. Мотиваційний компонент комунікативної компетентності і власне збалансованість орієнтацій у професійному спілкуванні передбачає сформованість уявлень про цінності та цілі такого спілкування. Так, у більшості опитаних студентів-богословів (63,2%) виявлено середній рівень гармонійності професійної комунікації. Для 35,5% досліджуваних характерний високий, лише для 1,3% низький рівень гармонійності таких комунікацій. Детальніше проаналізувавши отримані результати ми виявили, що провідна частина опитаних (57,9%) у своїх професійних комунікаціях орієнтується на адекватність сприймання і розуміння партнера, 41,4% студентів проявило середній рівень такої орієнтації і лише 0,7% – низький рівень. Орієнтація на прийняття партнера важлива складова професійної комунікації про це засвідчило 48,7% опитаних, середній ступінь важливості такої орієнтації зазначило 50,7%, низький – 0,7%. Про середній рівень вираженості орієнтації на досягнення компромісу у професійному спілкуванні свідчать 78,9% досліджуваних, високий рівень 20,4%, а низький – 0,7%. Узагальнені результати аналізу продемонстровано на рис. 1.

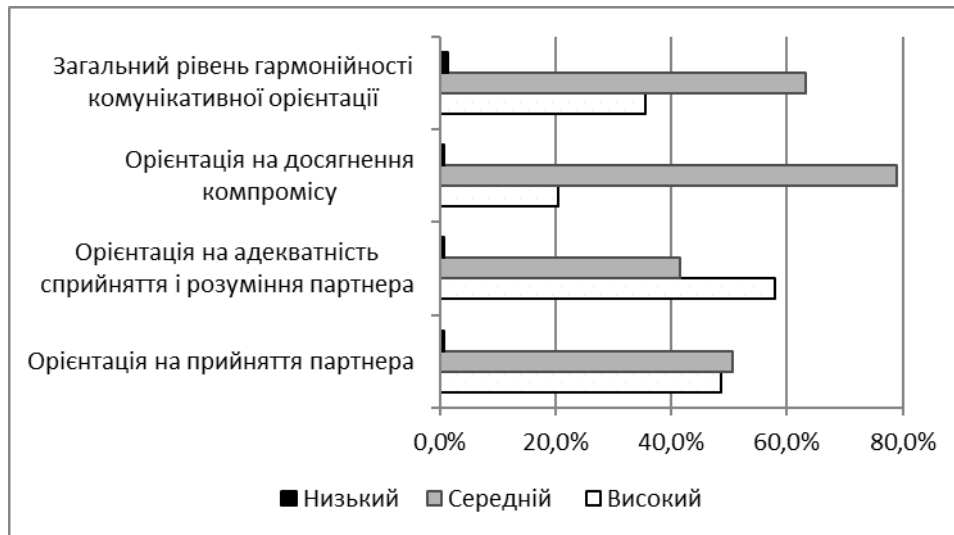

Рис.1. Особливості мотиваційних орієнтацій студентів майбутніх священнослужителів у професійній комунікації, %

Особливості мотиваційних орієнтацій у професійному спілкуванні визначалися на різних етапах професійного становлення (адаптації (I курс), оволодіння (II-IV курс) та реалізації (V-VI курс)). На рис. 2 продемонстровано, що етап адаптації характеризується переважанням студентів-богословів із високим рівнем гармонійності комунікативних орієнтацій (51,9%), із середнім рівнем виявлено 44,4%, а із низьким – лише 3,7% опитаних. На етапі оволодіння більшість студентів, а саме 57,7% володіють середнім рівнем гармонійності комунікативних орієнтацій у професійній комунікації, також достатньо багато студентів (40,8%) виявили високий, і лише 1,4% – низький рівень. Етап реалізації характеризується відсутністю студентів із незбалансованими орієнтаціями. Більшість студентів-богословів (79,6%) на цьому етапі проявило середній рівень гармонійності комунікативних орієнтацій і лише 20,4% – високий рівень.

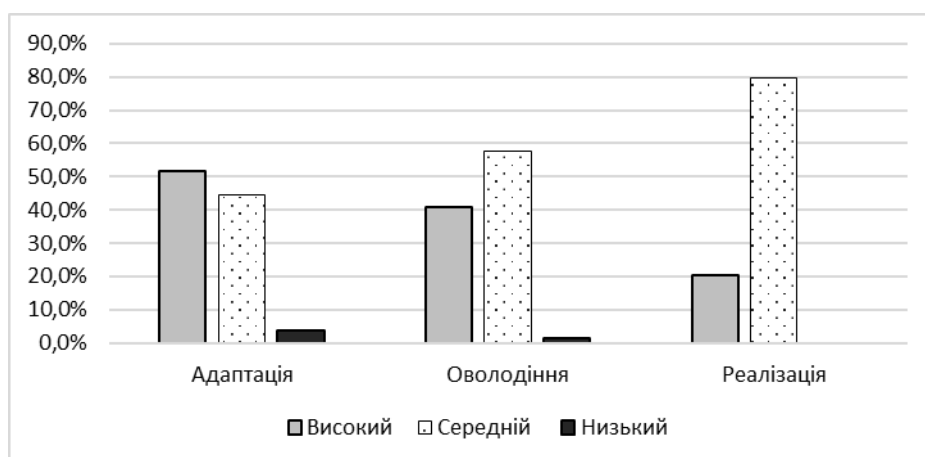

Рис.2. Загальний рівень гармонійності комунікативної орієнтації студентів майбутніх священнослужителів у професійній комунікації на різних етапах професійного становлення, %

Отже, здійснений емпіричний аналіз особливостей спрямованості професійних комунікацій майбутніх священнослужителів дає підстави

стверджувати, що провідною орієнтацією та ціллю таких комунікацій є адекватність сприймання та розуміння партнера. Найменш схильні студенти у професійній комунікації орієнтуватися на компроміс, що цілком відповідає фаховій діяльності, що передбачає дотримання догм і канонів православної віри. Загалом для опитаних студентів характерний середній рівень гармонійності комунікативних орієнтацій у професійній комунікації. Такі дані свідчать про недостатнє знання цінностей та цілей такого спілкування у майбутній професії. Динаміка особливостей збалансованості мотиваційних орієнтацій на різних етапах професійного становлення дозволила виявити, що протягом навчання у духовних ВНЗ кількість опитаних із негармонійними орієнтаціями зменшується і на етапі реалізації такі студенти відсутні взагалі. Проте, виявлено, що зменшується кількість студентів із високим рівнем такої гармонійності, натомість зростає кількість студентів із середнім рівнем. Так, навчання у духовних ВНЗ сприяє одно векторному розвитку навичок професійної комунікації і будь яке відхилення від цієї орієнтації вважається хибним. Тобто, загалом виявлена ситуація не достатнього розвитку знань і умінь у студентів духовних ВНЗ щодо професійних комунікацій.

Джерела та література:

1. Мотрук Р. В. Етнокультурні чинники професійного самовизначення особистості: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Мотрук Р. В. – Острог, 2013. – 250 с.
2. Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. – М. : Изд-во Ин-та Психотерапии, 2002. – 339 с.
3. Чміль Н. С. Психологічні особливості професійного становлення майбутніх священнослужителів: дис... канд. психол. наук : 19.00.07 / Чміль Н. С. – Острог, 2017. – 297 с.

Юлія Матіюк

студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Алла Мудрик

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ДО ПИТАННЯ ТРУДОГОЛІЗМУ

Актуальність дослідження. У наші дні все більше людей вважають роботу однією з найбільш важливих сфер в своєму житті. Вони вважають, що їх успіх в житті залежить від їх ділових якостей, знань і здібностей трудиться більше і краще за інших. З одного боку, це сприяє саморозвитку, розвитку здатності досягати поставлених цілей, пошуку можливостей самореалізації. Коли людина успішно справляється з поставленими перед нею завданнями, її самооцінка зростає. З іншого ж боку, існують деякі ризики, пов'язані з неправильною організацією режиму роботи. Наприклад,

професійна деформація, трудоголізм або трудові адикції. Тобто людина потрапляє в залежність від роботи, прагнучи реалізувати себе або створити хорошу кар'єру. Через деякий час людина забуває про свої початкові цілі, про те, що взагалі всі люди прагнуть отримати від роботи – про гроші, просування по кар'єрі і спілкування з людьми зі схожими інтересами. Тепер людині робота стає важлива як процес, як діяльність. Таким чином, робота стає не способом досягнення бажаного, а самоціллю.

Виклад основного матеріалу. Однією з важливих особливостей трудоголізму є компульсивне прагнення до постійного успіху і схвалення з боку оточуючих. Адикт відчуває страх потерпіти невдачу, «втратити обличчя», бути звинуваченим в некомпетентності, лінощах, виявитися гірше інших в очах керівництва. З цим пов'язано домінування в психологічному стані почуття тривоги, яке не покидає трудоголіка ні під час роботи, ні в хвилини нетривалого відпочинку, який не буває повноцінним через постійної фіксації думок на роботі. Трудоголік стає настільки фіксованим на роботі, що постійно відчужується від сім'ї, друзів, все, більш замикаючись в системі власних переживань.

Трудоголізм, як і будь-яка адикція, супроводжується характерними особистісними змінами, що зачіпають, насамперед, емоційно-вольову сферу. Розвиток процесу поєднується з наростанням емоційної спустошеності, порушується здатність до емпатії. Міжособистісні відносини можуть, сприймаються як тяжкі, що вимагають великих енергетичних витрат. Трудоголік вже на підсвідомому рівні прагне уникати ситуацій, де потрібна активна участь, сторониться обговорення важливих сімейних проблем, не бере участі в вихованні дітей, які не отримують від нього зворотного емоційного тепла. Він вважає за краще спілкуватися з неживими предметами (рідше з тваринами), а не з людьми. Це не вимагає вирішення нагальних міжособистісних проблем.

Психологи склали портрет типового сучасного трудоголіка.

Зазвичай це супердобросовісний тип, якому властиві такі якості:

1. Ретельність в роботі;
2. Любов до чистоти, порядку;
3. Велике старання, терпіння і старанність, але в підсумку – досягнення вельми середніх результатів;
4. Прагнення до бездоганності у всьому: в якостях, в моральних і етичних нормах, вимога цього від інших людей;
5. Труднощі у виборі, ретельне зважування «за» і «проти» у вчинках, в думках і в стратегіях, прагнення завжди бути «правильним»;
6. «Застраювання» в подробицях, деталях, моментах, надмірна докладність;
7. Завзятість, що переростає в упертість, цілеспрямованість, прямолінійність в досягненні мети;
8. Системність в мисленні, організованість;
9. Передбачливість, страх перед помилками;
10. Накопичення стресів, напружень, образ (невміння розслабитися, відпочити, пробачити, відкрито висловити свої емоції).

Висновки. Проведений теоретико-методологічний аналіз досліджень феномену трудоголізму дає підстави стверджувати, що під цим терміном розуміють

Перспектива подальших досліджень визначається можливістю удосконалення теоретико-методологічних конструктів вивчення феномену трудоголізму та прикладних аспектів конструктивної гармонізації процесу професійного становлення фахівця.

Джерела та література:

1. Ильин Е.П. Работа и личность. Трудоголизм, перфекционизм, лень./ Е.П. Ильин – Издательский дом «Питер», 2011. – 224 с.
2. Егоров А.Ю. Работоголизм (трудоголизм) /А.Ю Егоров // Руководство по аддиктологии. – М., 2007. – 340 с.

Ірина Онопченко

здобувач кафедри загальної і соціальної психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

**ТРУДОГОЛІЗМ ЯК РІЗНОВИД АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ
ОСОБИСТОСТІ**

Адиктивна поведінка – це одна із форм поведінкових відхилень, що виражається у відході від реальності шляхом зміни психічних станів [1]. Зміна психічних станів досягається шляхом надмірної фіксації уваги на певних видах діяльності, що стимулюють переживання позитивних емоцій та викликають суб'єктивне фізіологічне чи психологічне задоволення. В особи формується звичка вдаватися до цих видів діяльності (зادля уникнення психологічних проблем, втечі з реальності, зменшення психологічного дискомфорту, тощо), у наслідок чого виникає психологічна залежність. Особа втрачає здатність до самоконтролю, не може тримати під контролем ситуацію й заперечує у себе наявність проблем, не дивлячись на присутнє відчуття, що із її життям насправді щось не в порядку. Як наслідок, адиктивна поведінка займає величезне значення у структурі цінностей особистості, витісняючи інші види діяльності (такі як проведення часу із сім'єю, дозвілля, спілкування з друзями, робота, навчання, тощо), й підпорядковує собі життя адикта, позбавляючи його волі чинити опір залежності.

Однією із форм адиктивної поведінки є *трудова залежність*, серед яких виділяють *трудоголізм, перфекціонізм та ургентну залежність*.

Трудоголізм – це спосіб втечі від реальності за допомогою фіксації на трудовій діяльності [2, с. 501; 3]. Навідміну від інших форм адиктивної поведінки, трудоголізм – соціально схвалювана залежність. Практично в половині українських компаній вітається повна відданість працівників своїй справі, й пропагується думка, що робота повинна бути святом.

Потрібно розрізняти трудоголізм та працелюбство. Нормою праці для людини, що не страждає від трудоголізму, є в середньому 8 годин на добу. Трудоголіки працюють до повного виснаження організму понад 12 годин на добу та вважають, що праця в неробочий час – це ознака відданості своїй професії/місцю роботи. Працелюби позитивно відносяться до відпочинку, розуміють, що після праці необхідно відпочивати та мають широке коло спілкування. Трудоголіки відчувають страх перед вільним часом, негативно відносяться до необхідності відпочивати. Соціальне оточення (друзі, сім'я) викликає роздратування. Для працелюбів робота – це засіб отримання матеріальних благ; працюючи, вони ставлять ціллю кар'єрний ріст, прибуток. Для трудоголіків сама робота і є самоціллю, праця відбувається заради праці та заповнення вільного часу. Трудоголіки не здатні думати ні про що, окрім роботи, вони працюють на вихідних, у відпустці, часто виходять на роботу в неробочий час, тощо. Навідміну від людей, що просто люблять займатися своєю справою та не страждають від трудоголізму, трудоголіки не вміють делегувати повноваження, прагнуть усе робити самостійно, інколи беруться за роботу, котру повинна виконувати інша людина. Прагнуть до ідеалу, заціклюються на дрібницях, через що часто не вкладаються в визначені часові рамки. Трудоголіки страшаються закінчувати робочі завдання та швидше відшукають приводи аби продовжити працю над проектом, аніж закінчать його. Трудоголіки працюють не задля результату та матеріальних вигод, а задля процесу, й тому їхня праця не є ефективною. Робота для трудоголіків замінює життя.

Що стосується особистості трудоголіків, то вона зазнає деформацій. Трудоголікам властивий підвищений рівень тривожності через постійний страх помилок, котрі сприймаються фатально. Вони не уміють розслабитися та відпочивати, відчувають себе закутими та пригніченими, їх не покидає відчуття обов'язку. Міжособистісні відносини сприймаються обтяжуючими, через що трудоголіки прагнуть обмежити своє спілкування із оточенням, що у наслідок призводить до виникнення міжособистісних конфліктів, почуття самотності, відчуження, непотрібності, що у свою чергу викликає зниження психологічного та соціального благополуччя. Трудоголікам тяжко дається вираження власних емоцій та переживань та вони втрачають здатність до емпатії. Трудоголіки відчувають себе впевненими, потрібними та незамінними лише на роботі. Вимушена необхідність утриматись від праці викликає роздратування, тому у буденному житті за межами робочої сфери трудоголіки похмурі, невеселі, дратівливі, неговіркі, невпевнені в собі, замкнуті особи, не здатні до емоційної близькості та прояву щирих почуттів. Коло інтересів трудоголіка звужується, усе, що не стосується роботи відбраковується як марна витрата часу, а ті хобі, що зазвичай залишаються у трудових адиктів, як правило, безпосередньо пов'язані із їх професією. Трудоголіки не вміють насолоджуватися результатами своєї праці, їх не хвилює те, що понаднормовий час не оплачується, для них неважливі матеріальні вигоди. Цінним є лише процес праці.

Отже, *трудоголізм* – це різновид адиктивної поведінки, що виявляється у надмірному захопленні трудовою діяльністю, котра замінює адикту справжнє життя. Лише працюючи трудоголіки відчують себе живими та повноцінними особистостями, однак результати праці не приносять їм задоволення. *Трудоголізм* – це складна соціально-психологічна проблема, складність якої полягає у двоякому ставленні до неї оточення та пропаганді позитивного ставлення до трудоголізму в організаціях. Важливо розуміти різницю між трудоголізмом та здоровим відношенням до улюбленої справи.

Джерела та література:

1. Балонов І. М. Комп'ютер и подросток / І. М. Балонов., 2002.
2. Егоров А. Руководство по аддиктологии / А. Егоров. – Санкт Петербург, 2007.
3. Котлячков А. В. Поведенческие аддикции [Электронный ресурс] / А. В. Котлячков. – 2009 – Режим доступа до ресурсу: <http://psygrad.ru/>

Оксана Петрик

аспірант кафедри загальної і соціальної психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

**ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА АДАПТИВНОСТІ
ЖУРНАЛІСТІВ**

Постановка проблеми. Сучасний світ вимагає від особистості швидкої та гнучкої адаптації до навколишнього середовища. У час високої конкуренції у професійній діяльності адаптивність є одним з важливих чинників. Водночас результати наукових досліджень свідчать про те, що соціальний інтелект впливає на успішність у багатьох сферах професійної діяльності [1, 2]. Швидко реагувати на зовнішні зміни, постійно розвиватись і самовдосконалюватись, проявляти свої можливості людині необхідно для того, щоб бути затребуваною, особливо у професійній діяльності. Особливості професійної діяльності журналістів є однією із мало досліджуваних тем, тому потребують ґрунтовного наукового вивчення.

Особистість журналіста проявляє себе в журналістській діяльності, остання з яких є не лише набором певних особистісних рис та навичок. Це цілісний специфічний спосіб життя, творча діяльність, що функціонує через відображення дійсності. Вивчені нами аспекти особистості журналістів, специфіка їхньої професійної діяльності, дають підстави для того, щоб засвідчити взаємообумовленість соціального інтелекту, довіри у його структурі зокрема, та ефективному функціонуванні журналістів у соціальному середовищі.

Ефективне функціонування журналістів передбачає формування здібностей та властивостей, що забезпечують їх соціальну адаптованість як чинник ефективної професійної діяльності у мікро- та макросоціальних середовищах. Соціальна адаптованість нерозривно пов'язана із такими важливими здібностями, як соціальний інтелект у сукупності соціальної уваги, перцепції, мислення, пам'яті.

Враховуючи усе викладене вище, вважаємо, що дослідження адаптивності за методикою А. Маклакова та С. Чермяніна як здатність функціонувати у реальному соціальному контексті, вибудовувати конструктивні відносини із собою, іншими та світом, слугують емпіричним референтом ефективності професійної діяльності [3]. Ця здатність проявляється виявляє себе на різних етапах професійної діяльності журналіста: цілепокладання, прогнозування, прийняття рішення, корекція. Гнучка поведінка, розвинені комунікативні здібності, висока саморегуляція і емоційний контроль є важливими у формулюванні професійних цілей, пошуку оптимальних шляхів їх досягнення, розв'язанні професійних задач, постановці гіпотез і можливих рішень, а також контролю та, за необхідності, корекції професійних дій.

Нижче наводиться таблиця, у якій представлені основні статистичні показники кореляційного аналізу рівня соціального інтелекту і особистісних властивостей журналістів та рівні їх значущості (табл. 1).

Таблиця 1

Взаємозв'язок соціального інтелекту та адаптивності у професійній діяльності журналістів

№з/п	Особистісні характеристики	r-Пірсона
1	Моральна нормативність	r=0,454, p>0,01
2	Комунікативні здібності	r=0,343, p>0,01
3	Нервово-психічна стійкість	r=0,283, p>0,01
4	Адаптивні здібності	r=0,256, p>0,01
6	Емоційна лабільність	r=-0,277 p>0,01

Таким чином, соціально-інтелектуальна діяльність та її ефективність, що вимірюється тестом Дж. Гілфорда, зіставляється з такими особистісними характеристиками: ефективністю правил норми, яка виявляється у моральній нормативності; гнучкій взаємодії з оточуючим світом, що виражається у комунікативних здібностях; позитивним емоційним супроводом у соціумі, який виражається нервово-психічною стійкістю; низькою емоційною лабільністю.

Розглядаючи моральну нормативність як частину психічної структури особистості, яка забезпечує ціннісну оцінку явищ, що виробляється внаслідок тривалої дії страху щодо соціального осуду та неусвідомлюваних механізмів психічного захисту, слід зазначити її важливий вплив на розвиток соціального інтелекту, про що й свідчить присутність кореляційного зв'язку (r=0,454, p>0,01). Моральна нормативність формується під впливом усього життєвого шляху людини, всіх умов, обставин її розвитку та професійної діяльності, високі показники прояву свідчать про успішну взаємодію з оточуючим світом [93].

Взаємозв'язок соціального інтелекту та комунікативних здібностей у професійній діяльності журналістів ($r=0,343$, $p>0,01$) дає змогу говорити про їх взаємодоповнення, що проявляється у сфері спілкування та сприяє ефективному вирішенню завдань.

Наступний кореляційний зв'язок спостерігаємо між соціальним інтелектом та нервово-психічною стійкістю ($r=0,283$, $p>0,01$). Високий показник нервово-психічної стійкості особистості характеризує її адекватну поведінку у суспільстві, стійкість до непередбачуваних життєвих, професійних ситуацій, що своєю чергою сприяє підвищенню соціальних здібностей.

Адаптивні здібності у професійній діяльності журналістів слід розглядати як успішне та ефективне входження особистості у колектив, соціальне середовище, що дає змогу говорити про їх гармонійний вплив на розвиток соціального інтелекту. Саме цим можемо пояснити значущий кореляційний зв'язок ($r=0,256$, $p>0,01$).

Надмірно виражена емоційна лабільність особистості може негативно позначатися на ефективності її діяльності, ускладнювати відносини з оточенням, оскільки особистість стає імпульсивною, реактивною. Саме тому спостерігаємо наявність від'ємного кореляційного зв'язку між соціальним інтелектом та емоційною лабільністю ($r=-0,277$, $p>0,01$).

З усіх виділених кореляційних зв'язків помічаємо окремі з них, які мають найвищі показники. Передусім, це моральна нормативність і комунікативні здібності. На наш погляд, саме ці особистісні утворення дають змогу якнайкраще встановити міжособову взаємодію із соціальним світом, що є важливою передумовою ефективної журналістської діяльності.

Таким чином, аналіз результатів емпіричного дослідження дає змогу говорити про тісну взаємодію усіх аспектів адаптивності особистості журналіста із соціальним інтелектом, які відіграють провідну роль у його професійній діяльності, забезпечуючи її ефективність.

Джерела та література:

1. Баширов И. Ф. Социальный интеллект как фактор успешности профессиональной деятельности военного психолога : дис. . канд. психол. наук :19.00.05 / И.Ф. Баширов. – Москва, 2006. – 210 с.
2. Ляховець Л.О. Особливості формування соціального інтелекту у майбутніх психологів : автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.05 / Л.О. Ляховець. – К., 2009. – 18 с.
3. Фетискин Н. П., Козлов В. В., Мануйлов Г. М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. – М.: Изд-во ин-та психотерапии, 2005.– 490 с.

Оксана Савчук

методист центру зовнішнього незалежного оцінювання
та моніторингових досліджень,
Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ

Розвиток соціально активної особистості є ключовою проблемою сучасного суспільства. Її функції полягають в розвитку соціально-орієнтованого фахівця, що володіє способами ефективної взаємодії, і несе в своїй свідомості цілісний образ своєї професії. Грунтуючись на цінностях, особистість визначає свою життєву позицію, визначає тип світогляду, стиль її взаємовідносин з соціальним оточенням.

Стрімкі зміни соціально-політичного та економічного характеру, що відбуваються в нашій країні, ставлять нові вимоги до професії вчителя, як основної рушійної сили створення нової системи освіти. Демократизація та гуманізація освіти різко підвищили вимоги до самосвідомості вчителя, рівня його професіоналізму.

В.Татенко підкреслює, що найперше, що характерне для справжнього професіонала, – це зануреність і закоханість у свою справу, почуття професійної гордості, професійна самоідентифікація, а мотив діяльності має відповідати самій цій діяльності [3].

Професійне становлення особистості – це складне й багатогранне явище. В ньому можна виділити такі процеси як наявність професійних якостей, які відповідають вимогам, що висуває професія, а також розвиток професійної культури, на якому професійні якості вже сформовані. Водночас професійне становлення – це її якість, що характеризується становленням суб'єктності, свободи особистісного „Я”, індивідуальної своєрідності особистісних професійних якостей [2].

Загалом професії визначаються через форми діяльності, що історично склалися як необхідні суспільству, для виконання яких людина повинна мати певну суму знань, навичок, відповідні здібності та професійно важливі якості. Не безпідставно ми стверджуємо, що вчитель – це творець найскладнішого, що є у природі – нової людської особистості”, що зобов'язує його з підвищеною відповідальністю ставитися до себе, об'єктивно оцінювати власні можливості, мати значущі для даної професії якості до яких відносять педагогічну ерудицію, педагогічне цілепокладання, педагогічну інтуїцію, педагогічну імпровізацію, спостережливість, оптимізм, педагогічне передбачення та інші якості. Центральною характеристикою професійно значущих особливостей є самооцінка, образ „Я”, рівень домагань, спрямованість особистості.

Феномен професійно – педагогічної спрямованості психологи трактують як систему особистісних якостей, які визначають стійке усвідомлення, активно-дійове ставлення до педагогічної праці як професійно значущу якість особистості вчителя.

З погляду М. І. Дяченко і Л. О. Кендибовича – „ це розуміння і внутрішнє сприйняття мети завдань професійної діяльності, її інтересів, настанов, переконань, що характеризуються стійкістю, домінуванням суспільних або вузько особистісних мотивів, далекою або близькою перспективою ” [1].

Професійну спрямованість вчителя ми розглядаємо як психологічне утворення, що характеризується усвідомленими особистістю домінуючими професійними мотивами, які визначають стійке, тривале активно дійове, позитивне ставлення особистості до виконуваної діяльності, що забезпечує ефективність вирішення виховних, освітніх та розвиваючих завдань навчально-виховного процесу. Ми погоджуємося з думкою сучасної дослідниці Л. В. Потапчук про те, що не можна заперечувати і той факт, що професійна спрямованість може бути детермінованою внутрішніми особливостями суб'єкта, його установками та інтересами [2].

Саме інтерес до діяльності посідає значне місце у структурі психологічної спрямованості, виступає важливим її компонентом. На підвищення рівня популярності, значущості, престижу педагогічної професії спрямована теорія компенсації С. Мерліна. Суть її полягає в тому, що непривабливість професії за тими чи іншими параметрами (висока нервова напруга, низька зарплата) може бути компенсована параметрами більш високого рівня (любов'ю до дітей, почуттям відповідальності, наявністю професійної зацікавленості).

Можна виділити три рівні педагогічної спрямованості залежно від часу виникнення інтересу до професії педагога, а також змісту мотивів самовизначення. Наприклад, підвищений інтерес з дитинства до професії педагога, активна громадська робота, захоплення окремими предметами можуть характеризувати найвищий рівень педагогічної спрямованості. За таких обставин професія вчителя – покликання. Середній рівень педагогічної спрямованості характеризується захопленням професією педагога у старших класах. У такому разі навчання за фахом – це результат захоплення педагогікою. Показником низького рівня є інтерес до багатьох предметів або вибір вузу за порадою батьків.

Таким чином свідомий вибір професії вчителя відбувається з орієнтацією особистості на наявні у неї соціальні цінності, а також, наскільки вона відповідає нахилам і здібностям людини. Цей процес є відповідальним. Він стає основою професіоналізації особистості, формує професійно-ціннісні орієнтації, власну педагогічну концепцію, що спрямовує всю систему його професійної діяльності. На нашу думку, це той високий рівень, що дозволяє педагогу продуктивно і якісно вирішувати професійні завдання.

Джерела та література:

1. Кендибович А.А. Психология высшей школы / А.А. Кендибович, М.И. Дяченко. – М.: Просвещение, 2000. – 187 с.
2. Потапчук Л. В. Особистісне самовизначення особистості / Л. В. Потапчук // Збірник наукових праць НПУ ім. М. П. Драгоманова. – Сер. Психологія. – Вип. 1(8). – К., 2000. – 126 – 130.

3. Татенко В.О. Психологічні ознаки професіоналізму / Татенко В. О. // Психологічні перспективи. – Зб. статей ВДУ ім. Лесі Українки, Інститут соціальної і політичної психології АПН України, 2003. – С.161-166.

Зоряна Стефанків

студентка факультету психології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Людмила Малімон

кандидат психологічних наук, професор,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ЗВ'ЯЗОК СТРЕС-ФАКТОРІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З РІВНЕМ СУБ'ЄКТИВНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ МЕДИЧНОГО ПРАЦІВНИКА

Постановка наукової проблеми та її значення. Останніми роками особливого значення набувають психологічні дослідження стрес-факторів професійної діяльності медичного працівника, що впливають на його суб'єктивне благополуччя, задоволення працею та загалом на якість надання ним медичних послуг. Виявлення стресогенних чинників у сфері «людина - людина» загалом і в медичній діяльності зокрема дуже важливе, оскільки безпосередньо пов'язане із успішністю реалізації трудової діяльності, ефективністю взаємодії з хворими, а також збереження у цьому контексті психічного здоров'я та працездатності. Важливо також якомога краще адаптувати працівника до стресових ситуацій і вимог професійної діяльності шляхом їх подолання, певним послабленням або пом'якшенням вимог, покращенням їхнього виконання, тим самим зменшуючи стресовий вплив ситуації. Вельми актуальною ця проблема є і для тих, хто здобуває медичну професію, яку можна віднести до найбільш стресогенних. Також необхідно оцінити рівень особистісного адаптаційного потенціалу медичного працівника, оскільки його можливості і конструктивні моделі поведінки сприяють успішній професійній адаптації. Отже, для підвищення ефективності та результативності надання медичних послуг, зростання якості медичної допомоги необхідно виявляти особливості стрес-факторів у цій сфері, оскільки це впливає і на формування синдрому професійного вигорання, що безпосередньо пов'язано із задоволеністю працею й рівнем суб'єктивного благополуччя медичних працівників.

Об'єкт дослідження: професійна діяльність медичного працівника.

Предмет дослідження: зв'язок стрес-факторів професійної діяльності з рівнем суб'єктивного благополуччя медичного працівника.

Мета дослідження полягає у теоретичному аналізі стрес-факторів професійної діяльності, що впливають на суб'єктивне благополуччя медичного працівника й на якість надання ним медичних послуг.

Для реалізації поставленої мети необхідно виконати такі **завдання:**

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми стрес-факторів професійної діяльності медичного працівника у психологічній літературі.

2. Розкрити структуру стрес-факторів як чинника, що впливає на суб'єктивне благополуччя медичних працівників.

Виклад основного матеріалу. Ефективність роботи медичних працівників в умовах соціальних трансформацій значною мірою залежить від урахування потреб та інтенцій кожного працівника; забезпечення його суб'єктивного благополуччя [4]. Останнє є однією з провідних умов повноцінного функціонування й розвитку працівника у професійній сфері, умовою і наслідком адаптації до умов праці. Медичний працівник у своїй професійній діяльності стикається із стресовими ситуаціями, які вимагають від нього швидких і гнучких способів психологічної адаптації [2]. Оскільки сучасна медична професійна діяльність може впливати на працівників як позитивно, так і негативно (професійний стрес, перевтома, психотравмуючі фактори), внаслідок чого у медичних працівників часто виникає хронічна перевтома, емоційна напруга й інші симптоми, які можуть позначитись на стані здоров'я працівника та якості наданої допомоги.

Професії, які пов'язані із наданням медичної допомоги, мають високий ризик виникнення професійного стресу, що зумовлюється соціально-економічними й соціально-психологічними чинниками: низьке фінансування, що позначається на матеріальному становищі та здійсненні успішної професійної кар'єри; психологічні й фізичні перевантаження працівників, які працюють у системі «людина – людина» [3]. До найбільш стресових в професійній діяльності медичних працівників відносять такі групи стресорів: особливості організації трудової діяльності (перевантаження обсягу виконуваної роботи, зміна умов праці, підвищена відповідальність за результати діяльності); професійна кар'єра (недостатня кількість професійних знань та вмій, проблема статусу, змін службових обов'язків); оплата праці (невідповідність витрачених ресурсів оплаті праці; нестабільність в отриманні доходів); взаємовідносини на роботі (конфлікт з керівництвом чи колегами, обмеження свободи поведінки); позаробочі джерела стресу (сімейні проблеми, життєві кризи тощо) [1].

Ця проблема частково розглядалася в сфері медичної психології, а саме взаємодії лікаря і пацієнта (Б. Д. Карвасарський, М. С. Лебединський, С. С. Лібих, В. Ф. Матвеев, О. М. Свядоц, В. О. Ташликов та ін.), особливостей професійної діяльності медичних працівників та соціально-психологічних чинників її продуктивності (І. Вітенко, І. М. Гурвіч, М. І. Жукова, Л. М. Коробка, О. М. Юдіна та ін.) [3].

Б. Г. Ананьев [1] виділив дві групи факторів успішності перебігу та адаптації до стресових факторів: суб'єктивні (вік, стать, фізіологічні та психологічні характеристики) і середовищні (умови праці, режим і характер діяльності, особливості соціального середовища). Адаптаційні можливості працівника і конструктивні моделі поведінки сприяють успішній професійній адаптації. Ключова роль у цьому процесі належить особистісним ресурсам.

М. А. Дмитрієва [4] зазначає, що джерелами дезадаптації до професійної діяльності, тобто порушення рівноваги в системі «людина - людина» можуть бути зміни будь-якої з характеристик як суб'єкта праці, так і професійного середовища. Дезадаптація виникає внаслідок впливу різноманітних зовнішніх (професійних) і внутрішніх (екзистенційних) стрес-факторів.

Відомо, що вплив стрес-факторів взаємопов'язаний із суб'єктивним благополуччям медичного працівника, задоволеністю ним працею та синдромом вигорання. Синдром вигорання у лікарів негативно впливає на відчуття задоволеності працею [5]. Встановлено, що чим нижчий рівень робочого стресу, тим вищий рівень задоволеності працею та особистого благополуччя. Водночас задоволеність працею впливає на якість медичної допомоги. Показано, що задоволеність пацієнтів якістю надання медичної допомоги безпосередньо залежить від задоволеності працею медичних працівників [3].

Стресові фактори чинять негативний вплив на якість медичної допомоги, на професіоналізм медичного персоналу та на здоров'я лікарів. Виникнення стресових ситуацій у медичних працівників є наслідком великого обсягу роботи, значної кількості робочих годин, тривалих нічних змін, емоційного контакту з пацієнтами та їхніми родинами, необхідності швидкого ухвалення рішень, відповідальності за життя та здоров'я пацієнтів [5]. Окрім того, причинами важкого перенесення стресових ситуацій є вік медичних працівників, стаж роботи, посада, особистісні якості, рольові конфлікти [5]. Стрес-фактори мають негативні наслідки як для здоров'я медичного персоналу, так і для якості медичної допомоги. Так, лікарі можуть допускатись великої кількості медичних помилок та надають пацієнтам неякісну медичну допомогу [3].

Дуже важливим є підтримання та відновлення нормального функціонування організму працівника за допомогою психологічного забезпечення професійного здоров'я, де головною метою є попередження хворобливого стану людини шляхом активного відновлення її психофізіологічних резервів [4].

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, професійний стрес відноситься до основного чинника, який значною мірою впливає на суб'єктивне благополуччя та професійне здоров'я медичного працівника, а відповідно визначає якість надання ним медичної допомоги. Тобто, окрім фізичних та психічних характеристик медичного працівника та здібностей до професійної діяльності, важливою умовою є стійкість до стресових факторів, можливість адаптуватись до них і обирати правильний спосіб реагування на стресові фактори. Таким чином, досліджуючи стрес-фактори професійної діяльності медичних працівників, варто пам'ятати про таку індивідуальну характеристику їхньої стресостійкості, як рівень суб'єктивного благополуччя, який регулює негативний вплив стресу на якість медичної допомоги й на психологічне здоров'я медичного персоналу.

Джерела та література:

1. Ананьев В. А. Основы психологии здоровья. Книга 1: Концептуальные основы психологи здоров'я / В. А. Ананьев. – СПб. : Речь, 2006. – 384 с.
2. Аймедов К. В. Синдром емоційного вигорання у лікарів-хірургів в залежності від професійного стажу [Текст] / К. В. Аймедов // Психічне здоров'я. – 2015. – № 1. – С. 7–9.
3. Бондарчук О. І. Соціально-психологічні умови розвитку готовності майбутніх лікарів до попередження конфліктів з пацієнтами : монографія / О. І. Бондарчук, Л. В. Лимар. – К. : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2014. – 160 с.
4. Вербина Г. Г. Качество жизни и профессиональное здоровье специалиста / Галина Георгиевна Вербина // Альманах современной науки и образования. 2011. – № 4 (47). – С. 118–120.
5. Скугаревская М. М. Синдром эмоционального выгорания / М. М. Скугаревская // Мед. новости. – 2002. – № 7. – С. 3–9.

Галина Шулипа

магістр освітньої програми клінічна психологія,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Анна Кульчицька

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ ЯК СУБ'ЄКТА СПОЖИВЧОГО РИНКУ

Постановка наукової проблеми та її значення. Актуальність дослідження зумовлює сучасний стрімкий розвиток суспільства та економіки, необхідність розв'язання наукових завдань в центрі яких стоїть людина як суб'єкт економічної діяльності. Одним з таких завдань є саме дослідження споживчої поведінки та чинників, які впливають на неї. Поведінка споживача не зводиться лише до максимізації корисності, раціональних оцінок та розрахунків. Оскільки, крім функціонального попиту на товар існує і не функціональний попит, який обумовлюється різними, в тому числі, психологічними чинниками. На поведінку споживача може впливати сукупність чинників, серед яких особистісні, психологічні, соціокультурні, фактори ситуаційного впливу, комплекс маркетингу фірми, що займається виробництвом заданого товару [2].

Крім функціонального попиту, коли найбільш значущими є притаманні самому товару якості, існує і не функціональний попит, який обумовлюється різними психологічними факторами. [4]. Важливу роль у формуванні споживчої поведінки відіграють психологічні особливості особистості, на базі яких здійснюється класифікація типів особистості. Індивідуально-психологічні особливості поведінки споживача, на нашу думку, є важливою основою для визначення особливостей споживчої поведінки, оскільки, більшість досліджень спрямовані на врахування суспільних та економічних особливостей поведінки споживача.

Аналіз останніх досліджень з цієї проблеми показав, що питання споживчої поведінки посідає значне місце у наукових доробках як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, як класиків, так і сучасних вчених. Характерною особливістю даної проблеми є її багатовекторність, багатогранність, неоднозначність та неможливість висвітлення тільки через призму бачення якоїсь однієї галузі науки. Підтвердженням тому є праці вчених-економістів, соціологів, маркетологів та психологів. Так, особливості споживання розкрили в своїх працях маркетологи Ф. Котлер, Р. Блекуелл, П. Мініард, Дж. Енджел, К. Келлер, Дж. МакКарті, Г. Карпентер, І. Альошина, О. Зозульов, Р. Іванова, С. Гаркавенко та ін. Ними були виокремлені різних типи поведінки споживачів на різних ринках товарів та послуг [1, 2]

Психологічні особливості поведінки споживачів досліджували А. Маслоу, Дж. Аткинсон, З. Фройд, А. Бандура, Дж. Роттер, Л. Фестінгер, Дж. Келлі, Р. Кеттел, П. Лунт, С. Лівінгстоун, Посипанова О. та ін. Вони окреслили спектр притаманних споживачам рис, внесли ясність в розуміння їхніх мотивів та потреб.

Водночас, очевидною є недостатність дослідження явища споживчої поведінки в умовах сучасного суспільства. Актуальним залишається питання вивчення індивідуально-особистісних детермінант та класифікація типів споживчої поведінки з точки зору психологічної науки.

Мета та завдання статті – здійснити теоретико-методологічний аналіз сучасних наукових підходів, проаналізувати психологічні типи профілів споживача, провести емпіричне дослідження індивідуально-психологічних особливостей поведінки споживача, здійснити аналіз отриманих даних, дати інтерпретацію результатів.

Для участі у дослідженні нами було обрано студентів-психологів, та студентів-соціальних педагогів. Загальна кількість вибірки становила 70 осіб. Вік досліджуваних коливається у межах 18-22 років. Сумарний час проведення дослідження становив 150 хвилин.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. За допомогою обраних методик ми отримали результати, які дали можливість визначити індивідуально-психологічні особливості споживчої поведінки досліджуваних. Розглянемо отримані нами результати за кожною з обраних методик.

За результатами аналізу методики *«Багатофакторний опитувальник»* (Р.Б. Кеттела) слід відзначити, що отримані результати відповідають «нормі», оскільки переважна більшість досліджуваних показали середній рівень вираження кожної риси. Вагомим є те, як розподілились результати за низьким/високим рівнем. Оскільки за умови вираження низького/високого рівня певного фактору, ми може говорити про наявність тенденції до однієї із полярних характеристик у респондентів. Розглянемо отримані результати детальніше.

Значне вираження високого рівня виявлене за такими факторами:

– фактор «Е» (Підкорення-Домінування) – 44 % досліджуваних проявляють підвищений рівень домінування, для 46 % досліджуваних

наявним є середній рівень вираження фактору, та для 10 % досліджуваних властивим є підкорення;

- фактор «І» (Реалізм-Чутливість) – 36 % досліджуваних проявляють чутливість, 62 % досліджуваних володіють рисами як реалізму, так і чутливості, та лише 2 % досліджуваних проявляють «чистий» реалізм;

- фактор «М» (Практичність-Мрійливість) - 44% досліджуваних отримали підвищений рівень мрійливості, 8 % досліджуваних обрали практичність, та 48 % досліджуваних отримали середні показники за цим фактором;

- фактор «Q2» (Конформізм-Нонконформізм) – 44 % досліджуваних визначили себе як нонконформістів, причому, за цим фактором досліджуваних із крайнім вираженням конформізму не виявлено, а для решти (56 %) досліджуваних властивим є середній рівень враженості цього фактору, що характеризує їх як через конформізм, так і через нонконформізм.

Переважання низького рівня над високим виявлене за такими факторами:

- фактор «G» (Ненормально-нормальна поведінка) – 30 % досліджуваних схильні до ненормальної, по відношенню до суспільних норм поведінки. Нормальною поведінкою характеризується лише 2% досліджуваних, та для 68 % досліджуваних властивий середній рівень, для якого притаманне вираження як однієї, так і іншої характеристики.

- фактор «Q3» (Низький-Високий самоконтроль), у 29 % досліджуваних виявлений низький самоконтроль, у 69 % - середній рівень здатності до самоконтролю, і лише у 2 % досліджуваних виявлений високий рівень самоконтролю;

- фактор «С» (Емоційна нестабільність-Емоційна стабільність). За цим фактором деяке підвищення виявлене у бік емоційної нестабільності (26 % досліджуваних), у той час як лише для 4 % досліджуваних властивою є емоційна стабільність, та для 70 % досліджуваних властивий середній рівень, з можливим проявом у досліджуваних як емоційної нестабільності, так і емоційної стабільності.

- фактор «В» (Конкретне-Абстрактне мислення). Цей фактор виражений на рівні конкретного мислення у 24% досліджуваних, для 8 % досліджуваних вираженням є абстрактне мислення, і 68 % досліджуваних перебувають у ситуації наявності, і абстрактного, і конкретного типу мислення.

З метою виявлення психологічних профілів споживачів на основі їх поведінки, нами використовувалася методика *«Психологічний профіль споживача»* (О.С. Посипанова).

Аналіз отриманих даних дозволив констатувати наступне. За типом «Традиціональність» виявлено, що для 54 % досліджуваних властиве мінімальне вираження цього типу, а для 46 % - властивий середній рівень вираження цього параметру. Цей тип характеризується вибором типу товарів, які є незмінними, та стандартними для суспільства в якому живе особистість.

Споживчий тип «Консерватор» властивий на мінімальному рівні вираження для 60 % досліджуваних, у той час як для 40 % він проявляється на середньому рівні. Характеризується використанням товарів, які випробувані на власному досвіді, та відповідають індивідуальним смакам.

За типом «Модник» для переважної частини вибірки (41%) властивий мінімальний рівень вираження, для 40 % - середнє вираження типу, і для 19% досліджуваних властиве максимальне вираження типу. Характеризується наслідуванням загальних тенденцій, орієнтацією на загальну систему смаків та поглядів.

Результати за типом «Ситуативіст» свідчать про те, що для 42 % досліджуваних властивий низький рівень вираження цього типу, для 43 % - властивий середній рівень вираження, і тільки у 15 % досліджуваних виявлений максимальний рівень вираження цієї риси. Характеризується схильністю до внутрішнього та зовнішнього впливу.

Також виявлена незначна частина досліджуваних для яких є непритаманними такі типи: «Індивідуаліст», якому притаманне бажання вирізнитись з поміж інших людей, володіння власним стилем. та «Інноватор», якому властиві авангардиські настрої. Так, по 2 % досліджуваних за кожним типом, не проявили його. Низький рівень вираження за даними типами притаманний 54% та 52% відповідно, високий - 11% та 12% та середній 33% та 30%.

Споживчий тип «Байдужий» представлений респондентами на всіх рівнях вираження, а саме: для 16 % досліджуваних не властиве вираження цього типу, для 62 % досліджуваних властиве мінімальне вираження, 18 % - середнє вираження, та для 2 % - високий рівень вираження байдужого типу. Характеризується недовгим обдумуванням свого вибору, легковажним ставленням до продуктів споживання, керування принципом наявності та практичності товарів.

Проведений аналіз дозволив нам визначити загальні особливості вираження діагностованих показників у досліджуваних. Виходячи з теми дослідження та керуючись завданнями, які були поставлені, нами був проведений кореляційний аналіз даних, отриманих за результатами діагностики. Отже, згідно із отриманими результатами ми можемо стверджувати про такі статистично значущі взаємозв'язки:

Споживчий тип «Індивідуаліст» корелює з: Фактором «М» ($r=0,300$, при $p=0,05$). Фактором «Q4» ($r=-0,308$, при $p=0,05$).

Споживчий тип «Модник» корелює з Фактором «Q2» ($r=0,295$, при $p=0,05$.);

Тип «Традиціоналіст» позитивно корелює із трьома параметрами:

Фактором «А» ($r=0,295$, при $p=0,05$; Фактором «В» ($r=0,331$, при $p=0,05$); Фактором «G» ($r=0,319$, при $p=0,05$).

«Консервативний» тип споживача корелює з одним параметром - Фактором «С» ($r= - 0,318$, при $p=0,05$).

Тип споживача «Ситуативіст» корелює із двома параметрами психологічних особливостей особистості: Фактором «М» ($r=0,289$, при $p=0,05$) та Фактором «N» ($r=0,311$, при $p=0,05$).

Найбільша кількість статистично значущих кореляційних зв'язків виявлена за типом споживача «Байдужий». Всього виявлено таких зв'язків 6, проаналізуємо їх: Фактор «F» ($r=0,284$, при $p=0,05$).; Фактор «I» ($r=0,344$, при $p=0,05$). Для респондентів байдужого типу споживача властивими є високі показники за фактором «I» (реалізм - низька чутливість, суворість, реалістичність суджень, практичність); Фактор «O» ($r=0,351$, при $p=0,05$). Фактор «N» ($r=0,317$, при $p=0,05$; Фактор «Q1» ($r=0,303$, при $p=0,05$); Фактор «Q4» ($r=0,303$, при $p=0,05$).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Соціально-психологічні характеристики є рушіями у визначенні індивідуальних і відносно усталених реакцій індивіда на зовнішнє середовище в тому числі на формування та прояви споживчої поведінки.

Діагностика особливостей прояву типів психологічного профілю споживачів, виявила, що для досліджуваних переважаючими рівнями вираження є мінімальний та середній рівень.

На основі емпіричного дослідження та проведеного кореляційного аналізу нами було встановлено певні особливості взаємозв'язку соціально-психологічних характеристик особистості та елементів споживчої поведінки, які визначалися нами у типології психологічних профілів споживачів.

Таким чином, за результатами проведеного дослідження можемо констатувати, що для респондентів із різними соціально-психологічними характеристиками властиві відповідні типи споживчої поведінки, тобто своя власна тактика обрання товару та послуг на ринку.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні інших особистісних характеристик таких як система цінностей, самооцінка та їх зв'язок з проявами споживчої поведінки особистості. А також дослідження інших чинників поведінки особистості як суб'єкта споживчого ринку.

Джерела та література:

1. Амстронг Г. Маркетинг: Загальний курс. / Амстронг Г. Котлер Ф – М.; К.: Видавничий дім «Вільямс», 2004. – 608 с.

Amstronh H. Marketynh: Zahalnyi kurs [Marketing: General Course] / Amstronh H., Kotler F. – М.; К.: Vydavnychy dim “Viliams”, 2004. – 608 s.

2. Гаркавенко С. Маркетинг: Підручник/Гаркавенко С. – К.: Лібра, 2002. – 702с. (53-120)

Harkavenko S. Marketynh: Pidruchnyk [Marketing: Tutorial] / Harkavenko S. – К.: Libra, 2002. – 702 s.

3. Ложкін Г. Особливості та структура економічної свідомості/ Ложкін Г., Спасенніков В., Комаровська В//Соціальна психологія.- 2004. №1 (3) – С.8-16.

**ОСОБИСТІТЬ В УМОВАХ КРИЗИ ТА
КОНФЛІКТУ**

Дарина Грудняк
студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
Олена Журавльова
кандидат психологічних наук, старший викладач,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ САМОТНОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Період юності є часом самоаналізу та самооцінки, пошуку власного життєвого шляху. Е. Еріксон зазначає, що юнацький вік будується на кризі ідентичності, яка у свою чергу, формується системою індивідуально-особистісних та соціальних виборів, самовизначень та ідентифікацій [3].

«Виконання» основних завдань вказаного вікового етапу пов'язане із встановленням продуктивних соціальних стосунків та взаємовідносин. Проте, стрімкий розвиток технологій, зміна соціальної ситуації все більше відводять живе спілкування на другий план, в результаті чого в молодих людей може формуватися почуття самотності. Тому, вияв особливостей переживання такого феномену є досить актуальним. Адже подолання основної кризи юнацького періоду, інтимності чи ізоляції, пов'язане саме із здатністю людини встановлювати продуктивні соціальні взаємини, які б попереджали виникнення таких станів як самотність, чи відчуження [1].

Поняття самотності активно розглядається вченими у межах різних напрямів психологічного вчення, зокрема, психодинамічного, інтеракціоністського, когнітивного, феноменологічного. Відповідно, сформувались і різні погляди на сутність феномену самотності. Так, на думку Е. Фромма [5], таке переживання супроводжує людину протягом усього її життя, є універсальним та притаманне усім людям. Існує і протилежна думка науковців, згідно з якою самотність – ситуативне утворення, яке сигналізує про власну автономість. Проте, спільним є те, що виникнення такого почуття перешкоджає входженню людини в соціум та розвитку необхідних для цього якостей [4].

З метою виявлення особливостей переживання самотності у період ранньої юності було сформовано вибірку з 50 осіб, яку склали учні 11 класів Луцької загальноосвітньої школи №20.

Загальні показники рівня прояву самотності досліджено за допомогою опитувальника «Шкала самотності» Д. Рассела, Л. Пепло, М. Фергюсона.

Відповідно до отриманих даних, значна частина досліджуваних (28%) характеризується середнім рівнем вираження почуття самотності. Такий показник, здебільшого, вказує на ситуативне, тимчасове виникнення цього почуття. В даному випадку, негативне переживання виникає як цілком природня реакція на негативні, стресові ситуації та не несе ніякої загрози для розвитку цілісної і гармонійної особистості.

Абсолютна більшість респондентів відзначається низьким показником переживання самотності (72%), що вказує на вміння юнаків протидіяти

життєвим ударам, швидко адаптовуватись до нових ситуацій, зберігаючи емоційну і психологічну рівновагу.

Варто зазначити, що не було встановлено жодного результату з високим показником досліджуваного параметру. Це свідчить про психологічне здоров'я респондентів, їх стресостійкість, орієнтацію на позитивне вирішення завдань періоду юності.

За допомогою методики діагностики переживання самотності Е. Рогової вдалося отримати кількісне вираження прояву різних видів самотності у період ранньої юності.

Відповідно до отриманих результатів, найбільш поширеною формою самотності (30 %) у ранньому юнацькому віці виступає тимчасове його переживання. Його виникнення характеризується ситуативністю, залежністю від зовнішніх обставин, стресових подій тощо. Зазвичай носить короткотривалий характер та після періоду дистресу зникає. Факторами, які його викликають, у досліджуваній період, можуть виступати тиск з боку соціуму та найближчого оточення, необхідність приймати життєво важливі рішення, такі як вибір професії та навчального закладу, соціальна активність, яка характеризується швидкою зміною взаємовідносин.

Також досить поширеним є переживання емоційної самотності (28 %), яка проявляється через відсутність прихильності з важливою особою або розрив подібних емоційних зв'язків, якщо такі вже були. При цьому, набагато важче починають переживатися розставання з близькими друзями, об'єктами симпатії чи кохання. Меншу увагу юнаки починають приділяти сімейним взаєминам, проте, вони ще залишаються досить важливими та здатні чинити значний вплив на їх емоційне самопочуття, особливо, якщо найближчі та значимі дорослі відзначаються холодністю.

Безсумнівно, позитивним є низький рівень вираження постійного переживання самотності (11 %). Більше того, серед респондентів не було зафіксовано жодного випадку, коли б значення цього показнику перевищувало б середній рівень. Отриманий результат свідчить про гармонійність молодих людей, їх здатність встановлювати позитивні міжособистісні стосунки, отримувати від них задоволення. Досліджувані відзначаються вмінням знаходити для себе серед інших таке місце, яке було б для них максимально комфортним.

Також, за допомогою вказаної методики було встановлено гендерні відмінності у прояві різних видів самотності досліджуваних. Так, в ранній юності дівчата більш схильні до переживання короткочасного почуття самотності, чутливіші до змін у взаємовідносинах, легше піддаються стресам і тиску. Також, уже в цьому віці, в дівчат більшою мірою починає формуватись потреба у емоційно близьких взаєминах та емоційно близькій людині. Проте, у хлопців спостерігається тенденція до формування постійного почуття самотності у більшій мірі, ніж у дівчат. Такий результат може свідчити про «застрягання» юнаків у такому стані, внаслідок неприємних життєвих ситуацій, нижчу адаптивність та силу до подолання негативних факторів.

Отже, дослідницький інтерес до розробки проблеми самотності набуває у наш час особливої актуальності, оскільки досить широко і різноманітно використовується термін «самотність» у повсякденному житті та наукових джерелах. Цей факт є наслідком ускладнення процесу соціалізації особистості, обмеження конструктивних стосунків зі світом, порушення розвитку мотиваційної сфери та внутрішньої цілісності особистості, розвиток особистісних якостей, що ускладнюють інтеграцію у соціумі. Водночас, динамізм сучасного життя вимагає від особистості гнучкості, оперативності, вміння вибудовувати власну життєву стратегію, адекватну цілям суспільства і власній самореалізації. Все це в цілому спонукає до необхідності дослідження проблеми самотності, розробки діагностичного інструментарію з оцінки її стану та особливостей психокорекції і психопрофілактики.

Щодо гендерних відмінностей переживання самотності у ранній юності варто зазначити, що дівчата більш схильні до негативних переживань. Проте, завдяки своїй адаптивності, швидко вчать їх долати, не допускаючи розвитку постійного почуття самотності та депресивних настроїв. В той же час, існує значно менша кількість подій, які були б здатні похитнути психологічну рівновагу хлопців, проте, якщо така подія таки трапляється, то їм важче з нею впоратись, порівняно з дівчатами. В разі дії негативних, стресових факторів хлопці більше схильні до виникнення сталого почуття самотності.

Однак, загальні результати показують позитивну картину становлення особистості сучасних юнаків. Не дивлячись на стрімкий розвиток як новітніх технологій, так і вимог суспільства, показники самотності перебувають у низьких межах. Такий стан справ вказує на перспективу позитивного вирішення кризи юнацького віку та тенденцію до гармонійного розвитку особистості та встановлення продуктивних міжособистісних стосунків [2].

Джерела та література:

1. Бубер Н. Проблема человека. Перспектива //Лабиринты одиночества. – М., 1989. – 95с.
2. Вербицкая С.Л. Социально–психологические факторы переживания одиночества : автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.05 – социальная психология. – СПб., 2002. – 19 с.
3. Эриксон Э. Идентичность. Юность и кризис / Э. Эриксон. – М., 1996. – 344 с.
4. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии. – М.: Педагогика, 1973. – 424 с.
5. Fromm E. Escape from Loneliness (1941). New York: Farrar and Rine Hart. PP. 48-49.

Анна Жук

магістр освітньої програми «Клінічна психологія»,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Тетяна Федотова

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

СІМЕЙНІ ВЗАЄМИНИ ТА РИЗИК ХАРЧОВИХ РОЗЛАДІВ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ

Підлітковий вік – один з найскладніших і суперечливих періодів вікового розвитку індивіда. Він характеризується фізичними і гормональними «бумами» – активно і стрімко протікають змінні процеси у всіх системах та органах людського організму, напружено працює серцево-судинна, опорно-рухова та ендокринна системи. Мінливість настрою, конфліктність, агресія, незадоволеність – стають частими і постійними явищами у поведінці підлітка.

Провідною діяльністю цього періоду стає спілкування з однолітками, що є для підлітка першочерговим і важливим. Він цінує думку оточуючих про себе і прагне справляти гарне враження, особливо в колі референтної групи (таких же підлітків). Оточення дорослих вже мало цікавить і захоплює, більше викликає роздратування. Проте, підліток прислухається до думки дорослих і визначає свою поведінку на базі норм, уподобань та цінностей, що закладаються сімейним впливом та вихованням. Батьки, прагнучи дитині добра, вимагають від неї покори і послуху, як в ранні роки дитинства. Проте, наражаються на шквал нервозних «вибухів» і «заявок» про право на самостійність. Так відбувається в звичайних сім'ях, що не можна сказати про сім'ї, де панує напружена і конфліктна ситуація.

Пубертат є також чутливим і сприятливим періодом виникнення різного роду психічних порушень та розладів, які в подальшому здатні перерости в серйозні проблеми та захворювання. Саме до таких відносять порушення харчової поведінки та загального емоційного стану.

Харчова поведінка – це ціннісне ставлення до їжі та її прийому, стереотип харчування в повсякденних умовах і в ситуації стресу, поведінка, спрямована на образ власного тіла і діяльність з формування цього образу. Вона включає в себе установки, форми поведінки, звички та емоції, – як індивідуальні для кожної людини. На харчову поведінку впливають сформовані звички і стратегії мислення, що закладаються в дитинстві під впливом оточення [7].

В підлітковому віці часто відзначається підвищена увага до своєї зовнішності, а також думка оточуючих про неї. Несформованість «скелету» та незграбність, різкість рухів викликають розчарування своєю зовнішністю. Підліток прагне виглядати гарно і приваблювати погляди протилежної статі, проте не все так, як би хотілося, тут ще й зайва або недостатня вага. Все викликає внутрішній «бум», незгоду з долею і прагнення щось змінити. Особливо небезпечним стає ефект відторгнення

образу власного тіла та зовнішності. Підліток починає не любити себе, впадає у відчай, вдається до «екстремальних» дій (сідає на жорстку дієту, виснажує себе фізичними вправами, компульсивному переїданню тощо). В таких випадках важливим є підтримка сім'ї та її позитивний вплив.

Харчова поведінка спрямована на задоволення не лише біологічних, фізіологічних, а й психологічних та соціальних потреб. З точки зору психології, процес прийняття їжі являє собою: контакт зі світом (перша форма контакту поряд з диханням); взаємини в родині і особливо з матір'ю, як основним годувальником; проєкцію сімейної історії і традиції країни; харчову моду, що особливо характерно для дітей молодшого шкільного і підліткового віку [5].

Отже, харчова поведінка починає формуватися з перших років життя, тому важливо сприяти правильному її формуванню та запобігати появі звичок переїдати, недоїдати, однобічного чи вибіркового харчування, харчовим страхам та розладам тощо [3].

Відповідальними за харчові порушення в дітей є батьки. Важливим фактором ризику формування неправильної харчової поведінки є особистий приклад в сім'ї, особливо матері, звички, риси і поведінка якої безумовно впливають на дитину на рівні несвідомого. Образ матері живе в нас протягом всього життя і формує стиль поведінки та реакції на зовнішні стимули. Саме, її слова і ставлення здатні істотно вплинути на деякі наші риси. Проте, значущим є і образ батька, що характеризує правильну статеву ідентифікацію, особливо в дівчат.

До харчових розладів відносять: *нервову анорексію, нервову булімію, компульсивне переїдання*. З кожним днем зростає число захворювань порушення харчової поведінки. Від анорексії страждають 2-5% підлітків і молодих жінок. При відсутності лікування смертність досягає 20%, ще 5% страждають від булімії, але смертельних випадків вона майже не дає [5]. Деякі автори стверджують, що для сімей хворих анорексією притаманні такі особливості батьківських позицій: мати власна і деспотична, позбавляє дітей ініціативи, душить їхню волю. Батько відіграє другорядну роль, і виступає, як безініціативний і неактивний [1].

Подібні тенденції відмічає В.Шебанова: «...сім'ї дівчат з ризиком *PXII* (розладів харчової поведінки) відмічаються відчуттям емоційного дискомфорту, порушення відносин із значущими людьми, переживаннями недостатньої захищеності і любові, домінуюча роль де належить саме матерям і бабусям по материнській лінії» [10, с.35]. Групою ризику стають також постійно конфліктуючі сім'ї, в яких підлітки відчувають свою непотрібність і, тим самим, намагаючись привернути до себе увагу батьків [1].

Нервова анорексія – психічне захворювання, що характеризується патологічними переконаннями своєї надмірної ваги і прагнення за будь що зменшити її. Дівчата вдаються до знесилення власного організму виснажливими дієтами, фізичними вправами, подавлення почуття голоду. Відбувається істотна втрата ваги, дистрофія найбільш важливих життєвих органів [2].

Нервова булімія – психічне захворювання, що може супроводжувати нервову анорексію або виникнути самостійно. Хворі слідкують за вагою, займаються фітнесом, дотримуються дієти, проте, виникають приступи переїдання, за яких з’їдається велика кількість калорійної їжі. При цьому їжа не пережовується, а буквально заковтується. Це призводить до болів в животі і жертви намагаються викликати блювоту або вживають багато проносних і сечогінних препаратів. Від цього страждають всі внутрішні органи і слизові горла та ротової порожнини [2].

Харчові розлади починають формуватися вже з перших років життя. Існують фактори ризику закладання розладів харчової поведінки. Дорослим не слід в присутності дитини розмовляти про те, що дитина нічого не їсть або «не їсть овочі», оскільки це провокує подальші розлади апетиту. Не варто соромити дитину за особливості її харчування, особливо перед іншими, або вихвалити поведінку інших дітей, які «їдять усе, що їм пропонують» чи «їдять капусту» [9, с.122]. Надмірне переїдання дитини призводить до несприятливих наслідків: блювоти, здуття, анорексії, булімії, ожиріння, невротичних розладів, шлунково-кишкових розладів тощо [8]. Конфлікти в родині формують в дитини почуття власної неповноцінності, наслідками яких можуть бути розлади харчової поведінки, як реакція на неприйняття власного образу, власного тіла.

Культурні і здорові навички харчової поведінки визначаються, передусім, сімейним впливом та суспільними стереотипами. Спотворені цінності та пріоритети згубно впливають на несформовану і незрілу психіку молоді та дітей підліткового віку, особливо це стосується представників жіночої статі. Викривлені установки та цінності призводять до неприйняття власного образу тіла і зовнішності, що в результаті сприяє формуванню харчових розладів.

Джерела та література:

1. Александрова Р.В., Мешкова Т.А. Особенности внутрисемейных отношений девочек-подростков с риском нарушений пищевого поведения / Александрова Р.В., Мешкова Т.А. // Клиническая и специальная психология. – 2016. – Том 5. – №2. – С.33-45.
2. Вайтгед Лінет Подолати розлад харчової поведінки / Лінет Вайтгед. – Львів : Видавництво Українського католицького університету: Свічадо, 2014. – 112 с.
3. Васильева Е. Худо – бедно. О природе нервной анорексии у девочек подростков / Васильева Е. // Юнгианский анализ.– 2016. – №3. – С.23-45.
4. Смоляр В.І. Генетичні та середовищні аспекти харчової поведінки/ В.Смоляр. – Київ : Інститут екологієні і токсикології імені Л.І.Медведя, 2015. – 135 с.
5. Занозин А.В. Клинико-эпидемиологические и психопрофилактические аспекты нервной анорексии : [Электронный ресурс] / А. В. Занозин. – Режим доступа : cyberleninka.ru/.../sotsialnbye-i-pravovye-aspekty-lecheniya-nervnoy-anoreksii-i-nervno. [Назва з екрана].
6. Малкина-Пых И.Г. Терапия пищевого поведения / И.Г. Малкина-Пых. – М. : Эксмо, 2007. – 139 с.
7. Николаева Н., Мешкова Т. Нарушения пищевого поведения: социальные, семейные и биологические предпосылки / Н.Николаева, Т.Мешкова // Вопросы психического здоровья детей и подростков. – 2011. – №1. – С.39-40.

8. Психотерапія дітей та підлітків / під ред. Х. Ремшмидта. – М. : Світ, 2000. – 214 с.
9. Филиппова Е.В. Детская и подростковая психотерапия / Е.В. Филиппова. – М., 2013. – 234с.
10. Шебанова В.И. Особенности восприятия семейных отношений девушек-подростков с разным типом пищевого поведения / В.И. Шебанова // Проблема здоровья личности в теоретической и прикладной психологии: материалы международной научно-практической конференции. – Владивосток, 2011. - С. 230-234.

Катерина Жук

студентка психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
Зореслава Крижанівська
кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ЗНАЧЕННЯ САМООЦІНКИ ЮНАКА В СИТУАЦІЇ ПЕРШОГО ЗНАЙОМСТВА З ПРОТИЛЕЖНОЮ СТАТТЮ

Постановка проблеми та її значення. Проблема впливу самооцінки на будь-які аспекти життя, в тому числі на міжособистісну взаємодію, має свій змістотворчий сенс впродовж усього життя людини. Особливу важливість вона має у юнацькому віці, коли розвиток інтимних, приватних взаємин посідає чи не найголовніше місце. Вагомість цього питання визначається й особливостями сучасності, яка проголошує новий формат взаємин – інтернет-знайомства. Саме такий спосіб знайомств в більшості випадків знижує певний психологічний дискомфорт, який присутній при знайомстві у реальному житті.

З огляду на сказане вище, **метою дослідження** є вивчення значення самооцінки юнака в ситуації першого знайомства.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Проблемою вивчення самооцінки в психології займалися такі вчені, як: А. Захарова, І. Кон, С. Рубінштейн, О. Сидоренко та інші. Плюралізм наукових підходів до цього явища дає можливість узагальнити його науковий зміст як елемент самосвідомості, що характеризується емоційно насиченими оцінками самого себе як особи, власних здібностей, етичних якостей і вчинків.

Виокремлення власної самоцінності та самоствавлення є одним з ключових психічних новоутворень юнацького віку. Неабияку значущість в цьому віці має спілкування з особами протилежної статі. Тобто, період ранньої зрілості вирізняється насамперед тим, що у юнака встановлюється певна зона інтимності (Г. С. Абрамова та інші), близькі приватні зв'язки з іншою людиною, а дружба і любов виходять на якісно новий рівень, набувають ще більшого сенсу.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування результатів дослідження. Для емпіричного вивчення значення самооцінки юнака в

ситуації першого знайомства нами було використано методику «Шкала самооцінки» та твори-еесе, опрацьовані методом контент-аналізу.

У дослідженні, взяло участь 25 юнаків, віком від 17 до 21 років, студентів СНУ імені Лесі Українки.

Відтак, за результатами дослідження за шкалою самооцінки, серед хлопців високий рівень самооцінки притаманний п'ятьом особам. При цьому вони вважають, що під час першого знайомства ініціаторами виступають вони, і що це, насамперед, прерогатива хлопців. Страх при першому знайомстві не виникає у чотирьох досліджуваних із високим рівнем самооцінки. Один досліджуваний мав страх відмови при першому знайомстві з дівчиною, проте все пройшло досить успішно.

Щодо передачі ініціативи знайомства особі протилежної статі, троє осіб інколи віддають ініціативу, одна особа – ніколи не віддає, і одна особа – постійно віддає ініціативу при знайомстві. При цьому всі досліджувані досить впевнено почувають себе при першому знайомстві. Головний критерій, на який звертають увагу при знайомстві, у кожного досліджуваного різний – «...зовнішність, манера спілкування», «...почуття гумору, душевний стан», «...зовнішність, поведінка, шкідливі звички», «...голос дівчини, її слова», «...одразу на все». Також різняться й варіанти ідеальної ситуації знайомства – «...прогулянка в парку», «... неординарна ситуація», «... героїчний вчинок, який би дівчина оцінила», «... ідеальної ситуації не існує». При виборі кращого варіанту – інтернет-знайомства чи знайомства в реальному житті, троє осіб із високим рівнем самооцінки надають перевагу реальному варіанту знайомства, інші двоє (40%) вважають обидва варіанти можливими, адже вони «доповнюють один одного».

Середній рівень самооцінки притаманний двадцятьом досліджуваним чоловічої статі. Так, першими ініціаторами при першому знайомстві виступають дванадцять осіб, п'ять осіб вважають, що все залежить від ситуації знайомства, та троє осіб зазвичай не йдуть першими на контакт, а чекають ініціативи від дівчини. Важливою ознакою при встановленні контакту із протилежною статтю усі досліджувані із середнім рівнем самооцінки вважають посмішку, жарти та цікаві історії. Страх у відмові при першому знайомстві притаманний шістьом досліджуваним, інші ж чотирнадцять не відчувають страху. П'ятнадцять осіб із середнім рівнем самооцінки інколи віддають ініціативу дівчині під час першого знайомства, часто – троє осіб, і ніколи, тобто повністю самі беруть ініціативу на себе – двоє осіб. Велику роль більшість досліджуваних приділяють зовнішньому вигляду дівчини при першому знайомстві та її характеру, для двох осіб важливими є насамперед розумові здібності, інтелект дівчини. Були й варіанти «... зовнішня і внутрішня краса», «... захоплення, або хобі», «... вміння спілкуватись, поведінку», «... індивідуальність». Варіант знайомства у реальному житті є переважаючим серед досліджуваних із середнім рівнем самооцінки – шістнадцять осіб із двадцяти вважають його кращим. При цьому керуються тим, що в реальному житті «... можна краще зрозуміти, яка людина перед тобою», «... пізнати характер, побачити якості дівчини»,

«... побачити як реагує на питання, як виглядає», «важливий візуальний, тілесний контакт», «... у інтернет-мережі можна приховати масу негативного». Двоє досліджуваних вважають, що інтернет – хороший варіант знайомства, при цьому вважають, що «... так можна більше дізнатися про людину не зважаючи на її зовнішність, поведінку, можливу невпевненість» Також ще двоє надають перевагу як знайомству в реальному житті, так і в мережі Інтернет, стверджуючи, що «... хорошу людину можна знайти і там, і там», «... якщо лише шукати дівчину зі спільними інтересами, якщо ж по-іншому – ні, бо потрібно одразу відчутти «хімію»».

Низький рівень самооцінки не притаманний жодному із досліджуваних.

Висновки. Отримані результати дослідження засвідчують, що рівень самооцінки юнака в ситуації першого знайомства з дівчиною, може не впливати на ефективність взаємодії з нею. Тобто, юнаки з високим рівнем самооцінки демонстрували невпевненість при знайомстві. Наше дослідження має пілотажний зміст і його тематика може стати підґрунтям для подальших вивчень в цьому напрямку.

Джерела та література:

1. Крижановська З. Ю. Особистісна рефлексія як чинник успішної самореалізації особистості / З. Ю. Крижановська // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету: зб. наук. праць. – Серія Психологічні науки.- Чернігів, 2011.– Вип. 94. - Т. I. – С. 234 – 238.

Юлія Коновал

студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Олена Журавльова

кандидат психологічних наук, старший викладач,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ СПІЛКУВАННЯ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗАКОХАНOSTІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Відображенням естетичного та етичного проявів сексуальності є кохання. Потреба в коханні, здатність кохати є невід'ємною частиною людської психіки. Це моральне, духовне, почуття, яке виражається в особливому, безкорисливому ставленні до іншої людини. Сутність кохання, його непередбачуваність завжди турбували людину. Античні філософи вважали, що в коханні тілесне начало набуває істинної краси. Представники епохи Відродження розглядали кохання як силу, що організовує соціальне життя, звільняє душу від афектів, веде до пізнання природи. Тривалий час тема кохання була прерогативою письменників, філософів, а не предметом дослідження психологів, соціологів та інших вчених. Характеризуючи це почуття, мало хто виявляв науковий інтерес до причин кохання, його проявів та проблем.

У різні періоди, проблема кохання цікавила багатьох вчених, серед яких: Б. Спіноза, З. Фрейд, Е. Фромм, К. Хорні, А. Адлер, Е. Еріксон, Г. Чепмен, Е. Ільїн, П. Тілліх, К. Льюїс, Н. Цветкова, Є.В. Вараксіна та інші.

З. Фрейд переконував, що ядром кохання є статеве почуття, мета якого полягає у статевому поєднанні. Науковець зосереджував увагу на виявленні особливостей прояву лібідо, що є спрямованим на інших, що, власне, визначається як кохання, або на себе, тобто нарцисизм [2].

Е. Фромм трактує кохання, або любов, не як взаємини з конкретною людиною, а як орієнтацію особистості, що визначає її стосунки зі світом, а не з окремим об'єктом. Адже любов до однієї людини і цілковита байдужість до інших - це симбіотична прихильність чи розширений егоїзм. Тобто любов полягає не в наявності об'єкта, а в здатності кохати. Загалом, Е. Фромм зауважив, що для більшості людей проблема кохання - насамперед проблема, як бути коханим, а не як кохати. Справжнє кохання - це активність, яка вимагає наполегливої праці та постійного самовдосконалення.

На думку вченого, кохання поділяється на такі типи: братська любов, любов до батьків, еротичне кохання, любов до самого себе, любов до Бога.

Братська любов, на думку Е. Фромма, становить основу всіх інших видів. Це – здатність поважати, опікуватися, співпереживати будь-якій людині. Вона особливо очевидна у взаєминах, котрі передбачають безкорисливу допомогу. Науковець відзначає, що кохання починає проявлятися тільки тоді, коли ми не можемо використовувати людей, яких кохаємо у своїх цілях [1].

К. Хорні також стверджувала, що людям, яким притаманна невротична потреба в коханні – важко досягти істинних почуттів, допомоги, прихильності, яких вони жадають. Причинами цього є сильне бажання бути коханим при цьому нездатність любити самому, непомірний страх відторгнення іншими. Цей страх може бути такий великий, що часто не дозволяє їм підійти до інших людей навіть з простим питанням або співчутливим жестом.

Симпатія – стійке, схвальне, емоційне ставлення людини до інших людей і явищ, що виявляється в привітності, доброзичливості, захопленні, спонукає до спілкування. Зазвичай, симпатія виникає на основі спільних поглядів, цінностей, інтересів, моральних ідеалів, як наслідок позитивної реакції на привабливу зовнішність, поведінку, риси характеру іншої людини [3].

У своїй динаміці вона здатна досягати напруженості, переходячи в пристрасне захоплення або міцну прихильність, а може закінчитися охолодженням, розчаруванням, перейти в антипатію і неприязнь.

Г. Чепмен стверджує, що здатність закоханих об'єктивно мислити зникає, і вони часто виявляють, що роблять і говорять те, що в нормальних умовах ніколи б не зробили і не сказали. Ейфорія стану закоханості породжує ілюзію, що відносини між закоханими дуже близькі. Вони вірять в те, що зможуть вирішити всі проблеми, щедрі по відношенню один до одного. Період закоханості важливий для подальших взаємин.

Е. Ільїн виділяє такі ознаки любовної аддикції:

1. Непропорційно багато часу і уваги приділяється людині, на яку спрямована аддикція. Думки про кохану людину домінують у свідомості, стаючи надцінною ідеєю. Такий процес носить в собі риси нав'язливості, від якої надзвичайно важко звільнитися.

2. Аддикт знаходиться у владі нереальних думок та очікувань по відношенню до іншої людини, що знаходиться в системі цих відносин, без критики до свого стану.

3. Людина забуває про себе, перестає піклуватися і думати про свої потреби поза аддиктивних відносин. Це поширюється на ставлення до рідних і близьких. У аддикта є серйозні емоційні проблеми, у їх центрі – страх бути покинутим. Своєю поведінкою аддикт прагне уникнути самотності. Але на підсвідомому рівні існує страх інтимності. Через це аддикт не в змозі перенести «здорову» близькість. Він боїться опинитися в ситуації, де доведеться бути самим собою. Це призводить до того, що підсвідомо аддикт вибирає собі партнера, який не буде прагнути з ним близькості.

Юність є початком дорослого життя. У цьому віці виникає відчуття того, що все життя попереду, а, отже, перед людиною відкривається багато можливостей реалізації свого потенціалу. Дитинство залишається у минулому, при цьому всі психічні функції сформовані і рамки окремих вікових періодів носять все більш умовний характер.

У період юності з'являються перші дружні і любовні прив'язаності переважно романтичного характеру. Перше кохання виявляється у прагненні особистості до розуміння, близького емоційного контакту, прихильності певного суб'єкта. В юнацькому віці кохання виражається у формі симпатії, закоханості або ж так званого кохання-дружби. У всіх своїх проявах перше кохання – це важливе випробування в юності, яке багато в чому впливає на розвиток особистості.

Основна роль закоханості у юнацькому віці полягає у розкритті певних потреб та якостей, які ототожнюються зі справжніми, щирими почуттями. Зовнішньою ознакою закоханості виступає безмежна захопленість людиною, тобто спрямування уваги тільки на неї, що породжує повну байдужість до інших. Внутрішньо ж – бурхливість почуттів, ідеалізація всіх сторін особистості, на яку спрямовані почуття. Юнацька закоханість супроводжується абсолютно безкорисливим ставленням до іншої людини як найбільшої цінності, прагненням відкрити їй свій внутрішній світ, поділяти з радість і горе, саможертвність заради спокою і щастя іншого.

Психологічна суть закоханості полягає в тому, щоб закріпити духовний зв'язок між двома індивідуумами, перш ніж вони перетнуть межу інтимніших стосунків. Це почуття має свої певні фази розвитку, динаміку. Ключовий момент – це існування у підсвідомості певного еталону бажаного чоловіка чи жінки [4].

Є. Вараксіна зазначала, що особливості конструювання юнаками романтичних взаємин обумовлюються смислами кохання. У молодшому юнацькому віці ці смисли переважно включають формальні ознаки

романтичних взаємин і є соціально стереотипними. У ієрархії смислів кохання переважають абстрактні утворення, які відображають генералізовану спрямованість на сам факт наявності себе романтичних взаємин. У пізньому юнацькому віці індивідуалізація та диференціація смислів кохання обумовлює зростання суб'єктивної значущості взаємообміну емоціями, кохання як самоцінності. Однак конкретизація смислів кохання спричинює і звуження його у часовій перспективі.

У пізньому юнацькому віці переважають буттєві смисли прийняття коханої людини такою як вона є. Осмислення молоддю власних романтичних переживань обумовлює становлення здатності до конструювання ідеальної моделі кохання, яка значною мірою відрізняється від уявлень про романтичні суспільні стереотипи.

Джерела та література:

1. Ерік Фромм. Мистецтво любові / Пер. з англ. В. І. Кучменко. Харків: «КСД», 2017. 192 стор.
2. Фрейд З. Вступ до психоаналізу. - К.: Основи, 1998. - 204 с.
3. Хорні К. Наші внутрішні конфлікти. Конструктивна теорія неврозу / пров. з англ. В. Светлова. - М.: Академічний Проект, 2007. - 224с.
4. Юнг К.Г. Аналитическая психология. - СПб., 1994. - 132 с.

Вікторія Майструк

аспірант кафедри загальної і соціальної психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ПРОЯВ НИЗЬКОГО РІВНЯ БЕЗУМОВНОГО САМОПРИЙНЯТТЯ В АВТОНАРАТИВАХ ЖІНОК

Методологічною основою психогерменевтичного дослідження наративів жінок із різними рівнями безумовного самоприйняття слугували праці С. В. Засекіна, Л. В. Засекіної, З. С. Карпенко, Т. В. Титаренко, Н. В. Чепелевої та ін. [1; 2; 3; 4]

Психологічна герменевтика – це науковий напрям, що вивчає проблеми розуміння та інтерпретації психічної реальності людини, її особистого досвіду, який фіксується у текстах. Термін герменевтика має грецьке походження та три основних значення: вимовляти, говорити про щось; пояснити, інтерпретувати щось; тлумачити щось іншою мовою, перекладати. Методологічною основою психологічної герменевтики є принцип соціального конструкціонізму, який заперечує постійність людського я, натомість підкреслює мінливість особистості та її детермінованість існуючою соціальною реальністю, що фіксується у знаках. Психологічну герменевтику можна пов'язати з другою когнітивною революцією, яка отримала назву дискурсивної за ідеєю її основоположника Р. Харре.

Чіткі методологічні відмінності у когнітивній і дискурсивній науковій революціях проаналізовано у працях С. В. Засекіна і Л. В. Засекіної [1].

Перша когнітивна революція була спрямована проти біхевіоризму: за поведінкою людини існують когнітивні механізми, які дають змогу обробляти інформацію. Основні ідеї другої когнітивної революції полягають у відмові від когнітивного казуалізму: заперечення існування проміжних ментальних процесів між когнітивними процесами та їхніми нейрофізіологічними феноменами; інтерсуб'єктивність психіки: когнітивна діяльність – не є суто індивідуальною, адже її критерії – успішність, прийнятність визначаються соціальною природою; залежність психології від мови. Основна ідея другої когнітивної революції – психологічні феномени найкраще розуміються як властивості дискурсу. Дискурс – це будь-яка символічно опосередкована взаємодія. Відтак, дискурс може розглядатися як через вербальні, так і невербальні символічні тексти.

На думку Л. В. Засекіної, саме вербальні тексти слугують виразником внутрішніх психічних станів і процесів людини, текст – це свого роду місточок як з'єднує внутрішній світ особистості із фізичним і соціальним світом назовні [1].

Важливими у нашому дослідженні постають функції автонаративу, адже з допомогою їх конструюється особистісна ідентичність, я-концепція, у яких важливе місце посідає самоприйняття.

Відповідно до праць Н. В. Чепелевої [4], виділяємо такі функції нарративу. Смыслоутворююча, що дає змогу усвідомити, узгодити та впорядкувати основні смисли життя людини, усвідомити, що життя підпорядкована певній логіці у контексті історичного, культурного, соціального буття. Породження нарративу дає змогу відчувати себе суб'єктом, автором свого життя.

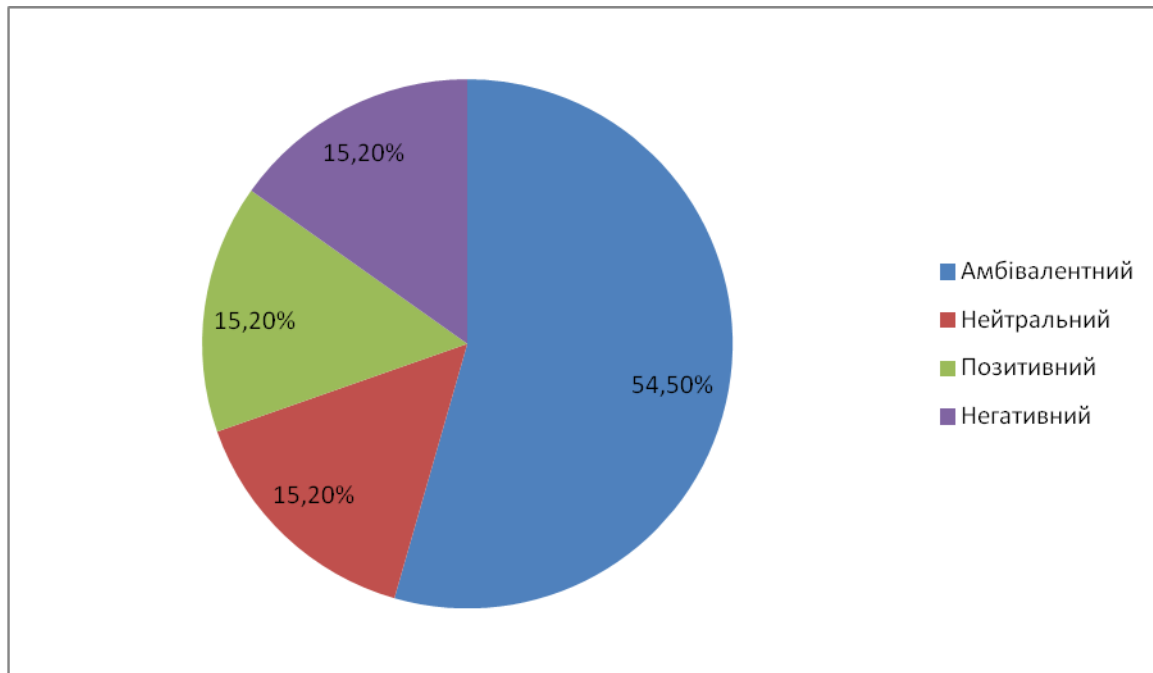
Конститууюча функція дозволяє усвідомити себе, свій досвід, побудувати власну Я-концепцію. Розвивальна функція забезпечує конструювання себе, своєї ідентичності, створення життєвих планів і програм, перспектив завдяки розумінню власного досвіду. Інтерпретативна функція полягає у тому, що нарратив накладається як інтерпретаційна рамка, фрейм на розуміння навколишньої дійсності. Захисна функція полягає у тому, що завдяки розгортанню оповідання людина проговорює і переживає переживання, що дає змогу відсторонитися від травмуючого досвіду, перевести його у зовнішню історію.

Найкращим методом вивчення особистісного досвіду, який значною мірою, на наш погляд, визначає рівень самоприйняття, є автобіографічний нарратив. В залежності від сприйняття власного життєвого досвіду автонаративи поділяються на емоційно-нейтральні, емоційно-позитивні, емоційно-негативні і амбівалентні типи.

Н. В. Чепелева виділяє такі основні критерії для аналізу нарративів: форма існування і розкриття досвіду в біографії; основні події життя; схема інтерпретації власного досвіду; наявність контексту і концепції життя в автобіографії; механізми розкриття особистості в тексті [4].

Розподіл видів нарративів жінок із низьким рівнем самоприйняття зображено на рис. 1. Як видно з рисунку, найбільш поширеними автонаративами серед цих жінок (54, 50%) є амбівалентні нарративи, у яких

не визначено чіткого ставлення до різних сфер свого життя, не сформована певна ідентичність (особистісна, професійна тощо), а головне відсутня чітка життєва перспектива у вигляді планів на майбутнє. Інші види наративів займають однаковий відсоток – 15,20%.

Результати якісного аналізу амбівалентних автонаративів свідчать про те, що основні події не визначені конкретно у текстах, оскільки фактологічна інформація повністю відсутня. Ставлення до досвіду також не визначено однозначно, оскільки містить як позитивний (ставлення до родини, друзів), так і негативний (ставлення до професії, майбутнього) характер. Показовою є фрази, типові для амбівалентного наративу: люблю і ненавиджу одночасно; різноманітне і одноманітне водночас, даремно і недаремно прожиті дні, декілька різних мікрокосмів. Своєрідним є характер розкриття досвіду: досвід лише презентується, але не осмислюється, не визначені конкретні події та їх роль у житті; домінуюча схема інтерпретації: поведінкова (автори зазначають про подорожі, наміри стосовно другої освіти, сподівання на зміну майбутнього), але за відсутності чіткого планування.

Форма викладу: історія представлена у вигляді невизначених етапів життя; концепція життя: створення і подолання перешкод (автори не люблять професію і шукають шляхи подолання дискомфорту, водночас не роблять конкретних кроків щодо покращення ситуації, не мають успіхів і відчувають незадоволення, але не знають, як це виправити); функції, які виконує наратив: інтерпретаційна (спроби зрозуміти протиріччя у житті, але без намагання визначити смисл), захисна (пошук притулку у родинному теплі та втечі у подорожах, мріях на майбутнє). Своєрідними є механізми прояву і розкриття особистості є неможливість усвідомити власні проблеми (суперечність поглядів на різні аспекти життя); невизначеність стосовно подій власного життя (відсутність чіткої життєвої перспективи). Таким чином, для амбівалентних наративів, які є переважаючими для жінок із

низьким рівнем самоприйняття, є несформована ідентичність через відсутність осмислення біографічних даних та життєва перспектива із чітко окресленими цілями.

Джерела та література:

1. Засекіна Л. В. Психолінгвістична діагностика/ Л. В. Засекіна, С. В. Засекін.— Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – 187 с.
2. Карпенко З. Аксіопсихологічний поворот у психології особистості: досвід методологічної реконструкції / З. Карпенко // Психологія особистості. – 2010. – № 1. – С. 180-185.
3. Титаренко Т. М. Кризове психологічне консультування: програма навчального курсу / Т. М. Титаренко. — К.: Міленіум, 2010. — 64 с.
4. Чепелева Н. В. Особистий досвід суб'єкта у контексті психологічної герменевтики / Н.В. Чепелева // Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії. – К.: Либідь, 2006. – С. 280 – 302.

Ганна Меда

студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Антоніна Мітлош

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ЕМОЦІЙ У РАНЬОМУ ЮНАЦЬКОМУ
ВІЦІ**

Постановка наукової проблеми та її значення. Юнацький вік характеризується змінами у світогляді та самоусвідомленні, утвердженням неповторної індивідуальності, усвідомленням свого бачення перспектив у майбутньому. Такі зміни нерідко супроводжуються переживанням кризи, що супроводжується непорозуміннями у стосунках з батьками, вчителями, дорослими, а також негативізмом поведінки у стосунках з ровесниками [2]. Емоції та особливості їх проявів у цей період відіграють важливу роль.

Мета роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному розгляді особливостей проявів емоцій у ранньому юнацькому віці.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Емоції — це особлива форма взаємодії людини з навколишнім світом, яка спрямована на пізнання світу та свого місця в ньому через саму себе у формі певних переживань [2].

С.Л. Рубінштейн вважав, що «саме мислення як реальний психічний процес є єдністю інтелектуального та емоційного, а емоція – єдністю емоційного й інтелектуального» [5, с. 96-97].

Л.Н. Вахрушева у результаті проведеного дослідження дійшла висновків, що чим більш успішно та гнучко юнак може управляти своїми емоційними реакціями, тим позитивніше він сприймається іншими. Також вченою встановлено, що чим краще людина розуміє свої власні емоції, тим

більш їй характерне позитивне ставлення до людей, емпатійність, сумлінність, відповідальність [1].

Серед українських вчених, які досліджували особливості емоційної сфери у період юнацького віку свої роботи присвятили С. П. Дерев'янку, Т. В. Зайчикова, Г. М. Свідерська та інші. Проте, ґрунтовних робіт з відповідними результатами досліджень із заявленої проблематики у вітчизняній науці все ще бракує.

У нашому емпіричному дослідженні особливостей прояву емоцій у ранньому юнацькому віці взяли участь 30 старшокласників Корчинської ЗОШ І-ІІІ ступеня Львівської області. Вік досліджуваних – 15-16 років.

Для дослідження було застосовано методики «Знайдіть себе на цьому дереві» (П. Вілсона) та «Визначення емоційності» (В. Суворова).

Аналіз отриманих результатів за методикою П. Вілсона «Знайдіть себе на цьому дереві» дозволив визначити 6 позицій, які характеризують актуальний емоційний стан та відповідність очікувань (бажаного стану) реальним обставинам життя досліджуваних (рис. 1).

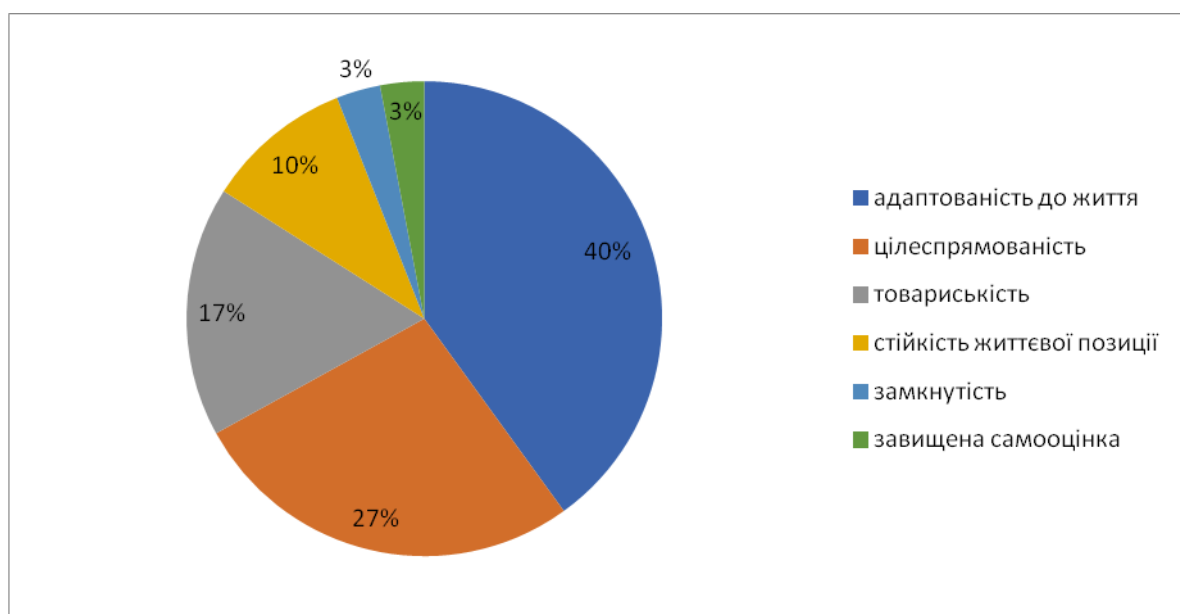

Рис. 1. Результати дослідження за методикою «Знайди себе на цьому дереві» (П. Вілсона)

Як видно на рисунку, у більшості досліджуваних переважає позиція адаптованість до життя – 12 осіб (40%), цілеспрямованість спостерігається у 8 осіб (27%), товариськість – 5 осіб (17%), стійкість життєвої позиції у 3 осіб (10%), завищеність самооцінки – у 3%, замкнутість також у 3%. Це свідчить про те що, більшість досліджуваних пристосовані до життя, не бояться перешкод, завжди готові допомогти іншим.

Для виявлення рівня інтегрального показника емоційності особистості, було застосовано методику «Визначення емоційності» В.В. Суворова (рис. 2).

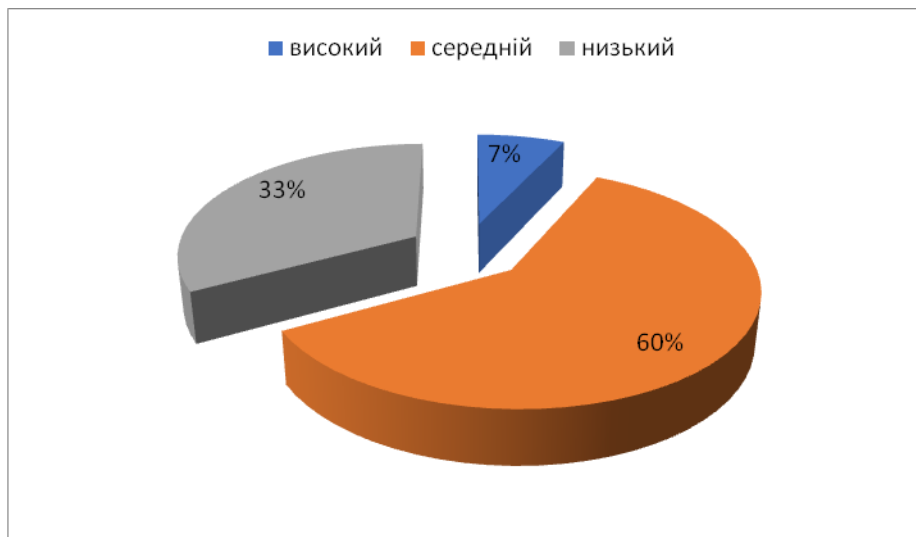

Рис. 2. Відсотковий розподіл результатів дослідження за методикою «Визначення емоційності» (В.В. Суворова).

Аналіз отриманих результатів показав, що в більшості досліджуваних переважає середній рівень емоційності 18 осіб (60%). Це означає, що переважна кількість досліджуваних вміють в міру проявляти свої емоції. Низький рівень емоцій спостерігається у 10 осіб (33%). Це свідчить про те що, в у різних соціальних ситуаціях досліджувані не виражають свої емоції. Високий рівень прояву емоцій лише у 2 осіб (7%). Особи з таким рівнем емоційності не вміють контролювати свої емоції.

Висновок і перспективи подальших досліджень. При вивченні особливостей прояву емоцій у ранньому юнацькому віці ми виявили, що найбільше у досліджуваних переважають адаптованість до життя, цілеспрямованість та товариськість. Також у досліджуваних переважає середній рівень прояву емоцій. Перспектива подальших наукових досліджень полягає у поглибленому емпіричному вивченні особливостей прояву емоцій у юнацькому віці та розробці тренінгової програми для корекції надмірного прояву емоцій.

Джерела та література:

1. Вахрушева Л. Н. Выраженность структурных и качественных характеристик эмоционального интеллекта на этапе юности и ранней взрослости: дис. канд. психол. наук: 19.00.03 / Вахрушева Людмила Николаевна – Москва, 2011. – 202 с.
2. Выготский Л.С. Учение об эмоциях: собр.соч. в 6 т. / Л.С. Выготский. – М.: Полит. издат, 1984. – Т. 6. – С. 160-284.
3. Изард К. Психология эмоций: монография / Кэррол Изард; Пер. с англ. А.Татлыбаева. – СПб.: Питер, 1999. – 460 с.
4. Психология эмоций: Тексты / Под ред. В.К. Вилюнаса, Ю.Б. Гиппенрейтер. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – 287 с.
5. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1976. – 416 с.

Олена Савченко
доктор психологічних наук, доцент,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

РЕФЛЕКСИВНІ ПРАКТИКИ ЯК КОГНІТИВНО-ПОВЕДІНКОВИЙ РЕСУРС ОСОБИСТОСТІ

Актуальним питання сучасної психології є вивчення практик як звичайних рутинних дій, що засвоюються суб'єктом у ході соціалізації та обумовлюють його поведінку у певних соціальних ситуаціях, оскільки саме «у практиках, – за словами Т. М. Титаренко, – відбувається непомітний, буденний синтез того, що розігрується у суспільстві, і того, що вирує всередині особистості» [4, с. 22]. Згідно з концепцією Е. Гідденса, функціонування практик відтворюється у появі нових структур досвіду, знань суб'єкта про свої можливості та здатності інших людей. Згідно з підходом П. Бурд'є, практики пристосовані під досягнення певного результату, але не потребують високої майстерності виконання та не передбачають «свідомої націленості на ці результати» [4, с. 17]. Можна виокремити колективні та особистісні практики, у яких присутній набутий досвід. Саме досвід особистості гарантує стабільність та відповідність практик актуальній ситуації.

У роботах Г. Гутнера виокремлено три критерії, за якими можна визначити практики, відмежувавши їх від інших форм активності суб'єкта. Автор зосередив увагу на таких характеристиках: 1) контролюються з боку соціуму та суб'єкта; 2) вимагають регулярності відтворення за певними правилами; 3) є соціальними за своєю природою. Саме практики виконують функції структурування особистісного життя, забезпечення особистісних трансформацій, акумуляцію життєвого досвіду. Т. М. Титаренко розглядає практики як акти конструювання особистого життя (складання, перегляду, переінтерпретації власної життєвої історії), регулярні способи самоздійснення. Кризові ситуації, екстремальні події можна розглядати як умови формування нових соціально-психологічних практик.

Кожний віковий період та етап життєвого шляху особистості передбачає перевагу певних практик. В юнацькому віці молодь активно засвоює рефлексивні практики, які дозволяють здійснювати постійний «рефлексивний моніторинг поведінки», критично оцінювати власні здібності (знання, вміння) та впливати на їхню трансформацію, вдосконалення.

Мета роботи – виокремити та систематизувати рефлексивні практики, визначити особливості їх сформованості в осіб юнацького віку.

О. Б. Старовойтенко виокремлює дві основні групи практик, які дозволяють особистості підтримувати зв'язок із визначальними подіями свого минулого та майбутнього життя. Дослідниця описує практики «згадування себе» та «проектування себе» [3]. Чим більш досвідченим стає суб'єкт в активності самоаналізування, тим частіше спостерігається

сполучення знань про себе зі знанням про «невідоме Я». К. Роджерс, аналізуючи особистісні зміни власних клієнтів у ході проходження ними психотерапії, визначив дві основні процедури, які дозволяють людям змінювати уявлення про власні можливості та ставлення до себе: зміна «ідеального Я» в напрямі його більшої адаптації до реальних умов, що робить його «менш ідеально пристосованим та більш досяжним» [1], а також порівняння нинішнього стану («теперішнє Я») з минулими станами («пригадані Я»), що дозволяє усвідомлювати зміни, які відбулися під впливом психотерапевтичних заходів.

За думкою М. Фуко, перший масовий сплеск інтересу людей до подій свого внутрішнього світу відбувся в античності, коли зародилась практика «культури себе» або «турботи про себе» [5]. Розвиваючись в умовах «публічного життя, жорсткої системи сімейних, економічних, клієнтських і дружніх залежностей» [3, с. 40], дана практика сприяла формуванню нових особистісно-орієнтованих правил поведінки в соціумі, підвищенню значення внутрішньої рефлексії, визначенню відносин «особистість–я» як важливої детермінанти процесів саморозвитку особистості. Основними компонентами практики «культури себе» М. Фуко вважав: 1) установку на роботу із собою (увага до власних фізичних та інтелектуальних здібностей; визначення засобів самовдосконалення та ін.); 2) реальну працю над собою («вечірні та ранкові занурення в себе» [3, с. 41]; самозвіти на підставі спогадів про минулий день; обдумування майбутніх справ та ін.); 3) культ тілесного і душевного здоров'я (поєднання фізичної гімнастики з вправами по «догляду за душею»; увага до проблем тіла, дотримання режиму дня та захист від надмірностей; розгляд порушень моралі як хвороб душі); 4) практики пізнання себе (процедури самовипробування, самоаналізу та самодослідження); 5) практики «пошуку себе» (опанування своїх емоцій, бажань; придбання досвіду «насолоти собою»; «радість від відкриття себе-внутрішнього, переживання того, що «ти сам – твоя найкраща частина»» [3, с. 43]).

На підставі класифікації М. Фуко нами було визначено шість основних груп рефлексивних практик, які може щоденно використовувати сучасна людина:

1. Практики самозвітування: ведення щоденника, у якому занотовуються події, що відбулися напередодні; згадування та розмірковування про минулі справи; оцінювання власних вчинків; пригадування певних ситуацій, що відбулись нещодавно, аналіз їх причин та наслідків та ін.

2. Практики самодослідження: переживання задоволення при усвідомленні нової інформації про себе (як позитивної, так і негативної); конструювання ситуацій, що дозволяють перевіряти власні уявлення, припущення; інтерес до того, як суб'єкта бачать оточуючі; обговорення з іншими власних проблем та засобів їх розв'язання; практика «усамітнення в собі» та ін.

3. Практики самопроекування: складання планів на наступний день; планування свого життя на певний період; формування уявлень щодо

власного життя через 5, 10, 20 років; планування заходів щодо розвитку певних якостей, здібностей; продумування різних варіантів розвитку подій; мисленнєве програвання певних ситуацій із різних рольових позицій та ін.

4. Практики самовипробування: стримування себе при отриманні задоволень; накладання обмежень на свою поведінку (самозаборони); контроль задоволення своїх потреб; створення «критичних» ситуацій для перевірки себе, своїх почуттів і здібностей; практика вчителювання; організація дискусій із самим собою та ін.

5. Практики саморегулювання: усвідомлення та контроль сили своїх бажань; підтримання емоційного стану на необхідному рівні; актуалізація певних емоцій, необхідних для роботи; переживання успіху при позитивному вирішенні проблеми; демонстрація свого успіху; переживання стану «насолоди собою» та ін.

6. Практики саморозвитку: робити фізичні вправи кожний ранок; займатися фітнесом; тренувати свої психічні властивості (пам'ять, увагу, мислення); розвивати власні соціальні навички та вміння та ін.

Дослідження, проведене на групі студентів Херсонського державного університету (91 особа) за допомогою розробленої нами методики «Рефлексивні практики» (42 твердження) [2], виявило, що структура системи рефлексивних практик молоді цього віку (середній вік - 21,5 років) відрізняється від визначеної нами теоретичної моделі. За результатами факторного аналізу було виявлено 6 значущих факторів, зміст яких відображає наступні аспекти досвіду: «щоденна робота над собою», самодослідження, самовипробування та саморегуляція, самопроекування, саморозвиток, долання тривоги.

Серед шести груп рефлексивних практик, які були визначені в нашому дослідженні, саме практики долання тривоги здійснюють найбільш суттєвий вплив на організацію та функціонування системи особистісного досвіду. Що підтверджує важливість використання копінг-стратегій та захисних прийомів зниження рівня тривоги для забезпечення оптимальних умов для функціонування особистості, розв'язання нею важливих задач життєдіяльності. Практики долання тривоги спрямовані на вирішення внутрішнього конфлікту, викликаного невідповідністю вимог ситуації актуальним можливостям суб'єкта, забезпечують врегулювання емоційного фону та перешкоджають зниженню якості діяльності в ході переживання негативних емоцій. Регуляції емоційних проявів сприяють заходи планування та підведення підсумків того, що зроблено напередодні, обговорення своїх переживань з іншими, ампліфікація емоцій з метою кращого усвідомлення причин, що їх викликають, відвідування тренінгових занять задля відпрацювання навичок спілкування та впливу тощо. Дані практики спрямовують активність особистості у внутрішній план, формують у людини установку на активізацію зусиль щодо контролю характеру перебігу власної активності.

Джерела та література:

1. Роджерс К. Что значит «становиться человеком» / Карл Роджерс // Взгляд на терапию. Становление человека. – М. : Прогресс, 1994. – С. 153–171.

2. Савченко О. В. Рефлексивна компетентність особистості : монографія / Олена Вячеславівна Савченко. – Херсон : ПП Вишемирський В. С., 2016. – 583 с.
3. Старовойтенко Е. Б. Культурная психология личности : Монография / Елена Борисовна Старовойтенко. – М. : Академический проспект : Гаудемус, 2007. – 310 с. – (Серия «Gaudeamus»).
4. Титаренко Т. М. Соціально-психологічні практики життєконструювання особистості / Т. М. Титаренко // Актуальні проблеми психології : Зб. статей / АПН України. Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. –Психологічна герменевтика. – Вип. 7. – 2011. – С. 15–23.
5. Фуко М. История сексуальности – III : Забота о себе / Мишель Фуко / Под общ. ред. А. Б. Мокроусова. – Киев : Дух и литера ; Грунт ; М. : Рефл-бук, 1998. –288 с. – (Серия «Astrum Sapientiale»).

Інна Чміль

керівник секції психології та педагогіки,
НВК «Маневицька ЗОШ І-ІІІ ступенів №2-гімназія ім.а.П.Бринського»

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ЗАПОБІГАННЯ ОСОБИСТІСНИХ КРИЗ ПІДЛІТКІВ

Сучасний період розвитку суспільства характеризується нестабільністю та кризовими процесами, що охоплюють практично всі сфери суспільного життя: екологію, освіту, культуру, політику, економіку та інші. Ці кризові явища безпосередньо пов'язані з дезорієнтацією самої людини, з її власною дисгармонійністю та бездуховністю, прагматичною спрямованістю самореалізації у меркантильному техногенному світі. За таких умов одним із першочергових завдань психолого-педагогічної науки є пошук дієвих засобів допомоги особистості з метою запобігання та виходу з кризового стану.

Особливої актуальності проблема запобігання особистісних криз набуває серед молоді – юнаків і дівчат, для яких надзвичайно важливо усвідомити власні потреби, визначити життєві пріоритети, здійснити перші кроки в професійному самовизначенні. Нерідко прагнення молоді до реалізації ідеалів краси, добра та істини не сприймаються в найближчому соціальному середовищі, малих референтних групах. Перед молодими людьми постає вибір: відстоювати власні цінності та переконання чи поступитися ними заради соціального схвалення. Статистичні дані свідчать, що українська молодь гостро переживає кризи особистісного самовизначення внаслідок нерозуміння або припинення свого розвитку, втрати орієнтирів і цінностей/

Лінії особистісного розвитку людини, перебуваючи у складному взаємозв'язку, являють собою нерозривні сторони єдиного процесу. Суб'єктом і результатом цього процесу є особистість, що ставить за мету максимальне розкриття та використання свого потенціалу. Разом із цим, об'єктивно скрутні умови соціального життя фруструють потребу людини в самореалізації, сприяють пасивності, призводять до кризових переживань і

знижують вірогідність реальної допомоги особистості з боку соціальних інститутів. Виходячи з того, що одне із головних завдань сучасної школи провідні вітчизняні науковці вбачають у розвитку культурної, гармонійно розвиненої високодуховної особистості, здатної до самовдосконалення та активної участі в соціальному житті країни (Г.О. Балл, І.Д. Бех, М.Й. Боришевська, С.В.Васьківська, І.А. Зязюн, З.С. Карпенко, С.Д. Литвин-Кіндратюк, С.Д. Максименко, М.В. Миколайський, Л.А. Мойсеєнко, В.П. Москалець, В.Г. Панок, В.В. Рибалка, М.В. Савчин, Т.С. Яценко та ін.), проблема пошуків психологічних засобів запобігання особистісних криз у ранньому юнацькому віці є надзвичайно актуальною.

Аналіз науково-психологічної літератури засвідчує наявність різноманітності, неоднозначності та суперечності оцінок факторів, що зумовлюють появу криз, які поділяються на нормативні й ненормативні, духовні та особистісні (Г.С. Абрамова, А.Г. Амбрумова, Б.Г. Ананьєв, Л.І. Анциферова, Р. Ассаджолі, Г.А. Вайзер, Ф.Ю. Василюк, С. Гроф, О.А. Донченко, Е.Ф. Зеєр, Т.Б. Карцева, В.В. Козлов, О.О. Лазебна, Н.А. Логінова, К. Роджерс, Е.Е. Симанюк, Т.М. Титаренко, І. Ялом та ін.).

Слід зазначити, що поза увагою дослідників залишається аналіз переживання особистісних криз у ранній юності, недостатньо дослідженими є психологічні підходи, напрями, методи та засоби запобігання особистісних криз у цей віковий період.

Джерела та література:

1. *Вербицька Л.Ф.* Методичні підходи до вивчення духовно-особистісних криз у період ранньої юності / Л.Ф. Вербицька // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / [за ред. С.Д. Максименка]. – К., 2007. – Т. IX, част. 4. – С. 110-117.

2. *Вербицька Л.Ф.* Особистісна криза людини: пускові механізми та переживання / Л.Ф. Вербицька // Вісник Київського інституту бізнесу та технологій. – К.: ПВНЗ «КІБІТ», 2008. – № 1(8). – С. 111-112. ритуал переходу. – Львів, 1998. – 22с.

3. *Фон Шліппе А.* Системна психотерапія та консультування; [пер.з німецького].- Львів ; ВНТЛ-Класика, 2004, -320с.

Маріанна Ярошук

аспірант кафедри загальної і соціальної психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ІНТУЇЦІЯ ТА ЕМОЦІЙНО-ПОЧУТТЄВА СФЕРА ОСОБИСТОСТІ

Поняття «інтуїція» має різні трактування, які стосуються того, що часто визначають інтуїцію як спосіб відчувати дещо «нутром» до раптових передчуттів щодо майбутнього. Одним із нових вимірів інтуїції, що базується на теоретичному погляді на цей феномен, є запропонована теорія і типологія інтуїції авторами J. Pretz, K. Totz [6].

Інтуїтивна Шкала (Intuition Scale) складається з трьох типів: голістичних, інферентних та афективних. Голістична інтуїція – судження,

які базуються не на аналітичному процесі, прийнятті рішень шляхом інтеграції кількох різноманітних сигналів, що фактично може експліцитно виявлятися.

Інферентна інтуїція – судження, що базуються на автоматичних умовиводах та прийнятті рішень, які раніше були аналітичними, проте з часом стали інтуїтивними впродовж досвіду. Афективна інтуїція – це судження, що ґрунтуються здебільшого на емоційних реакціях на життєві ситуації [6].

Багато дослідників підкреслювали голістичний характер інтуїції. К. Юнг, наприклад, визначав інтуїцію як несвідомий, первинний спосіб сприйняття [5]. Особи, що керуються інтуїцією, спрямовані всередину, обробляють інформацію цілісно, на відміну від сенсорних осіб, перероблення інформації яких ґрунтується на зовнішньому чуттєвому досвіді. К. Гаммонд (1996) розглядав інтуїтивні судження як результат цілісного процесу, зіставляючи інтуїцію зі сприйняттям [4]. Якщо Е. Брунsvік описував сприйняття як інтеграцію декількох візуальних рис, Гаммонд стверджував, що інтуїція базується на цілісній інтеграції різноманітних інформаційних сигналів у навколишньому середовищі [2].

Цей процес приводить до інтуїтивних суджень, які породжуються миттєво і без усвідомлення. Згідно з Теорією несвідомих думок, ці голістичні судження можуть бути вище в ієрархії над аналітичними судженнями за певних обставин, оскільки цілісна обробка не обмежена. Водночас робоча пам'ять обмежує здатність аналітичного способу обробки даних [3]. Саме це пояснює ефективність прийнятих інтуїтивних рішень з погляду когнітивної парадигми.

У нашому дослідженні ми тлумачимо інтуїцію як прояв емоційно-почуттєвої сфери особистості, а також як інтуїтивно-почуттєвий спосіб відображення дійсності. Для визначення інтуїції як важливого психічного процесу, що супроводжується емоційно-почуттєвим відображенням дійсності, ми зіставили показники інтуїції та когнітивного стилю «полезалежність-поне залежність».

Діагностика полезалежності / полenezалежності здійснювалася з допомогою методики Готтшальдта, а інтуїції з допомогою методики TIntS (Types of Intuition Scale) [6]. На думку Л. В. Засекої [1], в сучасних дослідженнях когнітивних стилів зміст, який вкладається у поняття поля, значно розширився: поле розглядається одночасно як візуальний образ, і як соціальне оточення, яке людина сприймає й інтерпретує на основі емоційно-почуттєвого відображення дійсності (у випадку полезалежності), і раціонального відображення (у випадку полenezалежності).

Результати кореляційного аналізу загального показника полезалежності та загального показника інтуїції свідчать про їх зв'язок ($r=0,471$, $p \leq 0,01$). Таким чином, можна вважати інтуїцію як прояв емоційно-почуттєвої сфери особистості, що нерозривно пов'язана із психічним відображенням дійсності, зокрема когнітивним стилем із полюсом полenezалежність, що потребує подальших ґрунтовних досліджень у цьому напрямі.

Джерела та література:

1. Засекіна Л.В. Структурно-функціональна організація інтелекту: Монографія. – Острого: Вид-во Нац. ун-ту “Острозька академія”, 2005. – 370 с.
2. Brunswik, E. Perception and the representative design of psychological experiments (2nd ed.). Berkeley: University of California Press, 1956. – 371 p.
3. Dijksterhuis, A., & Nordgren, L. F. A theory of unconscious thought. Perspectives on Psychological Science. 2006. No 1. P. 95–109.
4. Hammond, K. R. Human judgment and social policy. Irreducible uncertainty, inevitable error, unavoidable injustice. New York, NY: Oxford University Press, 1996. – 286 p.
5. Jung, C. G. Psychological types. Princeton, NJ: University of Princeton Press, 1971.
6. Pretz, J. E., & Totz, K. S. Measuring individual differences in affective, heuristic, and holistic intuition. Personality and Individual Differences, 2007. No. 43. P. 1247–1257.

**ОСОБИСТІТЬ В МІЖКУЛЬТУРНОМУ ТА
ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ**

Larysa Zasiékina

Ph.D., Professor in Psychology

Lesya Ukrainka Eastern European National University (Ukraine)

Do Thi Thanh Thuy

Vietnam National University, Ph.D., Department of Special Education

(Vietnam)

María del Rocío Deliyore Vega

Ph.D., University of Costa Rica, School of Orientation and Special Education

(Costa Rica)

ATTITUDES OF THE COMMUNITY TOWARDS INCLUSIVE VALUES OF EDUCATION (ACTIVE): COMPARATIVE RESEARCH IN VIETNAM, UKRAINE AND COSTA RICA

In the last decades all over the world, the Special Education is been transforming in order to promote the equal opportunities for all students. Many countries are looking to achieve the inclusive education as a regular practice.

The developing countries are having different problems with this challenge, because it demands additional expenses in order to prepare the environment for teachers and students. Challenges that Ukraine, Costa Rica and Vietnam share in this subject are historical and culturally developed stigmas about disabled people and their involvement in civic society.

This awaked our interest in finding out the psychological category that promotes the development of inclusive education. The attitude that the community has towards the inclusive education is the variable that may endorse it and make it sustainable. Therefore we are looking to identify it and study its effect in the success of equal participation. Referring to a set of emotions, beliefs and behaviors toward a particular object, person, thing, or event, attitudes are often the result of experience or upbringing, and they can have powerful influence over behavior [1]. Attitude is one of the main obstacles that prevent children to access qualitative education. The attitude that the community has towards the inclusive education is the variable that may endorse it and make it sustainable.

Therefore we are looking to identify it and study its effect in the success of equal participation. Vision of the project is to assess attitudes of the target groups (parents og healthy children, patents of disabled chsildren, teachers, scholl administartion, community) towards inclusive education, and compare the results obtained in the three countries involved.

The objectives if the projects:

- Define the attitudes that the members of the school community have towards inclusive education by designing a measurable tool appropriate the cultural background of the participant countries;
- Analyze comparatively the attitudes that the members of the community towards inclusive education in the participant country;
- Define the recommendation that can sustain positive attitudes of the community community towards inclusive education in the participant country.

The peculiarities of the implementation of the project are in general approach, concrete methods, target population. General approach is represented by mixed qualitative and quantitative research in which the participants are interested in analyzing the different cultural settings.

Concrete methods are represented by interview, observation guideline and questionnaire which will be designed, validated by a group of experts and then standardized in order to be applied in the field of action.

Target population is represented by 100 people in each target group, 500 persons in total per country.

Measurable goals and criteria: The structural interview will gather the most profound information about inner determinants of attitude.

It is important to point out that the validation and standardization of the research tools will allow its application in different cultural settings connecting with similar inclusive values.

Literature

1. Colman, A.M. A Dictionary of Psychology. – New York: Oxford University Press, 2003. – 845 p.

Наталія Вічалковська

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Оксана Іванашко

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ В ІНКЛЮЗИВНИХ КЛАСАХ

Сучасний етап розвитку компетентнісного підходу в освіті характеризується розширенням кола наукових інтересів багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників щодо розробки його концептуальних засад, зокрема, визначення переліку й сутності ключових компетентностей та втілення їх у відповідних освітніх нормативних документах.

Актуальність психологічного обґрунтування основ формування соціальних компетенцій у дітей з особливими потребами значною мірою обумовлена тим, що в умовах сьогодення спостерігається низка суперечностей. Внутрішню структуру компетентності можна представити у вигляді схеми (Рис. 1.).

Зміст поняття компетентності окремими науковцями розглядається як здатність особистості успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, діяти та виконувати поставлені завдання. На їхню думку, кожна компетентність побудована на комбінації взаємовідповідних пізнавальних ставлень індивіда та його практичних навичок, цінностей, емоцій,

поведінкових компонентів, знань і вмінь, усього того, що можна мобілізувати для активної дії [2,4].

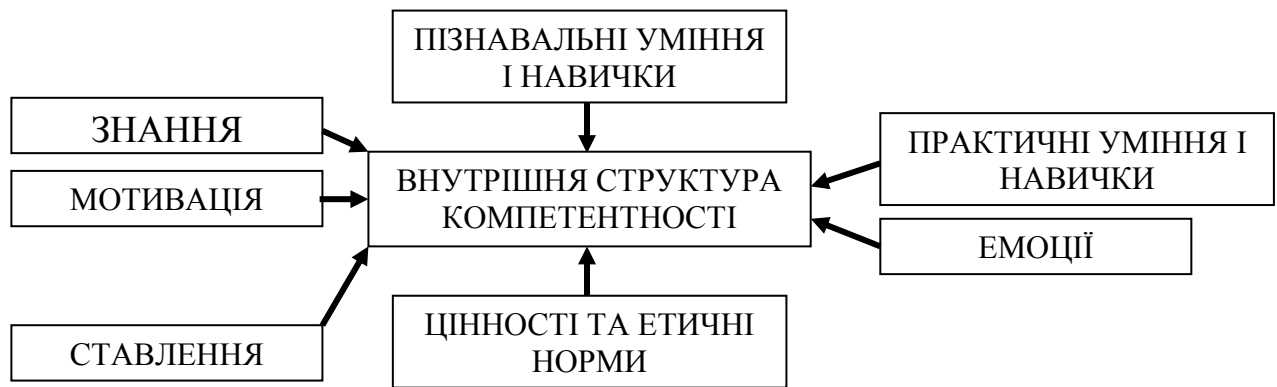

Рис. 1. Внутрішня структура компетентності

В розробленій «Стратегії модернізації змісту загальної освіти» І. Зимня вперше теоретично обґрунтувала теоретичні засади угруповання ключових компетенцій та структурувала їх. З цих позицій особистісну компетентність можна представити у вигляді схеми (Рис. 2.).

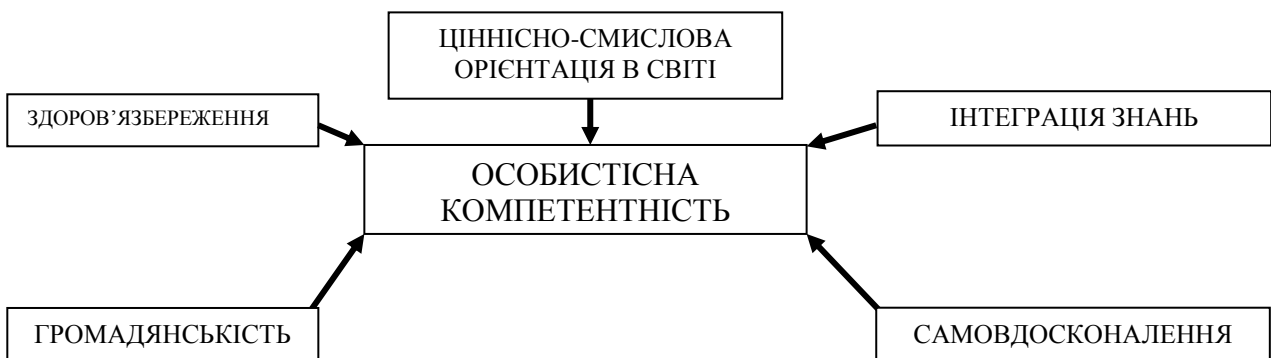

Рис. 2. Особистісна компетентність (І. Зимня)

Провідна українська вчена О. Пометун [4] в основних ознаках життєвих (ключових) компетентностях виділяє сферу розвитку особистості, яку можна схематично представити таким чином (Рис. 3.):

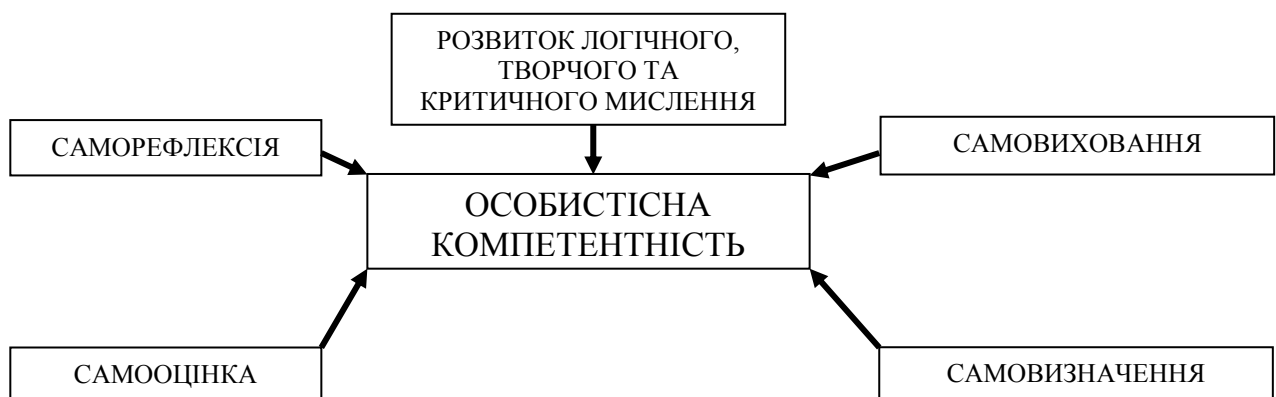

Рис. 3. Особистісна компетентність за О. Пометун

Маркова А.К. [2] розглядала компетентність з точки зору професіоналізму. Згідно її положення, особистісну компетентність можна представити так (Рис. 4.):

Рис. 4. Особистісна компетентність за А.К. Марковою

В Україні донедавна не було взаємоузгодженого підходу до систематизації ключових компетентностей. Серед педагогічної громадськості було запропоновано дві рекомендації щодо політики країни в галузі освіти:

- 1) залучення України до процесу широкого обговорення ключових компетентностей на всіх рівнях, а також входження до міжнародної мережі;
- 2) визначення й обґрунтування поняття ключових компетентностей і їх інтеграція до змісту освіти та розроблення інноваційних технологій щодо їх упровадження.

У зв'язку з нагальною необхідністю запровадження компетентнісного підходу нині в Україні розширюється коло психолого-педагогічних досліджень на базі компетентнісного підходу. Переважна більшість сучасних педагогів-науковців і практиків переконана, що перехід до компетентнісного підходу в усіх ланках освітнього процесу означає його переорієнтацію на результативність у діяльнісному вимірі, розгляд цього результату з погляду актуальності в суспільстві, забезпечення спроможності випускника навчального закладу відповідати новим запитам ринку, мати відповідний потенціал для практичного вирішення життєвих проблем, пошуку свого «Я» в професії, у соціальній структурі.

Перехід до компетентнісно спрямованої освіти обумовлює потребу у розробці концептуальних, проектно-концептуальних засад переведення різних типів шкіл із режиму функціонування у режим випереджального розвитку педагогічних систем. Педагогічне проектування – важливий інструмент «вирощування» найновіших форм спільності, педагогів, учнів, громадськості, нового змісту і технології освіти, способів і технологій діяльності у процесі впровадження методу проектів як засобу ефективного розв'язання життєвих проблем.

Проектний підхід до освіти дасть можливість розв'язати такі суперечності:

- 1) невідповідність змісту й організації навчально-виховного процесу віковим потребам та інтересам дітей, їхньому зростаючому прагненню до самопізнання й самореалізації;

2) недостатність практичної, діяльнійсної спрямованості навчального процесу стосовно зростаючої необхідності розвитку базових компетенцій учнів;

3) домінування вербально-репродуктивної форми навчання над навчанням, спрямованим на реалізацію творчого потенціалу особистості у життєвій перспективі.

Ефективне оволодіння учнями базовими життєвими компетенціями, і, зокрема, особистісною, здійснюватиметься успішніше, якщо забезпечуватиметься перехід від знаннєцентричної до компетентнісно спрямованої освіти, коли збагачений умовами для різних видів проектної діяльності, варіативністю ролей та ступенів свободи, мотиваційними стимулами, проблемно, рефлексивно і діяльнійсно спрямований простір освітньої системи 12-річної школи виступатиме визначальним чинником становлення вихованця як суб'єкта життєтворчості.

Не менш актуальною проблемою є розробка моделей школи проектної культури, обґрунтування системи проектної діяльності на різних етапах розвитку і саморозвитку учня; визначення шляхів використання методу проектів у становлення життєвої компетентності учнів, розкриття у проектній діяльності. (Рис. 5.).

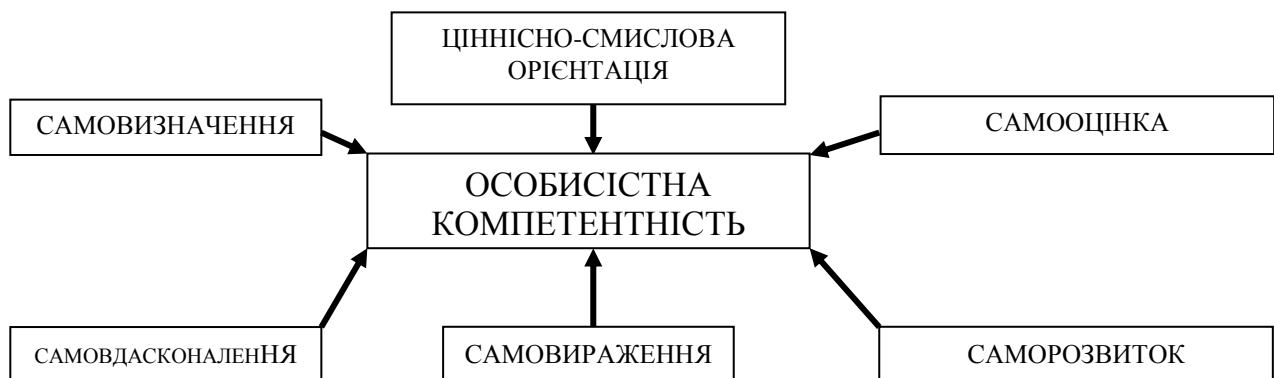

Рис. 5. Особистісна компетентність у загальному вигляді

Можна припустити, що від рівня особистісної компетентності залежить і успішність навчальної діяльності. Сучасна школа має виконувати соціальне замовлення особистості – бути конкурентноспроможною у суспільстві з ринковою економікою, вміти планувати стратегію власного життя, орієнтуватись у системі найрізноманітніших суперечливих цінностей, визначати своє життєве кредо і власний стиль. Становлення особистості передбачає її проектування, але не на основі загального для всіх людей шаблону, а відповідно до індивідуального для кожної молодої людини проекту, який враховує її фізіологічні й психологічні особливості.

Джерела та література:

1. Занюк С.С. Мотивація діяльності: спонукання, активність, успіх. – Луцьк: Либідь, 1998. – 124 с.
2. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: науково-методичний збірник/ Ред. кол. Н. Софій, І. Єрмаков та ін., - К.: Контекст, 2000. – 336 с.

3. Максименко С.Д. Загальна психологія. – К.: Вища школа, 2000. – 435 с.
4. Пометун О.О. Компетентністний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти//Рідна школа. – 2005. - №1. – С.67-69.
5. Психологія і педагогіка життєтворчості: навч.-метод. посібник/За ред. В.М. Доній та ін. – К.: Вища школа, 1996. – 792 с.
6. Родигіна І.П. Формування основних груп компетентностей учнів: продуктивне навчання//Директор школи, ліцею, гімназії. – 2006. - №1. – С.27-31.
7. Самооцінка учня/Упоряд.: С. Максименко, Н. Шевченко, О. Главник. – К.: Главник, 2004. – 112 с. – (Психол. інструментарій). Бібліогр.: С.110.
8. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. – 3-тє вид., перероб. і доп. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2007. – 232 с.

Галина Гандзілевська

кандидат психологічних наук, доцент,
Національний університет «Острозька академія»

ПСИХОЛОГО-АКМЕОЛОГІЧНІ УМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЖИТТЄВИХ СЦЕНАРІЇВ УКРАЇНСЬКИХ ЕМІГРАНТІВ

У полі вітчизняних наукових зацікавлень останнього десятиліття чільне місце продовжують займати крос культурні дослідження (С.Федько та ін.), проблема міжкультурної адаптації, зокрема мовленнєва адаптація (І.Тарасюк та ін.), поведінка в інокультурному середовищі (О.Іванченко та ін.), трансформаційні процеси (А.Борисова та ін.), копінг-поведінка (Н.Родіна та ін.) та ін.. Актуальними є проблеми трудових мігрантів та їхніх дітей (О.Блинова, І.Крупнік та ін.), стратегії життєвої успішності внутрішньо переміщених осіб (І.Боровинська та ін.), чинники адаптації, зокрема роль життєстійкості у цьому процесі (В.Панченко, Т.Ларіна та ін.). Однак, не розв'язаними залишаються питання успішної реалізації життєвих планів мігрантів у акмеперіоді –віковому період життєвого шляху, що є найбільш сензитивним для цього процесу (В.Гладкова, У.Гуменюк, С.Пожарський, В.Ямницький та ін.). Головною специфікою міграції є намір індивіда змінити свій життєвий простір, що своєю чергою має вплив й на змістовність розгортання життєвого сценарію. Останній розуміємо, як когнітивно-емоційне новоутворення ідентифікації індивіда, що прогнозує поведінкові стратегії внутрішньої моделі власного Я у вимірі психологічного імунітету на рівнях адаптації, самореалізації та акмеологізації, виражає життєву позицію та включає акмебар'єри й акмепотенціал, необхідний для соціальної взаємодії у досягненні акмецілі в умовах еміграції. Міграція у нашому дослідженні розглядається як чинник, що ускладнює реалізацію життєвих планів. Адже інокультурне середовище презентує свій культурний сценарій, тому модифікація, модернізація чи трансформація індивідуального життєвого сценарію є неминучим процесом. Міру змін визначає критерії вимушеності чи добровільності та тривалості. У акмеперіоді життєвий сценарій мігранта репрезентує позитивний

(акмересурси) та негативний (акмебар'єри) індивідуальний життєвий досвід. Такі його конструкти, як уявлення про своє життя та покликання, ставлення до себе та інших, тобто психологічна позиція (когнітивно-емоційний) та система цінностей і смислів (ціннісно-смиловий), спрямовують поведінку (вольовий, мотиваційно-регулятивний конструкт) й відповідно стратегію адаптації мігранта до інокультурного середовища. Відтак, актуальності набуває потреба пошуку шляхів відновлення акмересурсів та корегування акмебар'єрів для успішної реалізації життєвих сценаріїв мігрантів.

Еміграція, як стресогенний чинник [1], створює умови для розвитку акмеологічних ресурсів [3], що й підтверджують відмінності у показниках життєстійкості українських емігрантів порівняно з не емігрантами [2]. Так, за допомогою застосування опитувальника на самооцінку життєстійкості (модифікація опитувальника Фольверга на контактність Т.Ларіної) та дисперсійного аналізу нами було встановлено, що розподіл рівнів осмисленості та сформованості життєстійкості у досліджуваних групах є статистично відмінним $\chi^2 = 37,175$, $p = 0,001$. Відмітимо, що у емігрантів вищими є показники третього (характерна риса), четвертого (активно проявляється) і п'ятого (проявляється повною мірою) та нижчими – першого (низький) та другого (середнього) рівнів життєстійкості у порівнянні з показниками не емігрантів. Наголосимо, що найбільш вираженим у емігрантів є четвертий рівень (35,3%), тоді як у не емігрантів він становить всього 9,8%. Окрім життєстійкості показники акмеологічного потенціалу життєвого сценарію включають психологічну позицію (повнота життя), смисложиттєві орієнтири, реалізацію домінуючих інстинктів. За допомогою застосування методики «Повнота життя» (Дж. Пауелла), опитувальника В.Гарбузова для виявлення домінуючого інстинкту, тесту смисложиттєвих орієнтацій (Д.Леонтєва), що є адаптованою версією теста «Ціль в житті» (Purpose-in-Life Test, PIL) Джеймса Крамбо і Леонарда Махоліка, та дисперсійного аналізу та нами було виявлено статистично значимі відмінності між показниками психологічної позиції (повноти життя ($F = 8,133$; $p = 0,005$), окрім шкали «Яке життя», та показниками домінуючих інстинктів ($F = 5,618$; $p = 0,020$). Вищими на статистично значимому рівні виявлено показники у емігрантів у порівнянні з не емігрантами. Відмінності є й між показниками смисложиттєвих орієнтирів досліджуваних груп, зокрема показниками шкали «Результативність життя» ($F = 5,583$; $p = 0,020$), «Шкали Локус контролю-Я» ($F = 36,095$; $p = 0,000$) та «Локус контролю – Життя» ($F = 92,001$; $p = 0,000$). Однак, вищими на статистично значимому рівні є показники у не емігрантів у порівнянні з емігрантами. Такі результати свідчать про вагомість розробки акмеологічної технології для українських емігрантів [2].

Акмеологічний простір виокремлено основною психолого-акмеологічною умовою актуалізації резервів акмеологічного потенціалу життєвих сценаріїв емігрантів, провідним механізмом чого є рефлексія. У зв'язку з цим нами запропоновано психолого-акмеологічний супровід мігранта, який включає групову та індивідуальну роботу. У межах

психодраматичного, нарративного та гештальт-аналітичного підходів розроблено акмеологічний тренінг, мета якого спрямована на самопізнання мігрантів та розвиток навиків використання акме ресурсів для досягнення акме цілі. Оптимізація акмеологізації емігрантів передбачають корегування деструктивних когнітивно-поведінкових установок та модифікацію ціннісно-смыслових орієнтирів. Сприятливою умовою виокремлено пошуки ефективних стратегій само презентації, апробацію та присвоєння ресурсних життєвих ролей за допомогою психотерапевтичних технік, зокрема «Проекція в майбутнє» (алгоритм досягнення цілі), «Ампліфікація» (перетворення історії в метафору), «Деконструкція» (вивчення контексту виникнення дискурсивних приписів), «Відновлення участі», тобто залучення інших учасників групи до пошуку нових точок зору на вирішення проблеми та ін. Корегувальні вправи, що включає акметренінг, спрямовані на розвиток саногенного мислення та самоцінності емігранта. Засобом осмислення та інтерпретації дійсності, саморозвитку та само проектування виділено нарративізацію. У зв'язку з цим запропоновано Щоденник психологічної самодопомоги для мігранта («Як знайти акме ресурс»), спрямованого на дослідження акмеологічних ресурсів його життєвого сценарію. Структурну композицію щоденника розроблено відповідно до рівневої моделі акмеологічного потенціалу життєвого сценарію, де стрижневим акмересурсом, що організовує розподіл інших ресурсів для продуктивної акмереалізації мігранта виокремлено мрію-ціль. Згідно до технології акмеологічний потенціал життєвого сценарію мігранта, який розуміємо, як акумулятивну систему зовнішніх і внутрішніх ресурсів для адаптації індивіда у соціумі та його максимальної самореалізації, досліджується та розвивається за допомогою комплексу завдань у вимірі процесу індивідуації (К.Юнг)та включає такі етапи: духовна ідентифікація – колективне несвідоме (усвідомлення досвіду предків), гендерна ідентифікація – Аніма/Анімус (вирішення інтра- та інтер- персональних конфліктів), творча ідентифікація – Тінева сторона (активація творчої енергії), соціальна ідентифікація – Персона (корегування сценарних установок та модифікація стратегій самопрезентації), Его (смыслотворення) – особистісна ідентифікація та індивідуальна ідентифікація – Самість (прагнення до інтеграції). Щоденник самодопомоги містить матеріали, які можуть використовувати психологи у консультуванні та терапевтичній роботі, зокрема для усвідомлення інтроєктованих родинних смислів, які мали вплив на формування сценарію, та породження власних, що сприяють його реалізації в акме періоді.

Джерела та література:

1. Блинова О.Є. Соціально-психологічна адаптація вимушених мігрантів: підходи і проблеми вивчення феномену акультурації / О.Є. Блинова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. – Херсон: Гельветика, 2016. – Випуск 3. – Том 1. – С.111-117
2. Гандзілевська Г.Б. Реалізація життєвих сценаріїв українських емігрантів у акмеперіоді крізь призму соціокультурної адаптації // Наукові записки Національного

університету «Острозька академія». Серія «Психологія». – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2018. Вип.6. С.65-70

3. Хватова М. В. Концепция развития акмеологических ресурсов психологического здоровья молодежи: автореф. дис...доктора психол. наук: 19.00.13 /Хватова Марина Владимировна– Тамбов. – 2012. – 52 стр.

Ярослав Гошовський

доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогічної та вікової психології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Юлія Левчук

студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ВПЛИВ СІМ'Ї НА ПРОФЕСІЙНИЙ ВИБІР В РАНЬОМУ ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Постановка проблеми та її значення. Проблема професійного самовизначення, професійної орієнтації та інтересів молоді є досить актуальною на сучасному розвитку суспільства. Серед великої кількості життєвих рішень, які ще прийдеться вирішити, питання професійного самовизначення є найпершим і одночасно одним з найважливіших. Особливої актуальності вона набуває у ранньому юнацькому віці.

Юнацькі роки – це дуже складний етап в житті людини. В юності відбувається принципово важлива зміна в поглядах на майбутнє. Особливої складності набула задача професійного орієнтування. [6, с. 134]

Вибір професії – один з головних життєвих виборів, що здійснюються людиною в юному віці. Він має величезне значення для самої людини і важливий для суспільства. Суспільство ставить перед юнацтвом задачу професійного самовизначення в плані реального вибору. Професійне самовизначення стає психологічним центром соціальної ситуації розвитку. [2, с. 63]

Величезну роль у виборі майбутньої професії відіграє сім'я. Сім'я – це, той простір, де формується ставлення до роботи, до професійної діяльності. Авторитет батьків може пригнічувати бажання дитини і нав'язувати свою волю. Можливий варіант і коли успіхи батьків і їх любов до своєї професійної діяльності надихає дитину піти по їх стопах. Найчастіше діти орієнтуються на професії родичів. Всім нам відомі приклади трудових династій, коли кілька поколінь однієї родини працюють за однією спеціальністю, і випадки коли хтось стає «лікарем, як мама» або «шофером, як тато».

Проблема професійного самовизначення учнівської молоді посідає важливе місце у педагогічній та віковій психології, оскільки стосується вирішального моменту у життєвому становленні особистості. Особливої актуальності вона набуває у ранньому юнацькому віці. У зв'язку з цим, центральним і досить складним завданням сучасної школи є формування в

учнівської молоді здатності до свідомого та самостійного вибору професії і подальшого оволодіння нею. Вирішення цього завдання багато в чому залежить від активної позиції самих учнів, від усвідомленості себе суб'єктом власного життя, прагнення до особистісної самореалізації, вміння виважено і самостійно приймати відповідальні рішення.

Виклад основного матеріалу. Як зазначає С. Гончаренко, «професійне самовизначення - це процес прийняття рішення особистістю щодо вибору майбутньої трудової діяльності, який полягає в усвідомленні особистості себе як суб'єкта конкретної професійної діяльності. Центром професійного самовизначення є ціннісно-моральний аспект, розвиток самосвідомості, потреба в професійній компетентності».

Психологічні чинники, які складають основу професійного самовизначення:

усвідомлення цінності суспільно корисної праці; загальна орієнтація в соціально-економічній ситуації в країні; усвідомлення необхідності загальної і професійної підготовки для повноцінного самовизначення і самореалізації; загальна орієнтація у світі професійної праці; виділення подальшої професійної мети (мрії); узгодження мрії з іншими важливими життєвими цілями (сімейними, особистими); знання про вибрані цілі; знання про внутрішні перепони, які ускладнюють досягнення вибраної мети.

Етапи професійного самовизначення (тривалість етапів варіює залежно від соціальних умов та індивідуальних особливостей розвитку): дитяча гра (дитина приймає на себе різні професійні ролі і «програє» окремі елементи пов'язаної з ними поведінки); підліткова фантазія (підліток бачить себе в мріях представником тієї чи іншої привабливої для нього професії); попередній вибір професії (охоплює весь підлітковий і більшу частину юнацького віку: відбувається сортування і оцінка різних видів діяльності з точки зору інтересів учня, потім - його здібностей, нарешті, з точки зору системи цінностей); практичне прийняття рішення (вибір професії: визначення рівня кваліфікації майбутньої праці, об'єму і тривалості підготовки до неї; вибір спеціальності).

Всі фактори, що мають вплив на професійне самовизначення можуть бути умовно поділені на дві групи : 1) об'єктивні, до яких входять поінформованість у світі професій, рівень підготовки, соціальне оточення, домашні умови, рівень освіти батьків, престижність професії тощо; 2) суб'єктивні, до яких входять здібності, професійні інтереси, рівень домагань, мотиви, ціннісні орієнтації тощо [5, с. 57]

Вирішальне значення на здійснення професійного вибору мають фактори другої групи. На перший план виходить активність самої особистості.

Одним з найбільш значущих мотивів вибору професії являються інтереси суб'єкта. На базі пізнавальних інтересів виникають інтереси до професії, до типу професій, а потім і професіональні інтереси, спрямовані на конкретний вид трудової діяльності, які виділяються високою стійкістю.

Не менш важливим фактором вибору професії є здібності. Нерідко проблему здібностей у формуванні професійного плану пов'язують з обдарованістю, талантом, однак тільки окремі професії висувають такі високі вимоги.

Також величезну роль у виборі майбутньої професії відіграє сім'я. Знання, досвід близьких людей допомагають орієнтуватись у питаннях, що пов'язані з майбутнім життям. Поновлюються емоційні контакти з батьками, від яких очікують порад, розуміння. З батьками обговорюються життєві та професійні перспективи.

Дуже часто батьки надають дитині повну свободу вибору, вимагаючи тим самим від неї самостійності, відповідальності, ініціативи. Трапляється, що батьки не згодні з вибором дитини і пропонують переглянути свої плани й зробити інший вибір. Правильному вибору професії часто заважають установки батьків, які прагнуть, щоб діти компенсували їхні недоліки в майбутньому, у тій діяльності, у якій вони не змогли себе повністю виявити в свій час.

Роль сім'ї для дитини надзвичайно важлива. Батьки дають дітям життя, відповідають за догляд і виховання, беруть на себе фінансову відповідальність, мають юридичні повноваження, зокрема і право прийняття важливих рішень від імені дітей. Батьки допомагають відчувати взаємне тепло й любов, передають дітям свій досвід, життєві цінності, виховують дітей, задовольняють щоденні потреби, надають зразки для наслідування, поступово прищеплюють соціальні й побутові навички, необхідні у самостійному житті. Усі ці потреби життєво необхідні для кожної дитини, якого б віку вона не була.

Серед умов успішної взаємодії батьків з дитиною можна виділити наступні: знання батьками інтересів та потреб дитини; вміння зміцнити співпрацю у досягненні спільної мети; спілкуватися з дітьми нестандартно, природно; глибоко «по-справжньому» відчувати дитину, бути готовими і здатними до співпереживання, ставати на позицію дитини, бачити в ній особистість; вміння керувати собою, своєю поведінкою, почуттями, виключити у взаєминах з дітьми грубість, авторитарність, повчальність, панібратство; вміння вимагати, заохочувати і карати.

Висновки. Можна стверджувати, що сім'я відіграє важливу роль у процесі соціалізації дитини, сім'я допомагає пізнати навколишню соціальну дійсність, опанувати вміння індивідуальної і колективної праці, прилучити до культури. Головним фактором в даному процесі є структура сім'ї, зокрема переважання в ній моральної атмосфери та засоби внутрішньосімейного життя. Також це певні соціальні установки, взаємини членів сім'ї між собою та й ставлення до інших людей, а також, система цінностей сім'ї, потреби, традиції тощо.

Професійне самовизначення досліджується як процес, який включає весь етап професійної діяльності людини від обрання професії, власного професійного росту і до закінчення діяльності. [4, с. 267]

В юнацькі роки відбувається формування професійного та пізнавального інтересу, особистісного і професійного самовизначення. В ці

роки розвивається самостійність, відповідальність за себе і своє життя, змінюється світоглядна позиція, проявляється менша залежність від батьків. Юнаки та дівчата здатні самостійно вирішувати виниклі складні питання. Важливим для юності є також формування життєвих планів. [6, с. 134]

В юності відбувається становлення людини як особистості. Також в юності виникають основні новоутворення в самосвідомості особистості. З'являється адекватна самооцінка, усвідомлення себе, власної індивідуальності і неповторності, що дає змогу стверджувати становлення Я-концепції.

Саме в ці роки постає питання про вибір професії. На основі цього створюється індивідуальний стиль розумової діяльності, розвиваються та удосконалюються розумові здібності, інтереси та орієнтації, які направлені саме на здобуття бажаної професії.

Джерела та література:

1. Захаров М. М. Професійна орієнтація школярів / М. М. Захаров. – М. : Просвещение, 1988.
2. Зеер Э. Ф. Психология профессий / Э. Ф. Зеер.- М. : Екатеринбург, 1997.
3. Кон И.С. Психология ранньої юності / И. С. Кон. – М. : Освіта, 1989.
4. Костюк Г.С. Роль професійного самовизначення в формуванні особистості// Проф. орієнтація учнів/ Г. С. Костюк.– Київ, 1971
5. Пряжніков М. С Особиста професійна перспектива/ М. С. Пряжніков . – М. : Академия, 2007. – 57с.

Оксана Демчук

магістр факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Дарія Гошовська

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ОРГАНІЗАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ ДО КОЛЕКТИВУ

Адаптація особистості студента до навчання на сучасному етапі розвитку – це складний, тривалий, а часом гострий і болючий процес, що зумовлений необхідністю відмови від неминучості подолання численних і різнопланових адаптаційних проблем і професійних ускладнень. Механізм соціально-психологічної адаптації студентів до нових умов навчання має загальні основи й закономірності адаптаційного процесу особистості до нових умов.

Процес соціально-психологічної адаптації передбачає, на думку Ф. Б. Березіна, такі етапи: підготовчий етап; етап стартової психічної напруги; етап гострих психічних реакцій входу (первинна дезадаптація); етап завершальної психічної напруги [1].

Адаптація до нових незвичних умов передбачає, як відомо, формування психологічних механізмів, завдяки яким особа забезпечує собі безпеку і

адекватну орієнтацію в новій ситуації. За умови успішної адаптації, на думку А. В. Петровського, особистість отримує можливість максимально успішно самореалізуватися без надмірних зусиль [3].

На думку багатьох учених, неуспішна адаптація дозволяє студентів лише частково орієнтуватися в ситуації навчання і не надає можливості більш-менш самореалізуватися в межах вищого закладу освіти. Успішна адаптація, навпаки, надає значні можливості реалізувати свій потенціал в умовах навчання у вищій школі і, крім того, отримати потенційні можливості для майбутньої соціальної реалізації. Вочевидь, успішна адаптація до умов навчання залежить від вибору певної стратегії поведінки й напрацювання операціональних механізмів для її здійснення.

Аналіз теоретичних робіт з питань адаптації показує, що існує багато визначень соціально-психологічної адаптації, кожне з яких висвітлює та підкреслює певні ознаки, які, на думку авторів, є особливо важливими. Найбільш правильним та сучасним визначенням поняття психічної адаптації нам представляється визначення Ф. Б. Березіна, який виділяє в єдиному адаптаційному процесі три аспекти психічної адаптації: власне психічний, соціально-психологічний і психофізіологічний, які тісно взаємозалежні сферами їх реалізації [1].

Сучасні наукові подання про феномен адаптації послужили підставою для формулювання робочого поняття «соціально-психологічна адаптація». Отже, соціально-психологічна адаптація – це процес організації соціальної взаємодії, який сприяє найбільш повній реалізації особистісного потенціалу. Супровід соціально-психологічної адаптації передбачає поетапний процес, у ході якого відбувається формування професійно й соціально зрілої особистості, здатної до самореалізації.

Жіліна Л.А. [2] зазначає, що психолого-педагогічний супровід є комплексною технологією допомоги студенту-першокурснику у вирішенні задач професійного становлення, професійного розвитку, навчання, виховання і в цілому процесу соціалізації. Мета психолого-педагогічного супроводу - допомогти кожному студенту бути успішним. Форми психолого-педагогічного супроводу різні і можуть здійснюватися колективно, в малій групі і індивідуально.

Кураторство – одна з форм виховної роботи, що виконується працівниками професорсько-викладацького складу. Основними напрямками діяльності куратора в ВНЗ є: залучення студентів в соціально активне життя, формування у них почуття відповідальності, виховання морально і фізично здорової особистості.

Вивчення особистості і колективу студентів починається з аналізу складу групи (кількісного, статевовікового, соціального). Спостереження за студентами в неформальній обстановці, анкетування, індивідуальні бесіди зі студентами дозволяють виявити їх інтереси, захоплення, потреби, визначити лідерів групи і сформувати актив. Особливу турботу куратора з метою попередження можливих негативних вчинків є виявлення студентів «групи ризику». Для цього використовуються індивідуальні бесіди з викладачами, які працюють на першому курсі, підтримується зв'язок з

батьками студентів. Та все це дозволяє скласти соціально-психологічний портрет групи і враховувати дані при плануванні виховної роботи, організації колективних творчих справ.

Також як форму роботи кураторів з першокурсниками є проведення адаптаційного табору. Програма, що проходить в цих таборах, допомагає студентам-першокурсникам безболісно влитися в колектив. Головна мета – це занурення в культуру вузу з метою подальшого ефективного навчання на факультеті. У таборі простіше йде освоєння форм роботи в інституті, формується сприятливий клімат в групах [2].

Ряд вчених [2; 4] пропонують застосовувати психолого-педагогічний супровід наступних узгоджених процесів: індивідуальний та груповий супровід.

Індивідуальний супровід процесу соціальної адаптації особистості здійснюється в сфері особистісної адаптації і передбачає супровід процесу розвитку і соціальної адаптації конкретної особистості. На даному рівні супровід передбачає виявлення труднощів і проблем в адаптації студента; включення особистості в життєдіяльність різних груп і колективів; допомога у вирішенні внутрішньоособистісних конфліктів; включення його в розробку з самопізнання і самореалізації; визначення індивідуальних способів допомоги в навчальній діяльності.

Груповий супровід процесу соціальної адаптації учнів передбачає, що успішна соціальна адаптація можлива тільки в ситуаціях взаємодії індивіда з іншими людьми. Ми розглядаємо адаптацію студента в умовах освітньої установи, отже, супровід в цьому випадку передбачає діагностику соціально-психологічного комфорту в середовищі студентів, соціальної та професійної орієнтації; формування сприятливого психологічного клімату та міжособистісного спілкування на рівні «студент-студент», «педагог-психолог»; корекцію внутрішньогрупових відносин (при необхідності); допомога у вирішенні міжособистісних проблем і конфліктів.

Пропонується проведення заходів, які умовно можна розділити на 3 етапи.

– Перший етап (вересень, жовтень) - припускає оцінку соматичного і психологічного статусу першокурсників, їх інформування про умови, організації та змісту навчальної діяльності у вищому навчальному закладі; діагностику комунікативних і організаторських здібностей, соціально-психологічну підтримку входження колишніх абітурієнтів у нову освітню середу .

– Другий етап (листопад, грудень) - полягає в комплексному індивідуально-психологічному обстеженні студентів, вироблення рекомендацій і розробці індивідуальних програм для адекватного засвоєння навчального матеріалу і адаптації першокурсників в новому освітньому середовищу.

– Третій етап (другий семестр) – передбачає використання отриманої інформації для проведення семінарів, індивідуальних і групових консультацій педагогів для запобігання виникнення проблемних ситуацій у навчальному процесі; корекційно-просвітницьку роботу із студентами для

формування згуртованих студентських колективів і допомоги студентам, які зазнають високого або дуже високого рівнів навчальної тривожності.

Таким чином, основними завданнями щодо психологічного супроводу адаптації першокурсників до колективу вищого навчального закладу:

1. Підготовка першокурсників до нових умов навчання.
2. Встановлення і підтримка соціального статусу першокурсників в новому колективі.
3. Попередження і зняття у першокурсників психологічного і фізичного дискомфорту, пов'язаного з новою освітньою середовищем.

Джерела та література:

1. Березин Ф.Б. Психическая и психофизиологическая адаптация человека / Ф.Б. Березин. – Ленинград: Наука, 1998. – 270 с.
2. Жилина Л.Я. Организация психолого-педагогического сопровождения студентов-первокурсников на этапе их адаптации к условиям вуза / Л.Я. Жилина // Концепт. – 2013. – Спецвыпуск № 05. Режим доступа: <http://ekoncept.ru/2013/13543.htm>.
3. Межиева М.В. Адаптационный процесс студентов педагогического ВУЗа и его трудности / М.В. Межиева. // Вестник «Современное образование». – 2003. – № 9. – С. 45-50.
4. Петровский А.В. Формирование психологической теории коллектива и личности / А.В. Петровский. // Вопросы истории и теории психологии / избр. труды. – М. : 1984. – 272 с.

Вікторія Ковальчук

студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Анна Кульчицька

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

**АДАПТАЦІЯ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ ДО УМОВ
НАВЧАННЯ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ**

Постановка наукової проблеми і її значення. Навчання у вищому закладі освіти для сучасної молоді людини один з найважливіших періодів її життєдіяльності, особистісного зростання та становлення як фахівця з вищою освітою. Особливу вагомість адаптаційні процеси набувають за умов зміни середовища життєдіяльності, щонайперше на початкових етапах навчання юнаків і дівчат у ВНЗ. Вони вимагають від молоді людини активації механізмів адаптації і часто призводять до стану психологічного перенапруження.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Адаптація у вищому навчальному закладі - це засвоєння існуючих норм і правил вузу, встановлення взаємодії студентів у навчальній групі, з викладачами та співробітниками вузу. Соціальна адаптація студентів у вузі ділиться на: а) професійну адаптацію, під якою розуміється пристосування до характеру, змісту, умов і організації навчального процесу,

вироблення навичок самостійності в навчальній та науковій роботі; б) соціально-психологічну адаптацію - пристосування індивіда до групи, взаєминам з якою, вироблення власного стилю поведінки. Інакше кажучи, «під адаптаційної здатністю розуміється здатність людини пристосовуватися до різних вимог середовища (як соціальним, так і фізичним) без відчуття внутрішнього дискомфорту і без конфлікту з середовищем».

Дослідники розрізняють три форми адаптації студентів-першокурсників до умов вузу: 1) адаптація формальна, що стосується пізнавально-інформаційного пристосування студентів до нового оточення, до структури вищої школи, до змісту навчання в ній і до її вимог; 2) громадська адаптація, т. Е. Процес внутрішньої інтеграції (об'єднання) груп студентів-першокурсників і інтеграція цих же груп зі студентським оточенням в цілому; 3) дидактична адаптація, що стосується підготовки студентів до нових форм і методів навчальної роботи у вищій школі.

Адаптація студентів до навчального процесу (за даними вивчення регуляторної функції психіки) закінчується в кінці 2-го - початку 3-го навчального семестру. Деякі дослідники виділяють наступні етапи адаптації студентів: фізіологічна адаптація до навчального процесу (займає близько 2 тижнів), психологічна адаптація (триває до 2 місяців), соціально-психологічна адаптація (триває до 3 років).

Оскільки у молодих людей, що надійшли до вузу, слабо розвинені адаптивні можливості, то, потрапивши в нові умови навчання, вони відчують великі психологічні і фізичні перевантаження. Таким чином, проблема психолого-педагогічної підтримки адаптації студентів молодших курсів до умов навчання у вузі набуває більшої значущості. Необхідною умовою успішної діяльності студента є освоєння нових для нього особливостей навчання у вузі, усуває відчуття внутрішнього дискомфорту і блокуючу можливість конфлікту з середовищем.

За методикою діагностики соціально – психологічної адаптації К.Роджерса і Р. Даймонда нам вдалося встановити такі основні тенденції:

1) студенти – першокурсники обох статей проявляють актуалізовану й загострену потребу в адаптації (80 %);

2) вони мають проблеми із самосприйняттям як самоадаптивною ознакою (хлопці – 45 %; дівчата – 80 %);

3) прийняття інших як адаптивна ознака є здебільшого на однаковому рівні у дівчат і хлопців (по 60 %);

4) емоційна комфортність відчувається першокурсниками обох статей на рівні дискомфорту, тобто відсотковий рівень дуже низький – 10 – 15 %.

Загалом, першокурсники проявляли достатньо високий рівень дезадаптивності за такими питаннями методиками:

- немає бажання розкриватися перед іншими;
- відчуває незручність, коли з кимось вступає в розмову;
- часто відчуває себе ображеним;
- відчуває млявість, байдужість;
- часто псується настрій;

- у всіх невдачах винить себе;
- власних переконань не вистачає та ін.

Мотиваційною тенденцією, що стоїть на заваді повноцінній адаптації студентів – першокурсників постають почуття невпевненості й самотності.

Це засвідчує наявність перепон, що мають внутрішньо мотиваційну природу і ускладнюють якісну адаптацію першокурсників до структури навчання у ВНЗ.

Результати аналізу відповідей респондентів по шкалі оцінки самотності розташувались таким чином, що можна виділити три рівні інтенсивності переживання цього стану.

До I-го рівня (назвемо його критичним) відноситься 20 % першокурсників, які постійно і гостро переживають стан самотності.

До II-го рівня, середнього, відносяться 61,4 % першокурсників, які часто відчують виникаючий стан самотності.

До III рівня, адаптивного, відносяться 18,6 % першокурсників; вони відчують стан самотності, який виникає рідко або взагалі не відчують самотності.

Результати аналізу відповідей нашої вибірки по опитувальнику "Самотність" дозволяють говорити, що першокурсники відчують стан самотності різної інтенсивності, причому, 20 % опитаних переживають самотність у достатньо сильному ступені вираження.

З метою оптимізації адаптаційного процесу, пропонуємо запровадження заходів соціально-психологічного характеру.

Основні заходи адаптаційної програми:

1. Проведення психологічних тренінгових занять з метою формування згуртованості і розвитку почуття довіри в студентських групах на початкових етапах її формування.

2. Діагностика ступеня адаптованості до вузівської системи навчання студентів перших курсів, виявлення основних труднощів в процесі адаптації.

3. Психологічна діагностика з метою виявлення індивідуально-особистісних характеристик студентів.

4. Навчання студентів прийомам зняття психологічної напруги в період екзаменаційної сесії, методам саморегуляції.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, з метою прискорення і вдосконалення адаптації першокурсників до навчання у вузі необхідно створювати умови для пізнавально-інформаційного пристосування студентів до нового оточення, структурі вищої школи, змісту навчання в ній, її вимогам, своїх обов'язків; знайомити зі змістом професійної підготовки у вищому навчальному закладі для формування позитивного ставлення до обраної спеціальності; сприяти процесам внутрішньої інтеграції груп студентів-першокурсників і об'єднанню цих груп зі студентами інших курсів факультету та інституту; готувати студентів до нових форм і методів навчальної роботи у вищій школі.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у глибшому вивченні адаптаційних процесів першокурсників ВНЗ, а також осіб інших вікових та соціальних категорій.

Джерела та література:

1. Алексеевна Т.В. « Психологічні фактори та прояви процесу адаптації студентів до навчання у ВНЗ». Київ нац. Університет ім. Т. Шевченка- К., 2004.-20с.
2. Войтович Н. П. Відмінності шкільного та студентського колективів як аспект проблеми адаптації першокурсників до умов ВНЗ: - Луцьк: держ. Ун-т Лесі Українки, 1999р
3. Гапонова С.А. Особенности адаптации студентов вузов в процессе обучения / С.А. Га понова // Психологический журнал. - 1994. - №3. - С.9-12.
4. Казміренко В.П. Програма дослідження психолого-соціальних чинників адаптації молоді людини до навчання у ВНЗ та майбутньої професії / В.П. Казміренко // Практична психологія та соціальна робота. - 2004. - №6. - С.76-78.
5. Сиомичев А.В. Психологические особенности адаптации студентов в сфере познания и общения в вузе. - Л., 1987.

Жанна Козлова

вчитель вищої категорії, вчитель-методист,
Комунальний заклад «Луцький НВК №9 Луцької міської ради»,

Тетяна Федотова

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

**ОСОБЛИВОСТІ СФОРМОВАНOSTІ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ
В УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ**

В ході свого філогенетичного розвитку, людство сформувало особливе середовище – соціосферу, що призвело до протиставлення людини природі та переважання споживацької установки у спілкуванні з природнім середовищем. Прислів'ям «людина – цар природи» подекуди обгрунтовували знищення певних видів тварин та рослин, варварське видобування корисних копалин та загалом бездумне ставлення до природнього середовища.

Проте зростання кількості техногенних катастроф та шкідливих викидів в атмосферу, наслідком яких є парниковий ефект, танення льодовиків, зміна клімату планети та загалом погіршення екологічної ситуації в світі, зумовили фокусування уваги урядів різних держав, громадськості та науковців на проблемі збереження екосистеми Землі, складовою якої є також людина. Тому з-поміж пріоритетних напрямків виховання молодого покоління стає вдумливе, бережливе та дбайливе ставлення до природнього середовища, формування екологічної свідомості.

Мета статті полягає у теоретичному опрацюванні поняття екологічної свідомості у психолого-педагогічній літературі та емпіричному з'ясуванні особливостей сформованості екологічної свідомості в учнів молодших класів, що передбачає розв'язання низки **завдань**: здійснити теоретичний

аналіз поняття «екологічна свідомість»; визначити специфіку сформованості екологічної свідомості в учнів початкової школи.

Сьогодні на необхідності вивчення поняття екологічної свідомості, чинників її формування та особливостей вияву наголошують педагоги, психологи, соціологи та екологи. Питаннями збереження навколишнього середовища, можливостям вирішення кризових екологічних ситуацій, формування свідомого ставлення до природи та екологічної культури особистості займається екологічне виховання в контексті педагогічної діяльності.

Аналіз останніх публікацій засвідчує актуальність вивчення проблеми формування екологічної свідомості школярів. Зокрема, А.Львовчкіна, О.Рудоміно-Дусятська, Ю.Шваб та інші у своїх працях наголошують, на невідповідності характеру організації просторово-предметного середовища, що оточує людину, її психологічній природі. Причому особливо небезпечним науковці вважають зростання деструктивного впливу соціального середовища у такий важливий період формування екологічної свідомості, як молодший шкільний вік [5].

Екологічну свідомість розглядають як сукупність екологічних уявлень актуально існуючого ставлення до природи, а також відповідних стратегій та технологій взаємодії з нею; як сукупність уявлень (індивідуальних та групових) про взаємозв'язок «людина-природа». Вона гармонійно поєднує усі попередні типи свідомості (міфологічну, релігійну, наукову), та має вирізнятися синкретичністю [3].

У формуванні екологічної свідомості учнів молодших класів виокремлюють певні етапи: бачення і розуміння краси навколишнього світу; формування потреби дбайливо ставитися до природи, охороняти та примножувати її; усвідомлення людини частиною природи [2,4]. Саме тому, постає потреба наскрізного проникнення екологічного виховання в молодшому шкільному віці в освітній процес.

З метою визначення особливостей сформованості екологічної свідомості в учнів молодших класів було застосовано вербальну асоціативну методику діагностики екологічних установок особистості «ЕЗОК» (емоції, знання, охорона, користь – такі робочі назви типів установок застосовувалися під час створення методики). Сама методика містить дванадцять тверджень та спрямована на вивчення типу домінуючої установки у ставленні до природи: естетичної, когнітивної, етичної та прагматичної. Методика загалом призначена для вивчення екологічних установок в школярів 10-11 років. Проте, в індивідуальному варіанті обстеження мінімальний вік досліджуваного може коливатися в межах 6-7 років та має застереження застосування лише у випадку нездатності діагностованого зрозуміти інструкцію.

Дослідження проводилося на базі КЗ «Луцького НВК №9 Луцької міської ради». Було продіагностовано 31 школяра другого класу. Вік опитаних 8-9 років. Причому варто зазначити, що учні відповідного класу навчаються за програмою «Природознавство» розділ «Охорона і збереження природи» (Т.П.Гільберг, Т.В.Сах, Д.Д.Біда).

Діагностовані були поділені на дві групи: група 1 – учні-хлопчики (16 осіб) та група 2 – учні-дівчатка (15 осіб). Відсотковий розподіл діагностованих за вербальною асоціативною методикою екологічних установок особистості «ЕЗОК» зображено на рис.1.

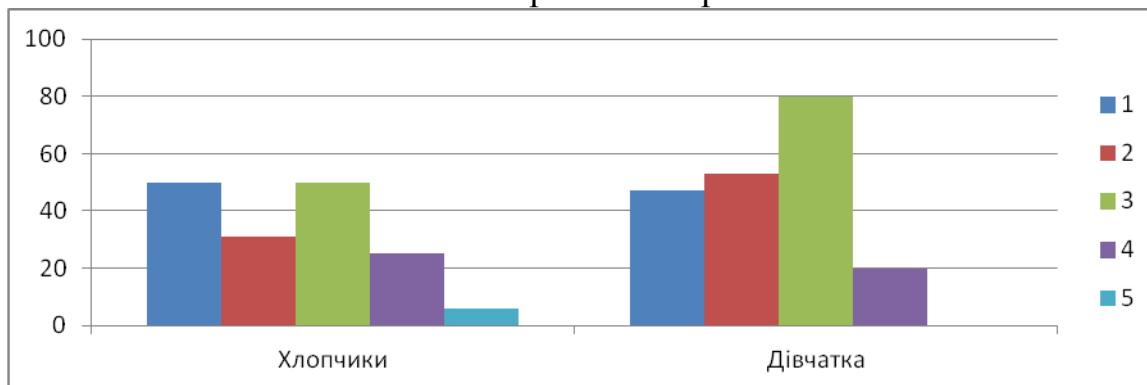

Рис.1 Відсотковий розподіл діагностованих школярів згідно рангової позиції домінуючої установки у ставленні до природи

Примітка: 1-естетична, 2-когнітивна, 3-етична, 4-прагматична, 5-нейтральна

Отже, як бачимо, у 50% діагностованих хлопців домінуючими установками у ставленні до природи виявилися естетична та етична, тобто вони сприймають природу як об'єкт краси та орієнтовані на її захист. В 31% опитаних виражена когнітивна установка, що виявляється у спрямованості на вивчення природи, отриманні нових знань про навколишній світ; 25% – оцінюють природу як об'єкт користі (прагматична установка) та 6% вирізняються нейтральною установкою.

У дівчат відсотковий розподіл домінуючих установок у ставленні до природи виявився дещо іншим: 80% респондентів орієнтовані на охорону навколишнього середовища (етична установка); у 53% осіб переважає когнітивна установка; у 47% – естетична установка та 20% вирізняються прагматичною установкою.

Проте варто наголосити, що в обох групах у діагностованих було визначено не одну, а дві домінуючі установки (в поодиноких випадках лише одну). Зокрема, в групі хлопців: у 30% осіб визначено естетичну та етичну установки; у 22% – когнітивну та етичну установки; у 12% – поєднання естетичної та когнітивної або лише одну – когнітивну установку; у 6% – когнітивно-прагматичну, естетично-прагматичну або лише етичну установку у ставленні до природи.

В дівчат у 7% осіб було визначено поєднання таких установок: когнітивно-прагматичної, естетично-когнітивної, естетично-етичної. В 14% – естетично-етичної або етично-прагматичної установок у ставленні до природи. У 21% осіб спостерігаємо поєднання трьох установок – естетично-когнітивно-етичної, та у 30% – виявлено когнітивно-етичні установки у ставленні до природи.

Отже, як бачимо включення у навчальний процес освітніх програм, спрямованих на формування екологічної свідомості в молодшому шкільному віці, сприяє дбайливому, свідомому та бережливому ставленню дітей до природи і, спонукатиме їх так ставитися до оточуючого середовища у майбутньому.

Подальший науковий пошук вбачаємо у розширенні вибірки досліджуваних та ускладненні методичного інструментарію для проведення емпіричного дослідження і з'ясування зв'язку між рівнем сформованості екологічної свідомості та впровадженням біоекологічних досліджень під час викладання предметів «Природознавство», «Я і Україна» та «Основи здоров'я» в молодших школярів.

Джерела та література:

1. Василенко Г.М. Екологічна освіта і виховання / Г.М.Василенко // Початкова школа. – 2007. – №6. – С.6-9.
2. Вербицький В.П. Соціально-педагогічна концепція екологічної освіти / Вербицький В.П. // Початкова школа. – 2007. – №6. – С.1-6.
3. Дерябо С.Д. Экологическая педагогика и психология / Дерябо С.Д., Ясвин В.А. – Ростов-Дон. : Изд-во «Феникс», 1996. – 235 с.
4. Николина В.В. Воспитание экологических ценностей у учащихся / Николина В.В. – СПб., 1998. – 75 с.
5. Соціально-психологічні засади становлення екологічно орієнтованого способу життя особистості : монографія / Ю.М.Швалб, О.Л.Вернік, О.О.Вовчик-Блакитна, О.В.Рудоміно-Дусянська [та ін.]; за ред. Ю.М.Швалба. – К. : Педагогічна думка, 2015. – 216 с.

Євгенія Коць

аспірант кафедри загальної і соціальної психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Михайло Коць

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

**МОТИВАЦІЙНІ ЧИННИКИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ
У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ
ПОТРЕБАМИ**

Характеризуючи професійне самовизначення дітей з особливими освітніми потребами, поняття «здібності», «інтереси», «професійна спрямованість» слід розглядати у взаємозв'язку з іншими властивостями особистості учнів та особливостями їх психофізичного розвитку [2; 4; 6]. На думку Е. Ф. Зеєра, своєрідність інтелектуального і фізичного розвитку дітей з певною недостатністю не дозволяє ставити питання про вільний вибір професії самим учнем, як це здійснюється у масовій школі. Допоміжні школи стоять перед нагальною необхідністю ретельного відбору найбільш доступних для учнів спеціальностей. Зміст професійного навчання учнів з недостатністю повинно відповідати їх здібностям і можливостям [1].

У школярів з особливими освітніми потребами професійні інтереси незрілі, малостійкі, недостатньо усвідомлені. У них відсутня або слабо виражена професійна спрямованість.

Професійне самовизначення підлітків з особливостями психофізичного розвитку, як указує С. П. Крягжде, утруднено у зв'язку з бідністю життєвого

досвіду, обмеженістю знань, неточністю понять, уявлень, незрілістю почуттів, інтересів, неадекватністю самооцінки [3, с. 104–105].

Таким чином, біологічне неблагополуччя, будучи передумовою порушення взаємодії з навколишнім світом, обумовлює виникнення відхилень в психічному розвитку.

Емпіричне дослідження мотиваційних чинників професійного самовизначення у процесі соціалізації дітей з особливими освітніми потребами відбувалось за участю сорока п'яти учнів 7-11 класів на базі Луцького навчально-реабілітаційного центру для дітей з обмеженими можливостями.

Результати дослідження за методикою вивчення мотивації професійної діяльності К. Замфір (в модифікації А. Реана) представлені у табл. 1. В основу методики покладена концепція про внутрішню і зовнішню мотивації [5].

Мотиваційний комплекс є співвідношенням трьох видів мотивації: внутрішньої мотивації (ВМ), зовнішньої позитивної мотивації (ЗПМ) та зовнішньої негативної мотивації (ЗНМ).

Негативний мотиваційним комплекс властивий 29% з усіх учнів 7-го класу, оптимальний мотиваційний комплекс – 29%. У інших досліджуваних (42%) домінує зовнішня позитивна мотивація. Оптимальний мотиваційний комплекс властивий лише 10% з усіх досліджуваних учнів 8-го класу. Негативний мотиваційний комплекс – 50%.

Таблиця 1

Результати дослідження за методикою вивчення мотивації професійної діяльності К. Замфір (в модифікації А. Реана)

Мотиваційні комплекси	Оптимальний мотиваційний комплекс	Негативний мотиваційний комплекс	Зовнішня позитивна мотивація	Внутрішня мотивація
клас				
7 кл	29 %	29 %	42 %	3 %
8 кл	10 %	50 %	20 %	4 %
9 кл	90 %	7 %	10 %	60 %
10 кл	55 %	8%	27 %	7 %
11 кл	30 %	10 %	40 %	4 %

Усі інші діти обрали провідною зовнішню позитивну мотивацію (20%), або мають сформованої ієрархії мотивів професійної діяльності (20%). На відміну від учнів 7-го класу, частка негативного мотиваційного комплексу є значно більшою. Майже всі учні 9-го класу демонструють оптимальний мотиваційний комплекс, де пріоритет надається внутрішній мотивації (60%). 10% з усіх досліджуваних 9-го класу проявляють домінування зовнішньої позитивної мотивації, що можна також вважати досить оптимальним варіантом ієрархії мотивів. Оптимальний мотиваційний комплекс притаманний 55% учнів 10-го класу. Негативний мотиваційний комплекс не властивий жодному із досліджуваних. У 27% домінуючою є зовнішня позитивна мотивація. Мотиваційний комплекс чітко несформований у 18%. Оптимальний мотиваційний комплекс властивий

30% від учнів 11-го класу, з переважанням внутрішньої мотивації над зовнішньою негативною мотивацією. 10% досліджуваних мають негативний мотиваційний комплекс, орієнтуючись на уникання критики та покарань зі сторони роботодавців. У 20% мотиваційний комплекс не сформований. У всіх інших досліджуваних (40%) превалюючим є зовнішня позитивна мотивація.

Результати дослідження показали, що чітко диференційована та розвинена мотивація притаманна учням 7, 8, 9 та 10 класів. Найбільш недиференційованою є мотивація діяльності в учнів 11 класу.

Аналіз результатів емпіричного дослідження показав, що професійне самовизначення – явище динамічне. Існує низка відмінностей у прояві його характеристик (схильностей, інтересів, мотивації професійної діяльності) на різних вікових етапах.

Зокрема, чіткими є відмінності у формуванні мотиваційного комплексу. Дослідження показало, що чим старші діти, тим кількість оптимальних мотиваційних комплексів зростає.

Джерела та література:

1. Зеер Э. Ф. Психология профессионального образования : учебник для студ. учреждений высш. проф. образования / Э. Ф. Зеер [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Издательский центр «Академия», 2013. – 416 с.

2. Коць М. О. Вікова динаміка професійного самовизначення дітей з особливими потребами: теоретико-методичні засади // Психогенеза особистості: вікові та педагогічні модифікації : монографія / М. О. Коць. – Луцьк : Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2014. – С. 154-178.

3. Крягжде С. П. Психология формирования профессиональных интересов / С. П. Крягжде. – Вильнюс : Мокслас, 1981. – 196 с.

4. Мельник О. В. Особистісно-діяльнісний підхід у профорієнтаційній роботі зі старшокласниками // Професійна орієнтація: теорія і практика : наук.-метод. посіб. [для педагогічних працівників] / За ред. О. В. Мельника. – Івано-Франківськ : “Тіповіт”, 2011. – Вип. № 2. – С. 13-22.

5. Мирский С. Л. Методика профессионально-трудового обучения во вспомогательной школе / С. Л. Мирский. – М. : Просвещение, 1980. – 224 с

6. Професійне самовизначення дітей з особливими потребами: зміст та організація формування : навч.-метод. посіб. / за ред. М. О. Коця, Л. І. Волинець. – Луцьк : Вісник+К, 2012. – 512 с.

Володимир Кульчицький
магістр інституту аеронавігації,
Національний авіаційний університет,
Євгенія Лук'яненко
магістр інституту аеронавігації,
Національний авіаційний університет

РОЗВИТОК ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ АВІАДИСПЕТЧЕРА В ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Останні наукові розробки українських та зарубіжних вчених зводяться до того, що в основі ефективності роботи переважної більшості галузей, в тому числі авіаційної, лежить людський фактор. Аналіз професійної діяльності людей, що працюють в авіації, а надто фахівців з аеронавігації свідчить про екстремальність даної професії. Фахівці стикаються з постійними ризиками, стресами та іншими чинниками, які в разі недостатньої психологічної підготовки особистості можуть призвести як до зниження ефективності роботи працівника, так і до погіршення стану здоров'я людини в цілому. На нашу думку, процес формування психологічної компетентності, грамотності фахівця доцільно починати ще в процесі освітньо-професійної підготовки. Вважаємо, що така підготовка має бути чітко систематизована та мати певну структуру. Тому нашу тему вважаємо актуальною та ставимо за мету сформуванню структури психологічної підготовки фахівця з аеронавігації, авіадиспетчера.

Як уже зазначалося, технічні знання та навички є необхідними у роботі авіадиспетчера, але не достатні для успішної професійної діяльності. Праця такого фахівця вимагає з одного боку професійності: знать та вмінь у галузі діяльності, а з іншого боку – психологічної компетентності, тобто певного рівня психологічної підготовки. [1]

Під психологічною компетентністю ми розуміємо:

- 1) здатність розуміти самого себе (усвідомлення власних мотивів, можливостей у професійній діяльності);
- 2) здатність усвідомити протікання власних психічних процесів та станів (уваги, пам'яті, мислення, емоційно-вольової сфери, тощо)
- 3) здатність розуміти інших людей (розуміння потреб та мотивів інших людей, особливостей їхньої поведінки);
- 4) здатність адекватно сприймати і діяти в певних ситуаціях, що складаються в робочому процесі;
- 5) здатність ефективно здійснювати комунікації.

Психологічна підготовка, і як результат психологічна компетентність фахівців з аеронавігації, формується на базі наступних основних компонентів, які ми поклали в основу рекомендованої структури підготовки[2]:

– *когнітивний*: отримання знань, інформації на теоретичному рівні; знання закономірностей функціонування та розвитку психічних процесів -

уваги, пам'яті, уяви, мислення, сприйняття; розвиток соціальної перцепції; адекватне сприйняття самого себе; адекватне сприйняття та розуміння ситуації, інших людей;

– *емоційний*: набуття навичок вільного прояву своїх емоцій та почуттів; усвідомлення власних емоцій та почуттів, вміння їх контролювати; зниження/зняття емоційного напруження у самого себе; визначення емоційного стану іншої людини за вербальними та невербальними ознаками; зняття емоційного напруження у іншої людини; встановлення контакту;

– *мотиваційний*: усвідомлення власних мотивів; усвідомлення мотивації на розвиток власної особистості;

– *конативний (поведінковий)*: розпізнавання поведінкових реакцій на певні ситуації; аналіз своїх дій та поведінки з позиції знань і оцінок, тобто на основі когнітивного та емоційного компонентів; аналіз поведінки на основі мотиваційної сфери особистості, а також вольової саморегуляції. Прогнозування власної поведінки в різних ситуаціях.

З врахуванням вищезазначеної структури, ми визначили рівні, психологічної підготовки майбутніх фахівців: рівень психічних процесів, емоційно-конативний рівень та рівень самоактуалізації.

Перший рівень – психічних процесів, полягає у формуванні психологічної компетентності. Він повинен бути спрямований на діагностику та розвиток когнітивних психічних процесів: уваги, пам'яті, уяви, мислення. На даному етапі доцільно здійснювати:

– теоретичне вивчення сутності процесів відчуття, сприйняття, уваги, пам'яті, уяви, мислення їх механізмів та можливостей;

– психодіагностику особистості;

– розвиток елементарних сенсорних, перцептивних процесів та сенсомоторних реакцій;

– розкриття індивідуальних потенційних можливостей в опануванні новими прийомами отримання сенсомоторної інформації з оточуючого середовища;

На цьому рівні навчання майбутніх спеціалістів рекомендовано здійснювати у класичній формі – поєднання лекційного, теоретичного процесу з семінарськими заняттями і виконанням лабораторних робіт на яких студенти зможуть опанувати засоби первинної психодіагностики за допомогою тестів для виявлення власних психологічних особливостей.

Другий рівень – емоційно-конативний, в переважній більшості повинен стосуватися діагностики та розвитку емоційно-вольової сфери, а також торкатися проблем міжособистісної взаємодії. На цьому етапі рекомендовано вирішувати наступні завдання:

– самодіагностика та контроль власної емоційної сфери;

– розвиток вміння урізноманітнювати прояв своїх емоційних реакцій;

– набуття знань та навичок „зчитування” інформації про емоційний стан партнера по комунікації за допомогою як вербальних методів, так і

невербальних проявів: жести, міміка, пантоміміка, пара- та екстралінгвістична системи;

– оволодіння прийомами спілкування в емоційно насиченій, або конфліктній ситуації, зниження емоційної напруги у співбесідника;

– набути навичок адекватного реагування та поведінки в робочому процесі;

– вироблення навичок стресостійкості та адаптації до стресу.

У навчанні емоційно-емотивний рівень ґрунтується на інтерактивних методах навчання із залученням системи тренінгів та ділових рольових ігор.

Третій рівень – самоактуалізації складається із завдань, що стосуються розвитку особистості майбутнього фахівця аеронавігації. Деякі із цих завдань уже розглядалися на попередніх рівнях, однак має ряд особливостей, оскільки стосується як суто психологічних, так і соціально-психологічних установок майбутнього фахівця, а також активізації самостійної роботи над собою на основі отриманих знань. Завдання цього рівня:

– усвідомлення майбутнім фахівцем мотивів власної діяльності, вибору професії;

– самодіагностика і саморегуляція емоційного стану;

– досягнення адекватного сприйняття себе, позитивного ставлення до себе;

– визначення рівня домагань, самооцінки;

– досягнення адекватного рівня самооцінки;

– корекція поведінкових реакцій, стереотипів, власних особливостей емоційного реагування, спілкування з людьми;

– аналіз внутріособистісних проблем, конфліктів та усвідомлення причин виникнення деяких психосоматичних порушень та ін.

Для підвищення ефективності навчання на даному рівні рекомендовано поєднання використання інтерактивних методів навчання, таких як нетрадиційні лекції проблемного характеру та тренінги особистісного росту. Значна увага повинна бути приділена самостійній роботі студента та індивідуальній роботі з викладачем.

Висновки.

Професійна успішність фахівця з аеронавігації вимагає не тільки знань з галузі основної діяльності, а й належного рівня психологічної компетентності, яка формується в період освітньо-професійної підготовки.

Психологічна підготовка майбутнього фахівця повинна носити системний та структурований характер.

До структурних компонентів психологічної компетентності майбутніх фахівців з аеронавігації ми віднесли: когнітивний; емоційний; мотиваційний; конативний.

З врахуванням вищезазначеної структури, були визначені рівні послідовності психологічної підготовки майбутніх фахівців: рівень психічних процесів, емоційно-конативний рівень та рівень самоактуалізації.

Джерела та література:

1. Бакирова Г.Х. Тренінг управління персоналом./ Г.Х. Бакирова - СПб.: 2004.- С. 24—30.
2. Кульчицька А.В. Консультативна діяльність психолога-практика у структурі підготовки фахівця / А.В. Кульчицька Психологія:Зб. наук праць – Луцьк: Волинський національний університет ім. Лесі Українки // «Психологічні перспективи». Вип.17, 2011. – С.157-164
3. Литвиненко Т.М. Органічне поєднання теоретичного навчання та практичної підготовки як умова підвищення ефективності економічної освіти в сучасній Україні //Розбудова менеджмент-освіти в Україні/ Матеріали II щорічної національної конференції. –Київ.- 2000.- С. 125-128.
4. Степаненко Г., Бургін М. Моделі в системах управління освітою //Шлях освіти.- 1998. №3.- С.29-30.

Софія Макарчук

студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Оксана Кихтюк

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ВПЛИВ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ НА ФОРМУВАННЯ ЕТНІЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ У ШКОЛЯРІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Постановка наукової проблеми та її значення. На сучасному етапі розвитку українського суспільства все більшого значення набуває вивчення етнічної толерантності в поєднанні із національним вихованням молодого покоління. Зазначену проблематику досліджують різні фахівці як психологи, педагоги, філософи, політологи, так і багато інших. Проблеми толерантності у сучасному світі присвячені роботи вчених М.П. Мчедлова і В.В. Шаліна. Серед зарубіжних вчених слід відзначити У. Альтерматта, Д. Берковича, К. Хартцеля, які досліджують толерантність як культурну норму етнічного співіснування. У роботах російських авторів: Л.М. Дробижевої, В.Н. Іванова, Г.У. Солдатової, О.О. Сусоколова, В.О. Тішкова – розглядається процесуальна природа і характер протиріч в області етнокультурних взаємодій. Представники ще одного напрямку – Р. Альб, Ф. Риггс міркують щодо способів упровадження принципу толерантності у політичну і соціокультурну традицію з метою подолання напруженості, запобігання проявам насильства й агресії. Питанням етнічної толерантності та самосвідомості, етнічної ідентичності присвячені праці сучасних українських учених, таких як: В.В. Горбунова, О.В. Квас, Ю.О. Михальчук, О.В. Кихтюк, Л.В.Засєкіна та інші. Проблемам взаємодії приймаючого співтовариства і вимушених мігрантів на основі норм терпимості присвячені регіональні дослідження: В.С. Белозерова, Г.С. Денисової, І.Н. Левченка, С.В. Рязанцева, М.В. Савви та ін. Сучасне вивчення толерантності різноманітне: феномен ксенофобії (А.В. Макарчук), етнічна

соціалізація підлітка (О.П. Белінська, Т.Г. Стефаненко), етнічні стереотипи (О.В. Квас), толерантність у процесі надбання цілісності (О.Г. Асмолов, Є.Ф. Казаков, В.О. Тішков), ментальна толерантність між людьми різних культур (О.В. Перців), проблеми міжетнічної толерантності (А.В. Петріцький, Г.У. Солдатова), межі толерантності (П.М. Количев, Д.В. Сухушин) і багато інших. Базуючись на загальних поглядах Л.С. Виготського, О.Р. Лурії, Б.Ф. Поршнева про суспільно-історичну природу етнічної психіки, а також на дослідженнях закономірностей виникнення та розвитку етнічної свідомості, проведених К.О. Абульхановою-Славською, В.С. Агеєвим, О.Г. Асмоловим, дослідники все більше зосереджують свою увагу на вивченні психологічних особливостей формування етнічної свідомості [8].

Особливу актуальність формування толерантності набуває в умовах багатонаціональних груп і колективів, де треба не допускати ситуацій прояву нетерпимості та нерівності дітей у правах й обов'язках. Різномовність у середовищі учнів частенько призводить до вибірковості у спілкуванні, національної ізоляваності груп та окремих їх членів. Відмінність національно-етнічних особливостей, яким учні часто надають оцінний характер, а також специфіка сімейних установок, традицій накладають певний відбиток на поведінку, взаємовідносини у колективі, з навколишнім оточенням та між собою.

Мета нашої роботи полягає у теоретико-методологічному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні впливу національного виховання на формування етнічної толерантності у школярів.

Виклад основного матеріалу. Найяскравіше трактування феномену толерантності у вираженому думці, що це не є поступка, поблажливість чи потурання, а це насамперед активна позиція, що формується на основі визнання універсальних прав та основних свобод людини [1; 2; 9; 10]. Існує чимало поглядів на розуміння та значення цього слова: наприклад, в медицині знають як здатність організму переносити вплив тих чи інших чинників; в суспільстві це означає терпимість до інших думок, поглядів, традицій [1; 9].

Виховання є найефективнішим засобом запобігання проявам нетерпимості. Виховання в дусі толерантності починається з надання людям знань про їхні права та свободи з метою забезпечення їхньої реалізації та зміцнення прагнення кожного до захисту прав інших [3; 4; 5].

Якщо розглядати толерантність з погляду учня початкового ступеня навчання, то вона являє собою повагу, сприйняття та розуміння думок інших людей, форм самовираження та самовиявлення особистості.

Проблема культури спілкування, толерантного ставлення до його учасників – одна з найгостріших як в школі, так і в суспільстві загалом. Як зазначалося раніше у сучасному суспільстві загалом та в школах зокрема, зараз як ніколи, проявляється різноманітність народностей, що знаходить свій вияв в мові, зовнішності, цінностях та інше, тому, коли потрібно сприймати іншу людину такою, якою вона є, ми не завжди поводимося коректно і адекватно. Важливо бути терпимим по відношенню один до

одного, що зазвичай нелегко. Процес формування толерантності у молодших школярів буде ефективнішим, якщо: розроблена система розвитку толерантності, що забезпечує можливості оволодіння необхідними цілями, завданнями, принципами, знаннями, уміннями толерантного характеру; організація процесу толерантного виховання спрямована не лише на активізацію навчально – пізнавальної роботи, але і на створення умов для включення молодших школярів в різні види соціально – значимої діяльності в школі і сім'ї; педагогічні умови формування толерантності включатимуть пізнавальний, особовий і комунікативний блоки [5; 6; 7; 8].

Висновки й перспективи подальших досліджень. Результати нашого теоретико-методологічного аналізу показують, що національне виховання є однією із складових формування етнічної толерантності. Однак, у формуванні зазначеного феномену велику роль відіграє роль як педагога, так і батьків та соціального оточення. Результати нашого аналізу будуть актуальними для подальшого дослідження розглянутої нами теми.

Джерела та література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел]. – К., Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
2. Грива О. А. Соціально-педагогічні основи формування толерантності у дітей і молоді в умовах полікультурного середовища / О. Грива. – Київ : ПАРАПАН, 2005. – 227 с.
3. Мириманова М. Толерантность как проблема воспитания / М.Мириманова // Развитие личности. – 2002. – № 2. – С. 104–116.
4. Погодіна А. А. Толерантность: термин, позиция, смысл, программа / А. А. Погодина // История. - «Первое сентября». – 2002. – № 11. – С. 4–5.
5. Атрощенко Т. О. До питання здійснення процесу розвитку культури міжнаціонального спілкування у підготовці майбутнього вчителя початкових класів: прикладний аспект / Т. О. Атрощенко // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2004. – № 2. – С. 55–59.
 - а. Закон України “Про освіту” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.
6. Ісаєва М. Соціалізація як завдання вчителя початкових класів в умовах освітньо-виховного середовища класу / М. Ісаєва // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2012. – № 5. – Ч. 2. – С. 116–122.
7. Палаткина Г. В. Формирование этнотолерантности у младших школьников / Г. В. Палаткина // Начальная школа. – 2003. – № 11. – С. 65–72.
8. Перепелкин Л. С. Этносоциология : учеб. пособие / Л. С. Перепелкин, С. В. Соколовский. – Новосибирск, 1995. – 365 с. Ангеліна Е.О. Етнічна толерантність [Електронний ресурс] / Е.О.Ангеліна. – Режим доступу до ресурсу : http://mdu.edu.ua/spaw2/uploads/files/4_22.pdf
9. Психология общения. Энциклопедический словарь / [под общ. ред. А.А. Бодалева]. – М.: Когито-Центр, 2011. – 600 с.
10. Психология. Словарь / [Под общ. Ред. А. В. Петровского. М. Г. Яро-шевского]. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.

Юлія Мельник

Кременецький педагогічний коледж Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМА ЕМПІРИЧНОГО ВИВЧЕННЯ РЕЛІГІЙНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У СТРУКТУРІ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Перша складова заявленої проблеми – операціоналізація понять «релігійні орієнтації» та «саморозвиток особистості». У наших дослідженнях ми спираємося, насамперед, на наступне визначення: релігійні орієнтації – це складова цілісної системи ціннісних орієнтацій особистості, пов'язана з особливою релігійною спрямованістю та ієрархічною організацією її потреб, мотивів, інтенцій. В його основі лежить дефініція поняття «ціннісні орієнтації» за П. Горностаєм [3, с. 145], згідно з якою ціннісні орієнтації включають у себе переконання, схильності, особистісні смисли та моральні принципи. Отже, коли мова йде про власне релігійні ціннісні орієнтації, то відповідні особистісні утворення, властивості, структури передбачають усвідомлений зв'язок людини з Богом, зумовлений значущістю особистої віри в Нього.

Вочевидь, відповідні значущі орієнтації більшою або меншою мірою впливають на особистісний розвиток і саморозвиток. Але як саме впливають, які конкретні детермінанти, умови, закономірності, результати такого впливу – досі залишається дискусійним питанням, особливо у психології. Адже якщо у богослов'ї, теології відповідь на нього очевидна: це – шлях до істинного духовного буття, то в науці далеко не все так просто й однозначно. Наприклад, свого часу З. Фрейд писав про релігію як про «колективний невроз» [4], і досі в побуті існують стереотипи про депресивність, ригідність, особистісну й соціальну пасивність високорелігійних людей. На жаль, подеколи трапляються трагічні випадки, коли певні релігійні переконання призводять до жертвовного, не завжди доцільного самозречення і навіть, як не дивно, до самогубства.

Поняття саморозвитку в психології пов'язане з цілою низкою суміжних, співмірних понять зі спільною основою «само» – із «самовідчуттям» і «самопізнанням», «самосвідомістю» та «самооцінкою», «самоконтролем» і «саморегуляцією», «самоактуалізацією» і «самореалізацією» тощо. В основі всіх цих понять лежить принцип самодетермінації особистості, коли вона сама себе вивчає, творить, змінює або, навпаки, приймає рішення про власне стабільне функціонування. І, розглядаючи поняття «саморозвиток», як і «розвиток» назагал, необхідно пам'ятати, що саморозвиток передбачає нерозривний взаємозв'язок своїх кількісних та якісних параметрів, коли певна кількість переходить у якість, а також має етапи як прогресу, так і «застою» або навіть регресу. Якщо ж це особистісний саморозвиток, то тут, зокрема, йдеться про періоди самозаглиблення людини, її призупинення в невпинному потоці буття, коли вона може змінювати власні орієнтири й цінності, намагатися повернутися

до чогось попередньо відкинутого і навіть радикально в чомусь змінити своє життя.

Другим важливим моментом заявленого дослідження є виокремлення критеріїв особистісного саморозвитку: об'єктивних і суб'єктивних, відносно кристалізованих і більш динамічних, пов'язаних із різними аспектами життєдіяльності особистості (її навчанням, професійною кар'єрою, сім'єю, спілкуванням) тощо. У нашому дослідженні такими критеріями є, по-перше, адекватність самооцінювання, належний рівень особистісної відповідальності, високий рівень розвитку духовних цінностей, відкрите та креативне ставлення до життя, переживання внутрішньої свободи, готовність до самовдосконалення та інші традиційні для гуманістичної психології критерії [1].

Попередньо припускаємо, услід за Г. Оллпортом [2], що внутрішні, тобто автентичні природі самої людини релігійні орієнтації взаємозв'язані з конструктивним особистісним саморозвитком, тоді як зовнішні такі орієнтації нерідко можуть штучно маскувати певні особистісні проблеми. Інакше кажучи, автентично релігійна особистість здатна до позитивного саморозвитку в обраному напрямі – наприклад, в аспекті реалізації прийнятих вищих духовних цінностей, тоді як зовнішня «маска» релігійності, навпаки, провокує особистісну амбівалентність або навіть деградацію, коли вона стає лише прикриттям нестримного і патологічного потягу до влади, наживи, авторитарного панування над іншими.

Отже, проблема емпіричного психологічного дослідження взаємозв'язку і взаємовпливу релігійних орієнтацій особистості, з одного боку, та особливостей її саморозвитку, з іншого, пов'язана, насамперед, з теоретичним обґрунтуванням відповідних понять. Також тут важливо дібрати й застосувати валідний психологічний інструментарій, який би дав змогу розкрити не тільки кількісні, а і якісні аспекти як релігійних орієнтацій особистості, так і індивідуально-типологічні особливості векторів її саморозвитку в релігійному життєвому просторі.

Джерела та література:

1. Гуманістичні орієнтири в методології психологічної науки: Монографія / За ред. Г.О. Балла. – К.: Вид-во «Педагогічна думка», 2007. – 98 с.
2. Оллпорт Г.В. Личность в психологии / Пер. с англ. И.Ю. Авидон, ред. Л.М. Шпионский. – М.: «КСП+», 1998. – 345 с.
3. Психологія особистості: Словник-довідник / За ред. П.П. Горностая, Т.М. Титаренко. – К.: Рута, 2001. – 320 с.
4. Фрейд З. Будущее одной иллюзии / пер. В.В. Бибахин. – Вопросы философии. – 1988. – № 8. – С. 132–160.

Наталія Савелюк

кандидат психологічних наук, доцент,
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка

ТИПИ РЕЛІГІЙНОЇ ДИСКУРСИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ЯК СУБ'ЄКТА РОЗУМІННЯ

Релігійна дискурсивна особистість – це, в найбільш загальному трактуванні, релігійна особистість у дискурсі, котра реально його сприймає, розуміє, творить і співтворить у певному контексті – насамперед, у контексті власної релігійної активності. Вважаємо, що запропоноване поняття й опис відповідних типів доповнює сучасну психологічну герменевтику, психологію особистості, а особливо українську психологію релігії та психолінгвістику на перетині спільного вивчення ними релігійної особистості, що є не абстрактним збірним поняттям, а щоразу виступає унікальним психологічним суб'єктом.

Згідно з *Л.В. Засекіною*, комплексні дослідження мовної особистості та їх результати в наш час оформилися у самостійну галузь наукового знання – *лінгвістичну персонологію*. До провідних питань теорії мовної особистості в її межах є визначення типів мовних особистостей, встановлення їх мовленнєвих портретів та ідеостилів тощо [1]. У нашому випадку це – експлікація типів дискурсивних особистостей, які виступають конкретизованими варіантами більш узагальнених мовних таких типів. Аналогічно, *Л.В. Синельникова* не просто обґрунтовує поняття «дискурсивної особистості», а назагал говорить про *дискурсивну персонологію*, що спирається, між іншим, і на психологію (наприклад, як у комунікації проявляються характер і темперамент). Як вказує дослідниця, дискурсивна особистість – це не абстрактний конструкт, а цілком реальний суб'єкт соціальних інтеракцій, носій життєвого й мовного досвіду [3].

Отже, опишемо типи релігійної дискурсивної особистості, які доцільно виокремити за результатами нашого емпіричного дослідження [2] й можна розглядати як внесок і в лінгвістичну, і в дискурсивну, і, додамо від себе, в релігійну персонологію як актуальні й новітні міждисциплінарні галузі знання.

I тип – «Когнітивно-прагматична» релігійна дискурсивна особистість (основний вид розуміння – «розуміння-когніція»). Домінантний когнітивно-інтелектуальний вимір розуміння забезпечується раціоналізованою впевненістю у тому, що Бог справді існує («щоб почути мене й допомогти мені!»); щодо інших моментів виявляється назагал амбівалентний релігійний світогляд. Інші складові релігійної активності ще слабші: усі релігійно релевантні емотивні процеси та стани переживаються лише «іноді» або «дуже рідко»; мотиваційно-цільовий аспект характеризується переважанням зовнішньої релігійної мотивації; нормативно-конативний аспект обмежується або взагалі відсутністю, або епізодичністю й випадковістю здійснення усіх важливих релігійних актів.

Відповідно, домінантна категоріально-сміслова структура релігійної активності «Бог існує, і Він чує релігійну людину та допомагає їй» (18,46 % дисперсії) наповнена переважно когнітивними за змістом пунктами, а у жоден із виокремлених значущих факторів структури даної активності не входить шкала про осмислення мети комунікації з Богом. **Рівні розуміння:** 1) *символьно-архетипний рівень* – номінально розуміння опосередковується, в першу чергу, символікою Святого Письма (38,13 % від усіх експлікованих метафоричних образів), але, оскільки в рамках домінантного природничо-наукового світогляду воно розглядається як «написане людьми», то проявляється й відповідна когнітивна репрезентація змісту побудованого на Святому Письмі релігійного дискурсу; хоча згадана символіка істотно доповнюється метафоричним образом «руки/долоні» (35,62 % образів), але в такому контексті він має, в першу чергу, матеріалістично-прагматичне своє трактування; 2) *смісловий рівень* – домінантна категоріально-сміслова основа «Раціональна та добра близькість» (24,64 % дисперсії), у складі якої за своїм факторним навантаженням істотною мірою переважає шкала «розумна» (0,72); загалом тут домінують шкали типу «Оцінка», також проявляється одна шкала із категорії «Активності»; 3) *значеннєвий рівень* – домінантна вербальна категорія, крізь призму якої інтерпретується канонічна молитва – «Молитва та її складові», основна підкатегорія у складі якої – «прохання» (310 лексем – 52,45 % від загальної кількості лексем у межах категорії); базова метафора: «Релігія – це мій розумний шлях до Бога».

II тип – «Афективно-амбівалентна» релігійна дискурсивна особистість (основний вид розуміння – «розуміння-емпатія», або «розуміння-передчуття»). Демонструється впевненість щодо істинності більшості основних складових релігійного світогляду. Більшість релігійних почуттів переживаються переважно «іноді, час від часу», й тільки «спокій після відвідування храму» та «почуття вдячності Богові» – переважно «часто». Спостерігається амбівалентна релігійна мотивація, позитивними винятками з чого є відносно часте «спонтанне звертання до Бога» та «відвідування храму зі свідомим бажанням звернутися до Бога». Назагал «дуже рідко» здійснюються більшість релігійних актів, за винятком дещо активнішої участі в релігійних ритуалах, церемоніях, богослужіннях. Описана амбівалентність відображається у змісті домінантної категоріально-сміслової структури релігійної активності: «Щось надприродне існує – Але я не обговорюю це з іншими» (14,26 % дисперсії). Тобто, в цілому визнаючи більшість релігійних постулатів, особистість цього типу нерідко залишає їх «при собі». Амбівалентність проявляється практично в усіх значущих факторах, серед яких, наприклад, «Визнання непояснюваності життя тільки науковими засобами – Але й сумніви в релігійному світогляді». Водночас, така особистість визнає: «щоб бути почутим Богом, потрібно щиро вірити в Нього». **Рівні розуміння:** 1) *символьно-архетипний рівень* – ієрархічна структура базових метафоричних образів аналогічна до попереднього типу релігійної дискурсивної особистості, що не дивно, адже мова йде про найглибший рівень розуміння;

2) *смысловий рівень* – домінуюча категоріально-смыслова основа «Добра близькість та сила» (14,97 % дисперсії), де провідні позиції із приблизно однаковим факторним навантаженням посідають шкали «добра» (0,75) та «рідна» (0,74), отже, моральний смысл молитви тісно корелює з її афективно-емпатійною близькістю; в цілому домінують шкали типу «Оцінка», а замість «Активності» (прагматичної дієвості) з'являється «Сила» (потенціал); 3) *значеннєвий рівень* – провідною за кількістю лексем у своєму складі стає категорія «Бог, Його ім'я та атрибути», причому основне поняття у її складі – це власне «Бог» (282 лексеми – 36,77 %). Базова метафора: «Релігія – це добрий та рідний спосіб зцілення і тіла, і душі», що належить до популярного в Біблії типу «лікувальних» метафор.

III тип – «Афективно-комунікативна» релігійна дискурсивна особистість («розуміння-відтворення», «розуміння-емпатія»). Когнітивно-інтелектуальний аспект має приблизно таку саму психологічну структуру, як і у попередньому випадку. Натомість афективно-емпатійний аспект розуміння релігійного дискурсу істотно посилюється, адже майже всі релігійні процеси і стани переживаються або «дуже часто», або, принаймні, «час від часу». Аналогічно до попереднього типу, спостерігається амбівалентна релігійна мотивація. А проте деякою мірою посилюється нормативно-конативний аспект – насамперед, завдяки комунікативно орієнтованим діям у своєму складі. Відповідно, першим фактором категоріально-смыслової структури релігійної активності став «Активний обмін релігійною інформацією з іншими людьми» (12,89 % дисперсії). У розумінні особистості такого типу, тільки свідоме відвідування храму та звертання саме там до Бога – запорука достатньо зосередженої, спокійної та оптимістичної молитви. **Рівні розуміння:** 1) *символьно-архетипний рівень* – вирівнюється за своєю відносною суб'єктивною значущістю репрезентованість як символіки Святого Письма, так і метафоричного образу «руки/долоні» (по 36,60 % образів); але навіть і на цьому рівні релігійна дискурсивна особистість все ще «сумнівається», чи Святе Письмо має справді Небесне походження, тому потужнішим релігійним смыслом для неї і далі володіє образ руки як доступний екстралінгвістичний засіб посилення комунікативного ефекту в діалозі з Богом; 2) *смысловий рівень* – домінуюча категоріально-смыслова основа – «Добра впорядкованість і сила» (12,09 % дисперсії), у якій з однаковими своїми факторними навантаженнями проявляються шкали «добра» (0,79) та «світла» (0,79); інакше кажучи, основний моральний смысл молитви найтісніше корелює із позитивною сенсорикою світла, що може розглядатися як прояв глибинного архетипного потягу людини до світла як гаранта захисту та спасіння; крім того, тут так само домінують шкали типу «Оцінка», а поряд із «Силою» (потенціалом) з'являється ще і «Впорядкованість»; 3) *значеннєвий рівень* – для цього типу ще істотною мірою домінує категорія «Бог, Його ім'я та атрибути», і знову основна лексема у її складі – «Бог» (30,90 %), але в цілому відносна її кількість стає меншою у зв'язку зі зростанням частотності інших лексем (насамперед, лексеми «Господь» та ін.). Базова метафора: «Релігія – це світлий заряд, що знищує душевний біль».

IV тип – «Афективно-когнітивно-комунікативна» релігійна дискурсивна особистість («розуміння-емпатія», «розуміння-когніція» та «розуміння-відтворення»). Стійкий релігійний світогляд. Домінує внутрішня релігійна мотивація: насамперед, при здійсненні релігійно спрямованої комунікації. А проте більшість релігійних дій, згідно із самооцінюванням, виконуються «нерегулярно». Два перші фактори категоріально-сислової структури релігійної активності приблизно рівнозначні за своєю вагою: «Релігійна комунікація з любов'ю до Бога» (14,51 % дисперсії) та «Молитовний покаюнно-вдячний діалог людини з Богом у храмі» (14,03 % дисперсії). Отже, тільки в даному випадку спостерігається канонічно зумовлене поєднання покаюння та почуття вдячності Богові в релігійному дискурсі. Молитва, з такої точки зору, – це не спосіб досягнення душевної рівноваги (зовнішня або амбівалентна релігійна мотивація), а реальна комунікація з Богом; причому така комунікація, навпаки, пов'язана переважно з болючими астенічними переживаннями власної недосконалості, гріховності, безмежного боргу людини перед Богом. **Рівні розуміння:** 1) *символьно-архетипний рівень* – метафорика образу «руки/долоні» посідає вже першу за значущістю позицію, але, з огляду на визнання Небесного походження Святого Письма, символіка якого є другою за частотою репрезентації, можна говорити про свого роду смисловий «прорив» в осмисленні особистістю цього типу потужного архетипного потенціалу молитви як справжнього зв'язку людини та Бога через не тільки «тілесні зусилля», а і сакральне божественне «Слово»; 2) *смисловий рівень* – домінантна категоріально-сислова основа «Хороша та приємна сила, близькість, впорядкованість, раціональність» (21,50 % дисперсії) є найбільш багатоаспектною, порівняно з усіма попередніми типами релігійної дискурсивної особистості; найвагомішими у її складі виступають шкали «хороша» (0,92) та «світла» (0,91); інакше кажучи, глибинний смисл молитви значною мірою урізноманітнюється та універсалізується, при цьому позитивна метафора світла заявляє про себе з іще більшою силою; урізноманітнюються і конкретні репрезентанти загального типу шкал «Оцінка», зокрема, до складу провідного фактору повертається «когнітивна» шкала «розумна»; також сюди входять шкали «Сили» та «Впорядкованості»; 3) *значеннєвий рівень* – ще істотнішою мірою домінує категорія «Бог, Його ім'я та атрибути», але відносна значущість ключової лексеми «Бог» послаблюється приблизно удвічі (267 лексем – 25,87 %) через збільшення кількості інших лексем (насамперед, лексеми «Батько», що зростає приблизно у 1,5 рази). Отже, Бог психологічно стає значно ближчим, ріднішим для релігійної дискурсивної особистості даного типу. Відповідно, базова метафора: «Релігія – це світла наповненість серця Богом».

Назагал вимальовується *найбільш автентична* щодо людиноцентричної, гуманістичної сутності християнства загальна та всеохопна *релігійна дискурсивна модель світу, чітко окреслена канонічною молитвою: «Ми, діти Божі – Бог, наш спільний Отець»*, до якої релігійна дискурсивна особистість, з огляду на отримані емпіричні результати,

наближається із кожним наступним рівнем релігійної активності. Враховуючи виокремлені базові метафори як основні смислові одиниці розуміння, можна стверджувати, що проміжними етапами на цьому шляху виступають, зокрема, більш егоцентричні релігійні дискурсивні моделі: «Я, діяч – мій Бог, Помічник» та «Я, пацієнт – Бог, мій Цілитель».

Джерела та література:

1. Засекіна Л.В. Мовленнєві стилі у новій парадигмі психолінгвістичного знання / Л.В. Засекіна // Психолінгвістика. – 2012. – Вип. 9. – С. 48–55.
2. Савелюк Н.М. Психологія розуміння релігійного дискурсу: Монографія / Н.М. Савелюк. – К.: КНТ, 2017. – 400 с.
3. Синельникова Л. Концепт «дискурсивная личность»: междисциплинарная параметризация [Електронний ресурс] / Л. Синельникова // Грани познання. – 2013. – № 1. – Режим доступу: <http://grani.vspu.ru/files/publics/1368528198.pdf>

Тетяна Тихонова

кандидат психологічних наук, доцент,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

Лариса Шатирко

старший науковий співробітник,
Інститут психології імені Г.С. Костюка

ТЕСТОВЕ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ В ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД

Постановка проблеми та її значення. Сьогодні суспільство потребує всебічно розвинених фахівців, здатних до самостійної роботи. Тому, поряд із традиційними, необхідно активніше застосовувати інноваційні методи навчання та контролю знань. Тести, на нашу думку, є одним із універсальних інноваційних інструментів, які допомагають не тільки проконтролювати, а й засвоїти та систематизувати знання.

Мета дослідження: проаналізувати та здійснити класифікацію та систематизацію використання тестування у відповідності з завданням, яке стоїть в процесі підготовки спеціалістів.

Виклад основного матеріалу. Отримання знань - це складний і багатомірний процес. В результаті аналізу можна виділити декілька рівнів засвоєння знань[1]:

- *понятійний* (фактологічний) - це рівень відтворення окремих понять. Фактів без взаємозв'язку між ними, вміння визначати окремі елементи;
- *репродуктивний* - рівень розуміння основних елементів бази знань, вміння пояснити їх суть і призначення, розуміння взаємозв'язку між ними;
- *алгоритмічно-дійовий* (умовно-професійний) - рівень використання отриманих теоретичних знань для вирішення типових задач;
- *творчий* - рівень вміння творчо використовувати отримані знання для вирішення нестандартних задач.

Кожному рівню знань відповідають певні методичні підходи їх сприйняття та засвоєння. На першому та другому рівнях використовують лекційні заняття; самостійну роботу студентів з конспектами лекцій, підручниками, додатковою літературою, періодичними виданнями, мережею Internet; на третьому - використовують вирішення типових задач на практичних заняттях; на четвертому - вирішення ситуаційних задач та розглядання кейсів на практичних заняттях

Всі рівні засвоєння знань потребують їх контролю. Для контролю засвоєння теоретичного матеріалу доцільно використовувати тестові завдання. Тести - це система завдань специфічної форми, визначеного змісту, яка дозволяє якісно оцінити структуру і виміряти рівень засвоєних знань [2].

Застосування тестових завдань у навчальному процесі вирішує декілька задач:

- засвоєння та систематизації навчального матеріалу (так звані «навчальні тести»);
- використання тестів студентами для самоконтролю знань; - оцінювання викладачами рівня засвоєння теоретичних знань студентами протягом певного відрізка часу.
- використовуються в системі державної атестації відповідно до стандартів вищої освіти.

Перелічені задачі успішно вирішуються, якщо тести складено якісно. Підходи до їх складання багаточисленні. У цьому зв'язку доцільно класифікувати тести, що використовуються у практиці навчальних закладів.

Ми пропонуємо їх класифікувати за ієрархічним методом, який передбачає угруповання об'єктів за однорідними признаками.

За формою можна виділити два основних типи тестів - це завдання відкритої та закритої форми.

Тестові завдання **відкритої форми** передбачають вільні відповіді тих, хто тестується. Це завдання без запропонованих варіантів відповідей. Завдання відкритого типу доцільно застосовувати для перевірки знань термінів, визначень, понять тощо.

Тестові завдання **закритої форми** можуть бути декількох типів. Їх можна розмежувати за принципом побудови тестів на: дихотомічні; з вибором відповіді; з визначення причинної залежності; відтворення вірної послідовності.

Дихотомічні тестові завдання містять твердження стосовно якого необхідно вирішити: правильне воно чи ні. Такі завдання передбачають наявність двох варіантів відповіді на завдання: "так" чи "ні", "вірно" чи "невірно".

Тестові завдання з вибором відповіді складаються із так званої основи (тестового завдання) і комплексу запропонованих відповідей (елементів відповіді). Основа містить запитання чи неповне твердження. У комплексі відповідей один чи декілька правильна.

Тести з вибором відповіді також складається з різних видів. Їх можна розрізнити за принципом побудови елементів відповіді на тести: з простим

множинним вибором; зі складним множинним вибором; за принципом сполучень; за принципом комуляції; з відновлення відповідності частин.

Тести з простим множинним вибором використовуються в ситуаціях, коли відповіді або рішення можуть бути тільки правильними або неправильними.

Тести зі складним множинним вибором використовують у тому випадку, коли на запропоноване запитання існує декілька правильних відповідей. У таких випадках тестується глибина знань розуміння різних аспектів явищ, процесів тощо.

У *тестах за принципом сполучень* запропоновані відповіді складаються з двох сполучень, серед яких одна з частин може бути неправильною. Таким чином серед кількох запропонованих відповідей правильною буде тільки та, в якій обидві частини містять вірні твердження.

У *тестових завданнях за принципом комуляції* одна з декількох відповідей має бути найбільш повною і вірною. Ці види тестів і використовують для перевірки повноти знань.

Тести з відновлення відповідності частин розробляються виходячи з встановлення відповідності частин завдання. Завдання крім запитальної частини та елементів відповіді включає інструкцію. Елементи відповіді подаються у вигляді двох чи більше колонок слів, фраз, графічних зображень, формул, цифрових позначень тощо.

Кожний елемент у відповідній колонці нумерується цифрою або літерою. Тому, хто тестується, необхідно визначити відповідність між елементами першої групи (знаки) та елементами другою групи (доповнення) таким чином, щоб встановлене поєднання правильно визначало їх взаємозв'язки та взаємовідношення відповідно до запитальної частини та інструкції.

Тестові завдання на визначення причинної залежності використовуються у тому випадку, коли необхідно перевірити розуміння певної причинної залежності між двома явищами.

Запитання складається так, що кожне з двох тверджень, пов'язаних сполучником "тому, що" являє собою повне, чітко виражене речення. Тому, хто тестується, спочатку необхідно визначити, вірне чи невірне кожне з двох тверджень окремо. Лише потім, якщо обидва твердження вірні, визначити, чи вірна причина залежності між ними. Таке завдання повинно містити інструкцію.

Тестові завдання на відтворення вірної послідовності. Такі тестові завдання вимагають переструктурування даних або елементів будь-якої комбінації. Воно містить інструкцію та групу елементів у вільному порядку, їх треба розмістити у послідовності відповідно до вимог інструкції.

Використання таких завдань доцільне у разі тестування умінь та знань правильної послідовності. Дій, алгоритмів діяльності. Технологічних прийомів тощо.

Форма подання тестових завдань повинна задовольняти певним рекомендаціям психологів[3]: тестові завдання повинні бути пронумеровані; запитальна частина тестового завдання виділяється від елементів відповіді

двокрапкою; запитальна частина тестового завдання записується тільки у стверджувальній формі, стисло й чітко, уникаючи двозначності; при необхідності у тестове завдання вводиться текст інструкції, який повинен відрізнятися від основного тексту через інший шрифт або активний колір тощо.

Висновки. Отже, тести є одним із універсальних інноваційних інструментів, які допомагають не тільки об'єктивно оцінити, а й засвоїти та систематизувати знання. Тестування може проводитися в одній із вищезапропонованих форм в залежності від поставлених мети та завдань. В процесі підготовки тестового матеріалу необхідно дотримуватися певних правил та рекомендацій. Це дасть змогу сформувати якісний фонд тестових завдань, що в повному обсязі відповідає задачам, які сформульовані вище. Використання тестування у значній мірі сприяє суттєвій інтенсифікації навчального процесу та значно підвищує його якість.

Джерела та література:

1. Бирка М.Ф. Практичне використання систем тестування учнів у навчальному процесі/ Бирка М.Ф// Профтехосвіта .- 2009.- №1.- С. 44-50.
2. Загашев І. Нові педагогічні технології в шкільній бібліотеці. Лекція 3/Загашев І. // Бібліотека в школі: Газета Видавничого будинку "Перше вересня". - 2004. - № 19. - С. 53-56.
3. Швидкий О.Тестовий контроль у навчальному процесі / Швидкий О.// Освіта. Технікуми, коледжі. – 2002. - №1. – С. 19-21.

Оксана Харко

практичний психолог,
ЗОШ І-ІІІ ступеня с. Рованці Луцького району

РЕЛІГІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ

Стрімкий розвиток суспільства, переоцінка цінностей, події на Сході України, змушують людей задумуватися про своє місце у суспільстві. А ослаблення соціальних зв'язків, можливість активно жити, працювати, займатися творчістю без підтримки сім'ї та друзів, неминуче сприятимуть виникненню почуття самотності і пошуку виходу з нього. У зв'язку з цим важливого значення у суспільстві набуває інститут церкви та віра в Бога.

Юність – це завершальний етап формування особистості, етап самовизначення та вибору свого життєвого шляху. Важлива роль у цьому періоді життя відводиться мотивації як сукупності спонукальних чинників, що визначають активність особистості; усвідомлювані або не свідомі психологічні чинники, які спонукають її до здійснення до певних дій і визначають її спрямованість та мету. Перед молоддю постає необхідність самовизначення та вибір свого життєвого шляху. Основним новоутворенням у цьому віці є відкриття власного Я, розвиток рефлексії, усвідомлення своєї індивідуальності, налаштованість на побудову свого

власного життя, розвиток самовизначення. Юнацький вік, за Е. Еріксоном будується навколо кризи ідентичності [3]. Поява терміну «ідентичність» пов'язана з іменами Е. Еріксона та Е. Фрома.

3. Фрейд у праці « Масова психологія і аналіз людського Я», використавши термін «ідентифікація» (ототожнення), означив найбільший вияв емоційного зв'язку з іншою особою. Особистісна ідентичність сприяє внутрішній узгодженості змісту «Я» його зовнішнім проявам (вчинкам), здійснює адаптацію «Я» до оточення, з метою задоволення базової потреби бути прийнятим і визнаним у ньому.

Один із перших дослідників ідентичності Е. Еріксон [3] наголошував, що ідентичність досягає цілісності, завершеності, кульмінації в своєму розвитку в пубертатний період, проте вона і надалі змінюється, набуває нових вимірів. Ідентичність можна сприймати як свідоме відчуття чи не свідоме прагнення до цілісності особистісного характеру, або розуміти як критерій синтезу його у своєму розвитку. Науковець виділяє кілька аспектів ідентичності:

– індивідуальність: усвідомлення відчуття особистісної унікальності існування;

– тотожність і цілісність: відчуття внутрішньої тотожності, неперервності між тим, якою людина була і ким вона прагне бути;

– відчуття злагодженості і сенсу життя;

– єдність і синтез: відчуття внутрішньої гармонії та єдності, синтез образів самого себе і дитячих ідентифікацій в осмислене ціле, яке зумовлює відчуття гармонії особистості [3].

Дж. Марсія виділяє чотири стадії існування ідентичності:

– задана (неоплачена) ідентичність;

– розмита (невизначена) ідентичність;

– ідентифікаційний мораторій;

– досягнута ідентичність [5, 287].

Проходячи стадії, відбувається самоствердження, змінюється динаміка розвитку ідентичності, виборів, самовизначень. При цьому молодь прагне до гармонізації взаємин внутрішньої і зовнішньої перспективи, щоб усупереч різним позиціям ідентичності залишатись тією ж людиною, до неперервності процесу ідентифікації, формування індивідуальності.

Попри все, кожна молода людина прагне самовизначитися і самоствердитися (самоактуалізуватися, за А.Маслоу), а тому змушена виходити поза межі власного «Я» до інших, звертаючись до надособового. Таким надособовим є релігія, історія, цінності, походження, мова, традиції тощо. Таким чином, людині, щоб бути собою, необхідно ідентифікувати себе, безперечно, з родинною, територіальною, класовою, релігійною, родовою, гендерною, етнічною чи якоюсь іншою спільністю. Такі спільності стають для молоді орієнтацією у ставленні цілей та у визначенні цінностей.

Для багатьох хлопців та дівчат віра в Бога церква та релігія є основним світоглядом. Невід'ємним атрибутом релігійного феномена виступає ідентичність, яка вписує віросповідну систему в загальну суспільну

цілісність, виявляючи місце тієї чи іншої релігії в системі конфесійного поля. Важливо пам'ятати, що світогляд різнобічний. Він впливає на кожну сферу життя – від фінансів до моральності, від політики до мистецтва. Істинне християнство – це більше, ніж набір понять для використання в церкві. Християнство, викладене в Біблії, вже саме по собі є світоглядом. Біблія ніколи не проводить відмінності між «релігійним» і «світським» життям – існує тільки християнське життя. Та все ж у юнаків та дівчат існують різні вияви ідентифікації себе з релігією. Поєднання ідентичності і релігії актуалізує появу нового суспільного явища – релігійної ідентичності. Вона відрізняється від інших різновидів родового поняття ідентичності. Відмінності полягають у тому, що релігійна ідентичність дуальна за своєю природою. Одні сприймають віру в Бога, ходіння до церкви не більше, ніж поверхнєве служіння Богу без вникання в суть віри, лише виконання деяких обрядів задовольняють духовну сторону особистості [2].

Інша категорія віруючих глибоко замислюється та вникає у віру, своє життя та служіння Богу. Для них віра в Бога цілий сенс життя і релігія це те, без чого вони не уявляють свого життя. Їхній світогляд – це різнобічне розуміння світу з певної позиції. Християнський світогляд, відповідно, є різнобічним розумінням світу з християнської точки зору. Світогляд людини є її «великою картиною», гармонією всіх її понять про світ. Це спосіб розуміння реальності. Світогляд є основою для щоденних рішень і, таким чином, є надзвичайно важливим. За допомогою своєї ідентичності з релігією молодь усвідомлює весь сенс життя, замислюються над кінцем життя і дуже часто обмежують себе у різних тілесних, плотських потягах, усвідомлюючи наслідки і відповідальність за вчинки. Релігія надає людині психологічну рівновагу, тому з давніх часів людина підкріплює свої дії відповідними заходами релігійного характеру. Саме віра в Бога надає людині почуття безпеки, сприяючи реалізації її намірів. Тому віра не може бути холодним визнанням усіх тих надприродних істин [4]. Віра в Бога повинна мати свій відголосок в серці людини, вона має пронизувати всю душу людини, пробуджувати в її серці любов до Бога і до ближніх, а також укріплювати волю її для рішучого і неухильного виконання всіх християнських обов'язків.

Висновки. Згідно із сучасним теоретичним дослідженням, ідентичність – структура, яка змінюється, розвивається впродовж усього життя, проходить через подолання криз, може змінюватися в прогресивному або регресивному напрямках.

Кожна форма релігійності є сумою цінностей діяльності, які дають орієнтацію віруючим. Оскільки віруючі однієї релігійної групи орієнтуються на одні й ті самі цінності, то релігійна ідентичність отримує особливий статус у системі формування ідентичності.

Релігійні чинники у сучасному суспільстві займають вагоме місце у житті молоді. Доведено, що релігійна ідентичність впливає на особистість, її поведінку, її емоційний стан та входження у суспільство.

Існує перспектива подальшого вивчення особливостей релігійної ідентичності сучасної молоді, зокрема, дослідження та порівняння їхньої приналежності до певної конфесії та ідентифікацію себе з нею.

Джерела та література:

1. Бричка А. Тенденції формування релігійної ідентичності особистості на сучасному етапі / А. Бричка // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Культурологія. – 2017. – Вип. 18. – С. 217-218. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoakl_2017_18_50

2. Галяра Я. Дуальність релігійної ідентичності / Я. Галяра // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Культурологія. – 2010. – Вип. 5. – С. 530-532. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoakl_2010_5_70

3. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Э. Эриксон; пер. с англ. – М.: Прогресс, 1996. – 344 с.

4. Шевченко С. Релігійна ідентичність людини в сучасних умовах: рефлексії над ціннісними пріоритетами екзистенціальної теології Дж. Макуорі / С. Шевченко // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Культурологія. – 2011. – Вип. 7. - С. 290-293. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoakl_2011_7_43

5. Хьелл Л. Теория личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб. : Питер Пресс, 1997. – 606 с.

**ОСОБИСТІТЬ У ВИМІРІ КЛІНІЧНОЇ
ПСИХОЛОГІЇ**

Марія Бедюк

студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Оксана Кихтюк

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ГАРМОНІЙНІ СІМЕЙНІ СТОСУНКИ ЯК ОЗНАКА ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ

Постановка проблеми. Сім'я як основний елемент суспільства була і залишається берегиною людських цінностей, культури та історичної спадкоємності поколінь, чинником стабільності і розвитку. Завдяки сім'ї міцніє і розвивається держава, зростає добробут нації.

Аналіз останніх джерел та публікацій. У психологічній науці накопичений великий обсяг теоретичних знань про сімейні стосунки. Проблематика розвитку подружніх взаємовідносин представлена в роботах як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників (А. Н. Волкова, В. А. Сисенко, Л. Я. Гозман, В. І. Зацепи, Т. В. Буленко, Г. С. Кочерян, М. І. Алексеева, А. Г. Харчев, В. С. Мерлін). Сферу психічного здоров'я досліджувало багато науковців в різних галузях гуманітарних наук. В філософії А. В. Брушлицький, В. М. Дімов та В. М. Розін. Таким видатними вченими психологами як Г. Олпорт, А. Маслоу, К. Роджерс належало досліджувати проблеми психічного здоров'я, становлення особистості в соціумі. Російські наукові діячі О. Степанов, Б. С. Братусь, В. Ананьєв, І. М. Гурвич, І. В. Дубровіна, С. Волкова, О. С. Васильєвої, Р. Ф. Філатова, В. Е. Пахальян. Багато сучасних українських психологів вивчали феномен психічного здоров'я С. Д. Максименко, Н. М. Колотій, І. В. Толкунова, М. А. Жукова, Г. О. Балл, О. В. Носков, І. Я. Коцан, М. І. Мушкевич, В. Л. Зливко, С. О. Копилов, В. П. Петленко, Є. Л. Щербина.

Постановка мети і завдань мета статті полягає у теоретичному аналізі гармонійних стосунків та виявленні їх впливу на психічне здоров'я особистості.

Виклад основного матеріалу гармонійні сімейні відносини складаються із багатьох складників. Важливими рушійними чинниками яких є національні традиції, особистісні життєві цінності та орієнтації, індивідуально-типологічні якості, в тому числі особистісне психічне здоров'я людини. Втілення таких сфер активності як: репродуктивна, батьківсько-виховна, інтимно-сексуальна, господарсько-побутова, сфера професійної та соціальної активності, внутрішньосімейного спілкування, переживання емоційної близькості, ціннісна та у якій мірі кожен з членів особистості задовольнив свої потреби і буде визначати гармонійність відносин у сім'ї [2]. Важливим, на наш погляд, є саме співставлення більшості складників перерахованих сфер на гармонізацію сімейних стосунків. Однією із ознак гармонійних відносин особистості є показник психічного здоров'я особистості. Такі українські вчені як М. Є. Бачеринов, В.

П. Патленко, Є. Л. Щєбрина дають визначення психічного здоров'я як відносно стійкий стан організму і особистості, який дає можливість усвідомлено враховувати свої як фізичні, так і психічні можливості. Також зважати на навколишні природні і соціальні умови, задовольняти свої особистісні, суспільно біологічні, соціальні потреби, за рахунок нормального функціонування всіх систем в організмі [1, с 68].

Одним із головних показників психічного здоров'я вважається стан суб'єктивного благополуччя особистості. Він визначається за зовнішніми ознаками, соціальними показниками чи загалом відчуття задоволеності життям як таким, відчуттям щастя та гармонії зі світом.

На наш погляд, сім'я створює той сприятливий емоційний фон для розвитку здорової особистості, створює шлях соціалізації при цюмові побудови гармонійних стосунків. Вона може стати такою базою, платформою для збереження психічного здоров'я особистості, у ній вона росте, розвивається, знаходить свої життєві цінності, визначає життєві пріоритети, задовольняє такі потреби, як любов, емоційна близькість, розуміння та повагу. В сім'ї особистість має всі умови для самоствердження, реалізації й розвитку. В дитинстві батьки розвивають в дитині почуття любові, і це почуття вона буде переносити і в свої сімейні відносини, їй це буде робити набагато легше, ніж тим, кого не навчили любити. Діти переймають форму поведінки батьків, позитивні чи негативні реакції та звички. Створюючи свої власні сімейні відносини індивід несвідомо переносить в сім'ї модель відносин батьків не залежно від того, подобаються вони йому чи ні. Таким чином, гармонійні сімейні відносини залежать не тільки від любові, а й від психічного здоров'я особистості. На сьогоднішній час відбуваються різкі зміни в економічній, політичній і соціокультурних сферах життєдіяльності. Стрімкий темп життя, перенасиченість інформаційним впливом та загальнокризова ситуація в країні внесла свій вплив і на сімейні стосунки, і на особистість. Для того, щоб іти в ногу з часом, відповідати вимогам які висуває суспільство, перш за все людина має бути здоровою психологічно, тілесно і духовно. Головною ознакою для цілісного розвитку особистості є психічне здоров'я, саме воно визначає ті загальні складники, чинники від яких залежать і гармонійні взаємовідносини з оточуючим світом. В швидких реаліях сучасного світу не достатньо вирішеними залишаються питання, пов'язані зокрема з розумінням ролі гармонійних стосунків як одних із ознак психічного здоров'я особистості.

Перспективним науковим пошуком, вважаємо, емпіричне вивчення та дослідження проблеми психологічного впливу стану психічного здоров'я особистості на побудову гармонійних відносин у сім'ї, виявлення та проведення кореляційних зв'язків між відчуттям суб'єктивного благополуччя, якості життя із критеріями психічного здоров'я.

Джерела та література:

1. Болтівець С. І. Ефективне застосування заходів пропагування серед молоді психогігієнічного виховання в навчальних закладах (методичні рекомендації) / С. І. Болтівець // *Практ. психологія і соціальна робота.* – 2010. – № 12. – С. 67-70.

2. Яблонська Т. М. Розвиток ідентичності дитини всистемі сімейних взаємин: [монографія] / Т. М. Яблонська. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2013. – 444 с.

Лілія Богданович

завідувач обласного методичного кабінету,
Навчально-методичний центр цивільного захисту та безпеки життєдіяльності
Волинської області,

Людмила Магдисюк

кандидат психологічних наук,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Сергій Шмига

полковник, начальник служби цивільного захисту,
Навчально-методичний центр цивільного захисту та безпеки життєдіяльності
Волинської області

**НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ У ВИГЛЯДІ
ЕКСТЕРНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ТЕРАПІЇ ПІД ЧАС
НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ**

Події останніх років, які відбуваються в Україні, вкрай складна соціально-політична ситуація у суспільстві показали необхідність соціально-психологічного захисту і психологічної допомоги як дітям і окремим людям, так і цілим соціальним групам. Десятки тисяч людей змушені покинути свої домівки і тимчасово переміститися в інші регіони нашої держави через ситуацію на сході. Є сім'ї, що втратили житло, своїх близьких, є поранені-все це сприяє психологічній нестабільності у суспільстві. Тому безпека кожної людини багато в чому залежить від її досвіду, знань, високої відповідальності за доручену справу, уміння у випадку аварій, катастроф і стихійних лих захистити себе, свою сім'ю, надати допомогу постраждалим. Весь спектр вище перелічених викликів має потужний вплив на стан не лише фізичного, а і психологічного здоров'я населення.

Підсилюють ситуацію засоби масової інформації, збільшуючи кількість віртуальних очевидців надзвичайної ситуації. За спостереженнями психологів, тільки 20% людей залишаються психічно стійкими в небезпечній ситуації і діють відповідним чином, реально оцінюють свої можливості, надають допомогу колективу, друзям, близьким людям. Є люди (їх близько 5%), які в небезпечних умовах переоцінюють свої можливості, проявляють так званий «хибний героїзм», наражаючи своє життя і життя оточуючих на небезпеку [2, с. 312].

Більшість людей (75%) під впливом небезпечних факторів втрачають контроль над собою, не вживають заходів щодо свого самозахисту, піддаються страху і панічним настроям, що може привести до їх загибелі.

Тому одним із основних заходів у сфері цивільного захисту, визначених Кодексом цивільного захисту України є психологічний захист

населення від наслідків надзвичайних ситуацій – запобігання або зменшення їх негативного психологічного впливу на населення та своєчасне надання ефективної психологічної допомоги [1].

Мета психологічного захисту – зменшити або запобігти негативному впливу надзвичайних ситуацій і своєчасно надати необхідну психологічну та медичну допомогу.

Технічні складності ведення рятувальних робіт у зонах катастроф, стихійних лих можуть приводити до того, що постраждалі протягом досить тривалого часу опиняться в умовах повної ізоляції від зовнішнього світу [3, с. 456].

У цьому випадку рекомендується психотерапевтична допомога у вигляді екстреної «інформаційної терапії», метою якої є психологічна підтримка життєздатності тих, хто живий, але перебуває в повній ізоляції від навколишнього світу (землетрусу, руйнування осель в результаті аварій, вибухів тощо).

«Інформаційна терапія» реалізовується через систему звуко підсилювачів і складається з трансляції наступних рекомендацій, які повинні почути постраждалі:

- інформація про те, що навколишній світ йде до них на допомогу і вживаються заходи, щоб допомога прийшла якомога швидше;
- ті, хто перебуває в ізоляції, повинні зберігати повний спокій, тому що це одне з головних засобів до їх порятунку;
- необхідно вміти надавати собі самопомогу;
- у разі завалів постраждалі не повинні приймати яких-небудь фізичних зусиль до самоевакуації, що може призвести до небезпечного для них зміщення уламків;
- слід максимально економити свої сили;
- перебувати із закритими очима, що дозволить наблизити себе до стану легкої дрімоти і більшої економії фізичних сил;
- дихати слід повільно, не глибоко і через ніс. Це дозволить економити вологу і кисень в організмі;
- подумки повторювати фразу: «Я абсолютно спокійний» 5-6 разів, чергуючи ці самонавіювання з періодами рахунку до 15-20, що дозволить зняти внутрішнє напруження і домогтися нормалізації пульсу і артеріального тиску, а також самодисципліни;
- вивільнення з «полону» може зайняти більше часу, ніж хочеться потерпілим, тому слід постійно їх підтримувати: «Будьте мужніми і терплячими. Допомога йде до Вас» [4, с. 14].

Метою «інформаційної терапії» є також зменшення почуття страху у постраждалих, адже відомо, що в кризових ситуаціях від страху гине більше людей, ніж від впливу реального руйнівного фактора. Після звільнення постраждалих з-під уламків будівель необхідно продовжити надавати психологічну допомогу.

«Інформаційна терапія» при виникненні надзвичайної ситуації, якщо ви стали очевидцем:

– дайте знати потерпілому, що ви поруч і що вже вживаються заходи з порятунку. Постраждалий повинен відчувати, що в такій ситуації він не самотній. Підійдіть до потерпілого і скажіть, наприклад: «Я залишуся з Вами, поки не приїде «Швидка допомога». Постраждалий також повинен бути проінформований про те, що зараз відбувається: «Швидка допомога» вже в дорозі;

– постарайтеся позбавити постраждалого від сторонніх поглядів, вони дуже неприємні людині в кризовій ситуації;

– обережно встановлюйте тілесний контакт. Це, зазвичай, заспокоює постраждалих. Тому візьміть потерпілого за руку або поплескайте по плечу. Торкатися до голови або інших частин тіла не рекомендується. Займіть положення на тому ж рівні, що і потерпілий. Навіть надаючи медичну допомогу, намагайтеся перебувати на одному рівні з потерпілим. Не повертайтеся до нього спиною;

– уважно слухайте, будьте терплячі, виконуючи свої обов'язки. Говоріть і самі, бажано спокійним тоном, навіть якщо потерпілий непритомніє. Не проявляйте нервозності. Уникайте докорів. Запитайте постраждалого: «Чи можу я що-небудь для Вас зробити?» Якщо ви відчуваєте почуття співчуття, не соромтеся про це сказати;

– залучайте людей з найближчого оточення потерпілого для надання допомоги [4].

На жаль, кількість надзвичайних подій не зменшується, а виникнення їх нових форм потребують від психологів та пересічних громадян постійного вдосконалення вмінь та навичок надання психологічної допомоги у вигляді екстреної інформаційної терапії.

Джерела та література:

1. Кодекс цивільного захисту України від 01.07.2013р.
2. Корольчук М. С., Крайнюк В. М. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / М. С. Корольчук, В. М. Крайнюк. – К.: Ніка-Центр, 2009. – 580 с.
3. Оніщенко Н. В. Екстрена психологічна допомога постраждалим в умовах надзвичайної ситуації : теоретичні та прикладні аспекти : монографія. – 2014. – 584с.
4. Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій, методичний посібник за редакцією З. Г. Кісарчук, Київ, 2015р.

Софія Васькевич

студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Тетяна Федотова

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ ФЕНОМЕНУ СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК ПОКАЗНИКА ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ

Постановка наукової проблеми та її значення. В сучасних умовах розвитку багатьом країнам характерне докорінне перетворення економічних, соціально-політичних та культурно-духовних умов існування. Цей фактор є чи не основним рушієм, який зумовлює необхідність активного включення індивіда в соціальне середовище, його особистісного зростання та самореалізації. За таких умов гостро постає питання збереження психічного здоров'я особистості, з урахуванням його соціальної складової. Дослідження зарубіжних та вітчизняних психологів підкреслюють важливість вивчення здоров'я не лише як медичної категорії, але й як соціально-психологічної. Прояви здоров'я або нездоров'я людини пов'язані не лише з нормальним функціонуванням організму, а й обумовлені її психосоціальним благополуччям, ефективною соціально-психологічною адаптацією, власною реалізацією в оточуючому світі. Тому, на наш погляд, категорія «здоров'я індивіда» може і повинна розглядатися у контексті постановки і вирішення низки питань, що стосуються психологічних характеристик особистості, зокрема, вивчення її соціальної ідентичності [2].

Дослідження ідентичності як показника психічного здоров'я висвітлено у працях Е.Еріксона та К.Хорні. Соціальна ідентичність досліджувалась в декількох напрямках: психоаналітичному (З.Фрейд, Е.Еріксон та ін.), біхевіористському (М.Шериф та ін.), когнітивістському (Г.Теджфел, Дж.Тернер та ін.), символічному інтеракціонізмі (Дж. Мід, Р.Дженкінс та ін.), діяльнісному (В. Агеєв, Г. Андрєєва та ін.).

Мета дослідження полягає у визначенні теоретичних засад феномену соціальної ідентичності як показника психічного здоров'я особистості.

Виклад основного матеріалу. Феномен психічного здоров'я – об'єкт численних досліджень учених. ВООЗ констатує, що розлади психічного здоров'я з кожним роком зустрічаються частіше. У зв'язку з цим на сьогодні найбільш перспективним є комплексний підхід в оцінці психічного здоров'я. Психічне здоров'я – стан душевного благополуччя, що характеризується відсутністю хворобливих психічних проявів та забезпечує адекватну до умов дійсності регуляцію поведінки та діяльності. Зміст поняття не вичерпується медичними та психологічними критеріями, у ньому завжди віддзеркалюються суспільні та групові норми і цінності, які регламентують духовне життя [4]. На думку Н.Сарторіуса, директора

відділу охорони психічного здоров'я ВООЗ, психічному здоров'ю можна дати такі визначення: 1) відсутність явних психічних порушень; 2) певний резерв сил людини, завдяки яким вона може подолати не очікувані стреси; 3) стан рівноваги між людиною та навколишнім середовищем, гармонії між ним та суспільством. Психічне здоров'я тісно пов'язане з соціальним благополуччям особистості, що відображається в таких характеристиках: адекватне сприйняття соціальної дійсності, інтерес до оточуючого світу, адаптація до оточуючого та соціальне благополуччя; спрямованість на суспільну справу, культура споживання, альтруїзм, відповідальність перед іншими тощо [1].

Соціальна ідентичність порівняно молода область досліджень, яка пов'язана з вивченням самовизначення індивіда у відношенні до соціальних спільностей. Одним із перших про важливість соціальної ідентичності заговорив К. Левін, який вважав, що людині необхідні відчуття групової ідентичності, щоб зберегти відчуття внутрішнього спокою. А це, на нашу думку, є однією із заповорок психічної стабільності, а відповідно психічного здоров'я особистості. Соціальна ідентичність – важливий компонент самосвідомості, образу – Я, який багато в чому визначає поведінку індивіда, його думки та відчуття, а також цінності [3]. Аналіз сучасних досліджень соціальної ідентичності дозволяє виокремити її основні функції: когнітивну функцію, яка пов'язана з усвідомленням особливостей різних соціальних спільнот, а також з формуванням уявлень про самого себе як члена соціальних спільнот і носія соціальних характеристик; емоційну (афективну), що виявляється в оцінці значимості свого членства і формування певних установок стосовно «своїх» та «чужих»; смислову (ціннісну) функцію, яка передбачає засвоєння цінностей, норм і орієнтирів індивідуальної поведінки (правила, дозволу, заборони), що склалися в спільноті та групових прагнень; організуючу (регулюючу, захисну) функцію, що необхідна в ситуаціях нестабільності в періоди соціальних трансформацій тощо.

Е. Еріксон визначає ідентичність як процес організації життєвого досвіду в індивідуальне «Я», як складне особистісне утворення, що має багаторівневу структуру. Соціальна ідентифікація особистості може розглядатися як процес ототожнення з певними ознаками, а соціальна ідентичність є його результатом. Ідентифікації властива наявність більш динамічних характеристик, а ідентичності – статичних. Соціальна ідентичність особистості прагне до цілісності, позитивності й ґрунтується на соціокультурному контексті суспільства. У процесі соціальної ідентифікації особистість за допомогою порівняння присвоює різним соціальним групам позитивно або негативно забарвлений статус. У різних типах суспільних систем соціальна ідентичність особистості має свою специфіку. Чим більш розвинуте суспільство, тим ширшим і різноманітнішим є простір ідентифікацій, тим складнішою є структура соціальної ідентичності і меншою її стійкість, можливість збереження цілісності. Особливо це стосується періодів активних соціальних змін, які визначаються кризою механізмів і підстав соціальної ідентифікації й,

відповідно, соціальної ідентичності. Формування соціальної ідентичності спричинене людськими потребами у зв'язках з навколишнім світом, в подоланні самотності, що досягається шляхом ототожнення з певними ідеями, цінностями, соціальними стандартами, які мають прямий вплив на психічну рівновагу, стійкість, благополуччя, а відповідно на психічне здоров'я особистості та ін. [5].

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. На підставі здійсненого теоретичного аналізу нами було визначено, що психічне здоров'я – це збірне поняття, яке складається з декількох складових: психіка і здоров'я. Психічне здоров'я – відповідно до визначення Всесвітньої організації охорони здоров'я, це стан благополуччя, при якому людина може реалізувати свій власний потенціал, справлятися зі звичайними життєвими стресами, продуктивно та плідно працювати, а також робити певний внесок в життя своєї спільноти. Таким чином, психічне здоров'я – сутнісна характеристика повноцінного психологічного функціонування індивіда. Варто відмітити, що психічне здоров'я людини залежить від значної кількості чинників. У дослідженні психічного здоров'я важливим є вивчення й середовища проживання людини, яке є складним переплетінням соціальних і природних факторів.

Соціальна ідентичність – усвідомлення приналежності до груп/спільнот, яке висловлюється в термінах «Ми»/«Вони» та застосовується в апеляціях до минулого. Рушійною силою процесу соціально-культурної ідентифікації є свідоме, активне прагнення і зацікавленість особистості ідентифікувати себе з певним соціальним, культурним, професійним, політичним утворенням, співзвучним їй щодо розуміння життя, стилю поведінки, самовідчуття, цінностей, яке виникає як поєднання впливу соціальних очікувань оточення особистості та прагнення самореалізації в соціокультурному просторі, стати носієм певної узгодженої системи цінностей та уподобань, моральних та естетичних настанов, правил і норм поведінки.

Перспективи подальшого дослідження явища соціальної ідентичності як показника психічного здоров'я особистості, вбачаємо у поглибленому емпіричному вивченні чинників психічного здоров'я, а також особливостей взаємозв'язку цього феномену із категорією «психічне здоров'я».

Джерела та література:

1. Анциферова Л.И. Психология повседневности: жизненный мир личности и «техники» ее бытия // Психология социальных ситуаций / Л.И. Анциферова. – СПб. : Питер, 2001. – 309 с.
2. Иванова Н.Л. Социальная идентичность в различных социокультурных условиях / Н.Л. Иванова // Вопросы психологии. – 2004. – № 5. – С. 21–29.
3. Маслоу А.Г. Дальние пределы человеческой психики / Перев. с англ. А.М.Татлыбаевой. – СПб. : Евразия, 1999. – 432 с.
4. Никифоров Г.С. Психология здоровья: навч. посіб. / Г.С. Никифоров. – СПб. : Мова, 2002. – 256 с.
5. Юнг К. Г. Структура психики і проблема індивідуалізації / К.Г. Юнг. – М. : Наука, 1996. – 269 с.

Юлія Глушук

студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Алла Мудрик

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ПРОКРАСТИНАЦІЇ У СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

Постановка наукової проблеми та її значення. Життя сучасного студента наповнене різними справами, навчальними завданнями, виконання яких потребує дотримання певних строків, що зумовлені часовими межами. Сучасна молодь будує плани, визначає та встановлює цілі, досягнення яких вимагає не тільки багато часу, а й власної самоорганізації та самодисципліни. Серед студентів є досить поширеною звичка відкладати справи «на потім». Щоб навчити студента не відкладати справи «на потім», що дає змогу зберегти своє здоров'я та уникнути перевантажень фізичних та емоційних, потрібно навчитися раціонально організовувати і планувати свою діяльність у часі. В ситуаціях постійної напруги, коли навчальних завдань досить багато, а час на їх виконання обмежений, виникає загроза відкладати деякі справи на потім, на завтра, що в решті-решт призводить до виконання їх в останній момент у суворому дефіциті часу, що позначається не тільки на навчальній успішності студента, а й на його психофізіологічному стані. Явище відкладання справ «на потім», «на завтра» вченими визначається як феномен прокрастинації. У психологічній літературі під цим терміном розуміють свідоме відкладання, відтермінування суб'єктом намічених дій, завдань, незважаючи на негативні наслідки такої поведінки.

Об'єкт дослідження : феномен прокрастинації.

Предмет дослідження : психологічні особливості прояву прокрастинації у студентів.

База дослідження: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, факультет психології та соціології. Вибірка становить 30 студентів другого курсу спеціальності «Психологія».

Методи та методики дослідження: теоретичні (аналіз на підставі вивчення наукової літератури: порівняння, абстрагування, систематизація та узагальнення одержаної наукової інформації; емпіричні (психодіагностичні методики: «Шкала академічної прокрастинації» К. Лея, «Незакінчені речення» в модифікації Д. Богданової та С. Посохової); методи математичної статистики (описова статистика, знаходження середніх величин).

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. За допомогою методики «Шкала академічної прокрастинації» К. Лея, маємо змогу виявити рівень прояву прокрастинації у студентів.

Результати проведеного емпіричного дослідження представлені на рис.1.

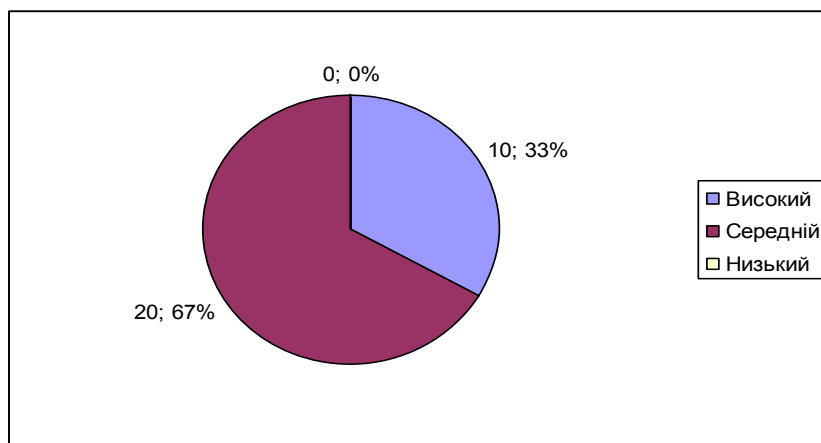

Рис 1. Відсотковий розподіл студентів за методикою «Шкала академічної прокрастинації» К. Лея

Виходячи з отриманих результатів, представлених на Рис.1, можна зробити висновок: 33% вибірки студентів властивий середній рівень прояву прокрастинації, 67% студентів мають високий рівень прокрастинації, низького рівня прокрастинації виявлено не було.

Таким чином, можемо констатувати, що у більшості студентів переважає високий рівень прокрастинації. Це означає, що прокрастинація є для них нормальним робочим станом, в якому вони проводять значну частину часу. Такі студенти відкладають все важливе «на потім», а коли виявляється, що всі терміни вже минули, або просто відмовляються від запланованого, або намагаються зробити все відкладене за нереально короткий проміжок часу. В результаті справи не виконуються або виконуються неякісно, з запізненням і не в повному обсязі, що призводить до відповідних негативних ефектів у вигляді неприємностей у навчанні.

Результати методики «Незакінчені речення» в модифікації Д. Богданової та С. Посохової наведені у Таблиці 1.

Таблиця 1

Результати за методикою «Незакінчені речення» в модифікації Д. Богданової та С. Посохової

Особливості стану		
Високий	Середній	Низький
12	18	0
Дефіцит можливостей		
Високий	Середній	Низький
0	1	29
Відсутність інтересу		
Високий	Середній	Низький
0	1	29

Інтерпретація результатів показала, що більшість досліджуваних нашої вибірки причиною своєї ліні вважають особливості стану (втома, бажання відпочити, сонливість, відсутність настрою тощо). Дехто з респондентів стверджують, що причиною є відсутність інтересу та дефіцит можливостей («я хочу гуляти», «мені це не подобається» тощо).

Таким чином, отримані дані свідчать про необхідність розробки та проведення програми профілактики та корекції прояву ліні та прокрастинації, що дасть змогу сучасним студентам зберегти своє здоров'я, навчитись уникнути фізичних та емоційних перевантажень, раціонально організувати і планувати свою діяльність у часі.

Висновки. Проведений теоретико-методологічний аналіз досліджень феномену прокрастинації дає підстави стверджувати, що під цим терміном розуміють свідоме відкладання, відтермінування суб'єктом намічених дій, завдань, незважаючи на негативні наслідки такої поведінки.

Емпірично з'ясовано, що високий рівень прокрастинації притаманний 67% студентів, 33% студентів мають середній рівень прояву означеної психологічної якості (за методикою «Шкала академічної прокрастинації» К. Лея). Згідно результатів дослідження за методикою «Незакінчені речення» в модифікації Д. Богданової та С. Посохової більшість досліджуваних причиною своєї ліні вважають особливості стану (втома, бажання відпочити, сонливість, відсутність настрою тощо).

Перспектива подальших досліджень визначається можливістю удосконалення теоретико-методологічних конструктів вивчення феномену прокрастинації та необхідністю розробки та проведення програми профілактики та корекції прояву ліні та прокрастинації.

Джерела та література:

1. Быкова Д. В. Прокрастинация как проявление эмоционально-ориентированного и ориентированного на избегание стилей копинга / Д. В. Быкова // Психология совладающего поведения : материалы II Междунар. науч.-практ. конф., Кострома, 23–25 сент. 2010 г. В 2 т. Т. 1 / отв. ред. : Т. Л. Крюкова, М. В. Сапоровская, С. А. Хазова. – Кострома : КГУ им. Н. А. Некрасова, 2010. – С. 194-196.
2. Варваричева В. И. Психологические механизмы феномена лени / В. И. Варваричева // Вопросы психологии. – 2010. – №3. – С.121-131.
3. Варваричева В. И. Феномен прокрастинации : проблемы и перспективы исследования // В. И. Варваричева // Вопросы психологии. – 2010. – №3. – С. 121-132.
4. Ильин Е. П. Работа и личность. Трудоголизм, перфекционизм, лень / Е. П. Ильин. – М. : Питер. 2011 – 224с.

Тетяна Гордовська

магістр, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Людмила Малімон

кандидат психологічних наук, доцент,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОБІНГ ЯК ЗАГРОЗА ПСИХІЧНОМУ ЗДОРОВ'Ю ПРАЦІВНИКА

Продуктивність професійної діяльності працівника значною мірою залежить від психологічного клімату в колективі. Проблеми, які виникають внаслідок непорозумінь з колегами або з керівництвом, конфліктів інтересів працівника і компанії, відсутності підтримки і допомоги, спричиняють психологічний дискомфорт, різного рівня напругу, або й провокують психічні розлади персоналу організації.

Серйозною проблемою, яка широко обговорюється в останні роки науковцями й менеджерами з персоналу, є проблема організаційного мобінгу як форми регулярного приниження, тиску, демонстрації зневаги або ізоляції працівника іншим працівником, керівником або колективом. Варто зазначити, що проблема організаційного мобінгу має міждисциплінарний характер, оскільки знаходиться на перетині багатьох наук і потребує аналізу психологічних, юридичних, соціокультурних, соціально-економічних, організаційних факторів виникнення і подолання цього негативного явища.

В організаційній психології вивчаються індивідуально-психологічні й організаційні чинники виникнення мобінгу; описуються характеристики особистості «жертви» й «мобера» (ініціатора, суб'єкта) й особливості їхньої поведінки у процесі мобінгу; пропонуються методи надання психологічної допомоги працівникові в ситуації мобінгу. Зазначено, що людина, яка стає жертвою мобінгу на робочому місці, часто перебуває у важких психологічних станах, які характеризуються порушенням пам'яті, підвищеною тривожністю, страхом, відчаєм, що призводить до зниження працездатності, розвитку депресії, професійного вигорання, виникнення психосоматичних розладів тощо.

Психологічними причинами мобінгу можуть стати патерни особистісних якостей, які в силу різних причин не сприймаються іншими людьми (колегами, керівництвом) і потенційно роблять працівника об'єктом цькування. Причому, діапазон цих якостей достатньо широкий і часто діаметрально протилежні характеристики спричиняють однакову дію – мобінг у різних формах його прояву: глузування, відсторонення (аутсайдерство), ігнорування заслуг працівника, розповсюдження наклепів і пліток, несправедлива жорстка критика, руйнування репутації тощо. Акцентуації характеру, підвищена тривожність або агресивність, егоцентризм, невміння вибудовувати партнерські стосунки з різними людьми (нерозвинена комунікабельність), нездатність вирішувати проблеми й розв'язувати конфлікти (домінування стратегій уникання або конфронтації), низький рівень соціальних навичок (зокрема, уміння слухати

інших, враховувати чужу думку, працювати в команді тощо) – ці та інші особистісні характеристики можуть провокувати мобінг.

Водночас індивідуально-психологічною причиною мобінгу може стати як низька, так і неадекватно завищена самооцінка працівника. Низька самооцінка провокує сприймання людини як пасивної «мішені», яка не може захистити себе і внаслідок особистісної нерішучості й психологічної слабкості заслуговує на таке ставлення, оскільки не спроможна припинити або відповісти на агресивні дії противника. Завищена самооцінка часто проявляється в різних формах претензій до інших, невиправданому деструктивному перфекціонізмі, неадекватних професійних домаганнях працівника, суб'єктивному відчутті незадоволення статусом в організації, можливостями кар'єрного росту, визнанням професіоналізму, що часто звучить у висловлюваннях «мене недооцінюють», «я здатний на більше», «я найкращий фахівець у своїй справі» тощо.

Однак, іноді мобінг застосовується як цілеспрямована стратегія, мета якої – позбутися ефективного працівника (висококваліфікованого, з високим рівнем домагань), який демонструє вищу за інших результативність і може сприйматися керівником або колегами як загроза власному статусу, кар'єрі, посаді тощо. У цьому випадку мобінг спрямований на те, щоб спонукати працівника за власним бажанням залишити організацію внаслідок нестерпних умов праці.

Водночас, особистісні якості, які характеризують жертву мобінгу, не є визначальними у його виникненні, оскільки мобінг розвивається за певних умов, у толерантному до мобінгу організаційному середовищі. Саме тому організаційними чинниками провокування мобінгу може бути позиція керівництва (наприклад, авторитарний стиль управління, за якого мобінг розглядається як метод впливу, контролю, утиску нелояльних до керівництва працівників); несприятлива організаційна культура, в якій відсутні традиції і правила етичної взаємодії, співпраці, допомоги й толерантності щодо інших (інакших); нестабільна організаційна ситуація, яка загострює тривогу, конкурентну боротьбу працівників, невпевненість у завтрашньому дні тощо. Такі організаційні умови виступають сприятливим тлом виникнення мобінгу, оскільки не лише загострюють існуючі в організації проблеми (приховані конфлікти, невирішені протиріччя, непорозуміння), а й уможливають прояви негативних особистісних рис і застосування деструктивних поведінкових стратегій некоректного з морально-етичного погляду вирішення складної ситуації.

Такий чином, залякування і психологічне переслідування на робочому місці зазвичай буває причиною професійного стресу і становить небезпеку для психічного здоров'я працівників. Наслідки мобінгу також спричиняють організаційні втрати, оскільки проблеми в психічному здоров'ї працівника відображаються на зниженні його працездатності; зменшується лояльність, мотивація, продуктивність; зростає кількість листів непрацездатності й плинність кадрів на підприємстві.

Відповідно до факторів (причин) виникнення організаційного мобінгу заходи щодо його профілактики та подолання повинні включати як прямі

психологічні інтервенції (допомога працівнику в ситуації організаційного мобінгу), так і психологічний супровід організаційних змін з метою забезпечення психічного здоров'я працівників. Вибір методів клініко-психологічної інтервенції обумовлений необхідністю надання первинної психологічної допомоги при найпоширеніших проблемах та розладах, потребою впливу на когнітивну, емоційну й поведінкову сфери особистості працівника в ході індивідуальної бесіди, групових тренінгів або за допомогою міжособистісних стосунків в колективі як чинників впливу – завжди здійснюється в соціальній інтеракції між тим, хто допомагає і тим, хто потребує допомоги. Зміни в організації праці покликані забезпечити формування сприятливої корпоративної культури, розробку ефективних програм розвитку лояльності та мотивації співробітників, психологічний добробут та позитивний мікроклімат в компанії, який базується на принципі відкритості, ефективної комунікації, емпатії та взаєморозуміння. Лише комплексність індивідуально-психологічного сприяння й конструктивних організаційних змін дасть змогу мінімізувати ризики виникнення організаційного мобінгу і сприятиме формуванню здорового та безпечного професійного середовища, а також здійснить позитивний вплив на зростання продуктивності праці співробітників та ефективність організації загалом.

Аліна Дорошенко

студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Оксана Кихтюк

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

КОМУНІКАТИВНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ПРОЯВ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я У ПІДЛІТКІВ

Постановка проблеми. Інформаційний розвиток суспільства ставить перед ним нові завдання, зокрема вміння проявляти терпимість та повагу у спілкуванні, яке є важливою властивістю особистості. Комунікативна толерантність є полісемантичним поняттям, оскільки у ньому поєднуються наступні фактори: виховання, культура, навчання, ціннісні орієнтації, установки, емоційний стереотип поведінки та індивідуально-психологічні властивості особистості. Важливе значення мають психологічні особливості комунікативної толерантності у такої вразливої вікової категорії, як підлітки.

Мета дослідження: теоретичний аналіз проблеми комунікативної толерантності як прояву психічного здоров'я у підлітковому віці та психолінгвістичне дослідження методом асоціативного експерименту.

Вибірку склали учні 10 класу Луцького НВК № 9. У дослідженні взяли участь 20 осіб. Вік досліджуваних від 15 до 16 років.

Виклад основного матеріалу. Повсякденне спілкування актуалізує проблему різноманітних проявів комунікативної толерантності, оскільки одні люди терпимі до оточуючих, інші здатні силою переконання змусити себе не помічати неприємні властивості іншого. Саме у цьому проявляється безконфліктна взаємодія, як одна з ознак психічного здоров'я комунікативно-толерантних осіб. Дослідження вітчизняних психологів (Л. І. Божович, Л. Е. Орбан та ін.) свідчать, що для підлітків характерним є прагнення бути визнаними у колі ровесників і досягти авторитету через комунікативний процес.

У підлітковому віці участь дітей у спілкуванні визначається внутрішніми та зовнішніми факторами. До внутрішніх факторів належить наскільки розвинені комунікативні якості особистості: комунікабельність, здатність розуміти іншого, швидко орієнтуватися у ситуації взаємодії з незнайомими людьми. З боку зовнішніх факторів, участь підлітка у спілкуванні визначається його статусом у колективі, бажанням колективу вступати з ним у взаємостосунки, умовами, які створюються дорослими стосовно дитини тощо. Аналізуючи спілкування підлітків, слід враховувати їхні психофізіологічні особливості, зокрема фізіологічні зміни, потребу в руховій активності, яка часто сприймається дорослими як свідоме порушення дисципліни, що ускладнює взаємостосунки з дорослими [1].

Комунікативні підлітки активно залучені до комунікативного процесу. У таких дітей рідше виникають конфлікти з однолітками, що дає їм можливість встановлювати доброзичливі стосунки з оточуючими. Одним із сприятливих для формування комунікативної толерантності є підлітковий період. Саме у спілкуванні усвідомлюють себе через порівняння з іншими, розвиваються інтелектуально, у результаті взаємного збагачення інформацією формують етичні погляди. Головним у вихованні культури спілкування підлітка є розвиток та формування його моральних основ: поваги до людей, доброзичливості, толерантності, розуміння та емпатії [2]. У підлітків задоволення спілкуванням пов'язане не лише з характером стосунків, але й з його станом у системі міжособистісних стосунків. Для підлітків головними є їх відносини з друзями, менш значимою у вихованні комунікативної толерантності є роль близьких, різко зростає роль вільного спілкування. Найважливішою умовою задоволення підлітків процесом спілкування є співвіднесення самооцінки особистості та оцінки її оточуючими.

У толерантному колективі, якому властива атмосфера поваги, доброзичливості, уважного відношення до інших стає можливою підготовка молоді до безконфліктного, толерантного та професійного спілкування. У формуванні комунікативно-толерантного простору підлітків основну роль відіграє вплив авторитетної особи. За умілих дій працівників освіти у колективі можна сформувати толерантність шляхом вмілого вибору універсальних методів навчання. Активний розвиток комунікативної толерантності, зумовлений потребами сучасного суспільства і тому має на меті створення алгоритму толерантної взаємодії осіб комунікативного процесу.

З метою емпіричного вивчення особливостей комунікативної толерантності було використано асоціативний експеримент, результати якого представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

Результати психолінгвістичного дослідження методом асоціативного експерименту (n=20)

Слова-стимули	Асоціативне ядро
Толерантність	Ввічливість (15), емпатія (5)
Психічне здоров'я	Стійкість (12), рівновага (8)
Комунікація	Спілкування (18), вміння спілкуватися (2)
Фізичне здоров'я	Активність (5), спорт (7), фізична підготовка (12)
Комунікативна толерантність	Щирість у спілкуванні (8), повага до співрозмовника (12)

Таким чином, результати методики показали, що досліджуванні мають уявлення про такі явища: толерантність, психічне здоров'я, комунікація, фізичне здоров'я та комунікативна толерантність. На основі асоціацій на слова-стимули було визначено та проаналізовано загальне асоціативне ядро результатів усіх респондентів. Наприклад, у 15 досліджуваних на слово «толерантність» виникла асоціація ввічливість, у 5 респондентів – емпатія. Асоціативний експеримент на слово-стимул «комунікація» у 18 осіб засвідчив пряму асоціацію спілкування; у 7 респондентів на слово «фізичне здоров'я» виникла асоціація спорт. Отже, психолінгвістичне дослідження комунікативної толерантності як прояву здоров'я дало змогу виявити той асоціативний зв'язок, який показує рівень розуміння та усвідомлення даними поняттями.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що проблема комунікативної толерантності підлітків є дуже актуальною у сучасних умовах нашого життя. Профілактична, виховна та навчальна робота пов'язана з формуванням толерантної свідомості повинна бути багатогранною й різноспрямованою. Одним із сприятливих для формування культури спілкування та комунікативної толерантності є підлітковий період. Розгляд проблеми становлення рис комунікативної толерантності вказує на її складність та наголошує на ролі та значному впливі психічного здоров'я. У підлітковому віці участь дітей у спілкуванні визначається рядом зовнішніх та внутрішніх факторів, що відображаються у психологічних особливостях. Завдання кожного полягає у тому, щоб комунікативна толерантність стала основою світогляду кожної сучасної людини. Необхідним є пошук та створення оптимальних способів формування комунікативної толерантності у підлітків та її співвіднесення із проявами психічного здоров'я.

Джерела та література:

1. Грива О. А. Соціально-педагогічні основи формування толерантності у дітей і молоді в умовах полікультурного середовища / О. А. Грива – К., 2005. 228с.
2. Грищенко Т. М. Толерантність - здатність і прагнення до діалогу / Т.М. Грищенко – [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ounb.sumy.ua/publish/2008/tolerant.doc>.
3. Зинченко В. П. Толерантность к неопределенности: новость или психологическая традиция? / В. П. Зинченко // Вопросы психологии. – 2007. – № 6. – С. 3 – 20.

Лариса Засєкіна

доктор психологічних наук, професор (Україна),
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Дарія Засєкіна

студентка 4-ого курсу, університет Ренн 2 (Франція)

ВПЛИВ ВИМІРІВ КУЛЬТУРИ НА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ І ПІДЛІТКІВ: ДОСВІД ІЗРАЇЛЮ І МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Дослідження представляє теоретико-емпіричне осмислення досвіду Ізраїлю у налагодженні сфери психічного здоров'я дітей і підлітків, а також виокремлення потенційних шляхів розвитку цієї галузі в Україні.

Запропоноване дослідження стало можливим, по-перше, завдяки стажуванню в університеті Хайфа та міжнародному тренінговому центрі Г. Мейер у межах програми Mashav (Ізраїль), а також навчанню в університеті Ренн 2 в межах академічної мобільності. Методологічною основою дослідження слугує модель типології культурних вимірів Г. Хофстеде, серед яких дистанція влади, індивідуалізм, маскулінізм, уникання невизначеності, стратегічне мислення та індульгенція [1].

Обумовленість вибору моделі визначається тим, що ефективний розвиток людського ресурсу в Ізраїлі часто пояснюється через феномен короткої дистанції влади. Тому ми вважали за доцільне проаналізувати інші виміри культур у моделі, у якій дистанція влади посідає перше місце. Окрім цього важливим видається визначити вплив різних вимірів культур у сфері дитячого психічного здоров'я, політика покращення якого реалізується у різних рівнях навчальних закладів та центрів. Результати вивчення моделі типології виміру культур у контексті психічного здоров'я дітей становить **наукову новизну дослідження**. Для збалансованого порівняння також обрано ще одну європейську країну – Францію, що дає змогу глибше проаналізувати вплив вимірів культури на організацію сфери психічного здоров'я дітей в Україні і Ізраїлі, оскільки Франція в усіх вимірах посідає проміжне положення.

Метою дослідження є теоретико-емпіричне вивчення впливу вимірів культури (на основі типології Хофстеде) на сферу психічного здоров'я дітей

і підлітків в Україні і Ізраїлю з можливим виокремленням досвіду останнього у формуванні цілісної політики в Україні у цій галузі.

Результати крос-культурного дослідження М. Мінкова [2] та стажування в дошкільних, шкільних і вищих закладах освіти дають змогу здійснити узагальнення стосовно впливу вимірів культур на функціонування сфери охорони здоров'я в Україні і Ізраїлі (див. рис. 1). Міра вираженості кожного виміру розташовується в межах 0-120 балів. Оскільки найбільша відмінність спостерігається у перших двох вимірах: дистанції влади і індивідуалізму, розглянемо типологію вимірів культур в обраному контексті більш докладно.

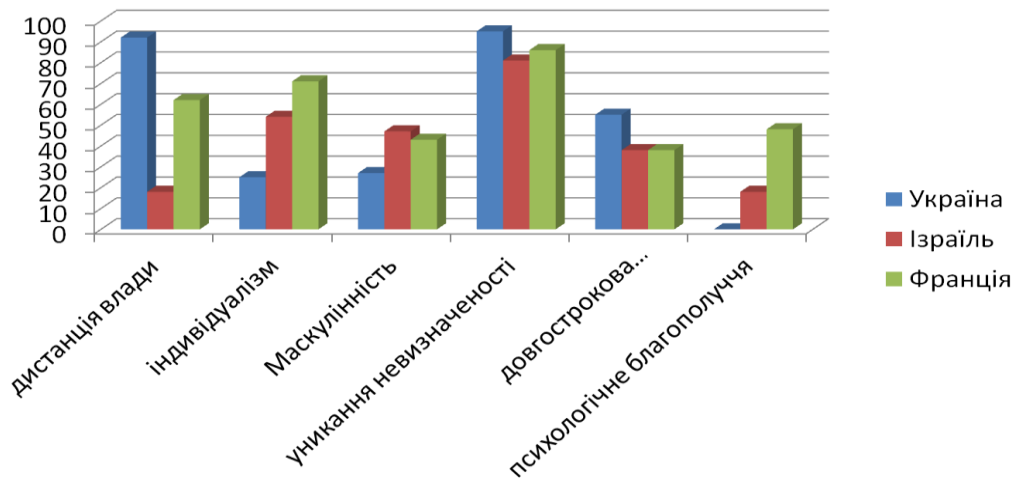

Рис. 1. Індекси вимірів культур в Україні, Франції і Ізраїлі

Дистанція влади визначається індексом, зростання якого означає високий авторитет будь-якої влади, наявність жорстких владно-підвладних стосунків, часто необмеженої влади, що супроводжується матеріальним забезпеченням, високим соціальним статусом і надзвичайною привабливістю. Тоді як коротка дистанція влади означає рівність стосунків, їх демократичний характер і глибоку повагу до особистості не залежно від її позиції у владі. Як видно з рис. 1, в Україні бачимо найвищий індекс дистанції влади у порівнянні із Ізраїлем і Францією, при цьому спостерігаються доволі низькі показники в Ізраїлі. У контексті навчальних закладів, які є потужними осередками для забезпечення психічного здоров'я дітей, можемо стверджувати, що велика дистанція влади в навчальних закладах України супроводжується високою ініціативністю вчителів у встановленні правил, потужним статусом вчителів, які виконують роль гуру, що вирізняється неосяжним досвідом і мудрістю, вимогою високої дисциплінованості і поваги до вчителя як до визнаного авторитету. Натомість у стосунках з дітьми в Ізраїлі спостерігаємо високу ініціативу в учнях та очікування прийняття рішення від них, адже саме вони володіють найкращим досвідом вирішення конкретної задачі у межах свого вікового періоду, статус вчителів порівнюється з експертами, які мають більший (водночас придатний до обговорення) досвід у певній галузі, учні спілкуються з вчителями на рівних та навчаються користуватися наданою їм

свободою. Таким чином, вимір короткої дистанції влади в Ізраїлі є потужним чинником психічного здоров'я осіб в будь-якій організації, зокрема дітей в навчальних закладах. Адже стимулює ініціативність, креативність, участь у прийнятті спільних рішень, що готує дітей до майбутнього життя з розумінням свободи як гармонійного поєднання власної автономії і відповідальності. Саме велика дистанція влади у навчальних закладах часто спрямована на залякування суб'єктів навчання з метою підтримання дисциплінованості, водночас це супроводжується зниженням ініціативності і креативності. Зрозумілим є факт, що заляканий мозок не здатен продукувати оригінальні рішення та евристичні способи. Спостерігаємо, що Франція посідає проміжне становище між Ізраїлем і Україною.

Другий вимір – індивідуалізм, який вирізняється низькими показниками в українській культурі порівняно з іншими країнами, тоді як Ізраїль і Франція характеризується збалансованими показниками цього виміру. Індивідуалізм виражає тяжіння до особистісних цілей, до самовираження, захисту власних інтересів. Колективізм означає тяжіння, передусім, до вироблених традицій, правил і норм. Саме колективізм пропагує важливість думки інших, їхню оцінку і схвалення, порушує питання самооцінки особистості, тоді як індивідуалізм ототожнюється, передусім, із самоприйняттям і самоцінністю. Низькі показники індивідуалізму в українській культурі неодмінно даються взнаки на психічне здоров'я дітей, адже порушене самовираження, невміння висловити власні потреби і переживання, нездатність формулювати особистісні, а не очікувані суспільством цілі, знецінення особистісного успіху перед колективним досягненням, призводить до коливання самооцінки, її залежності від соціуму і зниження власної самоцінності дитини. Інакше кажучи, нестача індивідуалізму призводить не лише до порушення самовираження, а й самоприйняття. Останнє є важливою складовою моделі психологічного благополуччя, запропонованої К. Ріфф [3].

Таким чином, порушення у цьому вимірі культури значно погіршує психічне здоров'я у дошкільних і позашкільних навчальних закладах. Вважаємо, що зміщення культури у вимір чітко вираженого індивідуалізму також може негативно позначатися на життя спільноти, але попри вираження власного я, є важливим також встановлення ефективної міжособової взаємодії з іншими і світом. Таким чином, зв'язок зі спільнотою забезпечується, на наш погляд, збалансованим проявом індивідуалізму і колективізму. В Ізраїлі збалансованість індивідуалізму і колективізму та її вплив на психічне здоров'я дітей добре простежується у функціонуванні національних центрів психічного здоров'я та формуванні стресостійкості (опірності стресам: Resilience center), важливим напрямом роботи яких є забезпечення психічного здоров'я дітей. Провідними ланками у цій роботі постають як індивідуальна робота з дитиною, так і робота, спрямована на формування проактивної спільноти. Осередком для згуртування спільноти та її активності щодо збереження психічного здоров'я є школи, у яких

можна здійснювати просвітницьку і навчальну роботу щонайменше із трьома поколіннями: дітьми, їхніми батьками, та батьками їхніх батьків.

Таким чином, ці центри демонструють двовекторну роботу із збереження психічного здоров'я: індивідуально-орієнтований підхід із дітьми, які потребують допомоги і підхід, спрямований на формування проактивної спільноти, яка знає, як забезпечити психічне здоров'я дітей і підлітків.

Показники за першими вимірами культури (дистанція влади, індивідуалізм) безпосередньо впливають й на інші виміри: низькі показники маскулітності, інтолерантності до невизначеності (висока тривожність і низька опірність стресам), що також виражається в останньому вимірі – індульгенції, які за своєю природою збігається із психологічним благополуччям. Цей вимір має дуже низькі показники в Україні порівняно з Ізраїлем і Францією.

Результати теоретико-емпіричного осмислення вимірів культури Ізраїлю та України, осмислення їх впливу на психічне здоров'я дітей дали змогу виокремити такі напрями роботи для покращення останнього в Україні: зменшення дистанції влади у дошкільних, шкільних і вищих навчальних закладах; розвиток можливостей самовираження, схвалення особистісного успіху і амбіційності учнів, що неодмінно супроводжуватиметься зоровою конкуренцією і розвитком, поглибленням самоприйняття і самоцінності; створення центрів психічного здоров'я із двовекторною спрямованістю; індивідуально-орієнтованою роботою і розвитком проактивної спільноти; використання навчальних закладів як базових структур для формування психічно здорової спільноти.

Джерела та література:

1. Hofstede, G. Dimensions do not exist – a reply to Brendan McSweeney // *Human Relations*, 55, # 1. – 2001. – P. 1355-1361.
2. Minkov, M., Blagoev, V. What do Project GLOBE's cultural dimensions reflect? An empirical perspective. In *Asia Pacific Business Review* online Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1080/13602381.2010.496292>. – 2011.
3. Ryff, C., Keyes, C. L. M. The Structure of Psychological Well-Being Revisited // *Journal of Personality and Social Psychology*. – Vol. 69, # 4. –1995. – P. 719-727.

Катерина Леонович

магістр освітньої програми «Клінічна психологія»,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Алла Мудрик

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ДО ПИТАННЯ ТРУДОГОЛІЗМУ У МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

У сучасному світі існує велике різноманіття залежностей, які оточують людину (алкоголізм, наркоманія, гемблінг, харчові адикції, шопоголізм,

Інтернет-залежність, сексуальна залежність, співзалежність тощо). Особливе місце серед цієї множини залежностей посідає трудовоголізм, який на відміну від решти адикцій підтримується соціальним середовищем. Іншою причиною актуальності проблеми трудовоголізму є його невизначеність методів виміру його прояву. У свою чергу це створює труднощі у діагностиці трудової залежності на ранніх стадіях.

Дослідження трудовоголізму у психологічній науці розпочалось із праць Ш. Ференція [4], який вперше розглянув цей феномен як хворобу, та дав йому назву «недільного синдрому». Сам термін «трудооголізм» (workaholism) було введено у науковий обіг У. Уотсом, проте, академічне наповнення було здійснено Дж. Спенсом та А. Робінсом [8], згідно з якими, трудовоголізм проявляється через три основні критерії: високий ступінь зануреності у роботу, вимушеність включення у діяльність без можливості добровільного її завершення, отримання задоволеності від виконання роботи.

На думку Б.Кіллінгер [5], трудовоголізм – це процес, під час якого відбувається трансформація роботи у стан розуму, коли суб'єкт здійснює втечу до підвищеного почуття відповідальності, нерозривно пов'язаного із роботою, коли відбувається втеча від істинної інтимності із оточуючими (рідними, близькими, друзями тощо).

Трудооголік працює старанніше та більше, ніж просто працелюбна людина, докладає значно більше зусиль, ніж потрібно для досягнення поставлених цілей, і таким чином витрачає надмірну кількість часу та енергії на роботу. Такий працівник постійно думає виключно про роботу, відчуваючи при цьому неконтрольований, сильний внутрішній потяг до старанної праці [2].

Дослідження та систематизація наукових праць по вивченню трудовоголізму, згідно із Л. МакМілланом та колегами [6], розмежовує три основні погляди на трудовоголізм.

Згідно із першим підходом, який базується на загальній теорії адикції, включає в себе дві моделі: 1) медична (трудооголізм вивчається з огляду його впливу на людину та її поведінку, яка визначається через перебіг основних внутрішніх та зовнішніх хімічних процесів, наприклад, вироблення адреналіну); 2) психологічна (акцент на виконання актів надмірної трудової діяльності, сприймаючи її вигоду при розумінні особистістю тимчасових негативних наслідків цього процесу).

Другий підхід дослідження явища трудовоголізму базується на теорії наuczіння. Дослідники в цьому напрямку пов'язують трудовоголізм із оперантним наuczінням (засвоєння моделі трудовоголічної поведінки від батьків, родичів, колег тощо). Згідно із Л. МакМіллан, спостерігається більше поширення трудовоголізму у осіб, які володіють вищим статусом та більшою зарплатнею, а також серед тих, хто не отримує задоволення від відпочинку та виконання домашніх справ. Цей підхід передбачає, що трудовоголізм можна зменшити завдяки психотерапії. Проте він нівелює особистісний вплив на процес.

Третій підхід, на відміну від попереднього, в якості основного критерію розвитку трудоголізму визначає особистісні змінні, риси, які завершують своє формування на кінцевих етапах підліткового віку і залишаються стабільними за різних трудових ситуацій. На даний момент виявлено взаємозв'язок трудоголізму із таким набором особистісних рис: перфекціонізм, наполегливість, потреба у досягненні, організованість, ригідність, компульсивність, нездатність до делегування, екстраверсія, відкритість до нового досвіду [8].

Згідно із ще одним підходом – соціокультурним, трудоголізм є продуктом культурного та соціального досвіду людини. Трудоголізм виконує соціальну функцію, зокрема, є поважною причиною для уникнення участі у різних видах діяльності.

Підсумовуючи симптоми, які характерні для людини із трудоголізмом, які запропоновані У. Отсом, Є. Ільїним [1], можемо охарактеризувати трудоголіка таким чином: переживання гордості при розповіді про обсяги власної роботи, зневажливе ставлення до колег, які працюють менше, нездатність відмовитись від виконання додаткових обсягів роботи, схильність до суперництва, важкість переключення на інші види діяльності, занепокоєність стосовно роботи, потреба постійно працювати (перейняття усієї відповідальності на себе), покращення самопочуття (енергійність, самодостатність, впевненість) під час роботи, або при думках про неї, роздратування та невдоволеність при відсутності роботи, нерозуміння сенсу відпочинку та відсутність радості від нього, відсутність роботи сприймається як лінь та неробство, зниження сексуальних бажань через втому, надмірна категоричність, підвищені вимоги до себе, нереалістично високі цілі, сприйняття робочих невдач як катастрофи.

Щодо особливостей формування трудоголізму, В. Гросс [3] виокремлює чотири його стадії: 1) початкова, 2) критична (робота як пристрасть), 3) хронічна (розвиток залежності), 4) синдром вигорання.

Згідно із досліджень Т. Гаріса, трудоголізмом частіше страждають представники професії системи «Людина-Людина», адже саме ці професії потребують максимальної уваги до цілей клієнта, якими потрібно «жити», переймаючись чужими проблемами. Саме це є найбільшим тригером для зародження зневаги до власних цілей та подальшого розчинення у цілях «клієнта», «пацієнта», «замовника». Фахівці даних професій в робочому процесі «спалюють» власну реальність та власну мету. Серед професій цієї системи найбільш вразливими до розвитку трудоголізму є професії, які спрямовані допомагати (педагоги, лікарі, психотерапевти, юристи, соціальні працівники та ін.) [9].

Особливий інтерес у дослідженні явища трудоголізму становить професія медичного працівника, яка за своєю суттю є досить важкою. Виконання професійних обов'язків передбачає наявність у медичного працівника значної емоційної стійкості, психологічної надійності, стабільності, здатності протистояти стресовим ситуаціям, емоційним та інформаційним перевантаженням, наявності сформованої системи комунікативних навиків, достатнього рівня розвитку механізмів

психологічної компенсації та адаптації (включно із успішним застосуванням конструктивних копінг-стратегій).

Наявність значної кількості досліджень трудоголізму у медичних працівників не дає достатньої наукової бази для оцінки особливостей прояву цього явища, адже наявні наукові праці спрямовані на дослідження емоційного вигорання, яке є кінцевою стадією трудоголізму. Дослідження трудоголізму медичних працівників здійснюються здебільшого закордонними психологами. Так, А. Ріхтер з колегами [7] виявили взаємозв'язок трудоголізму з ієрархією (та рівнями відповідальності), який проявляється у вищій схильності до трудоголізму серед молодих спеціалістів та професорів, що пояснюється високою відповідальністю та конкуруючими пріоритетами. Згідно з цього дослідження, для покращення власного стану незначна частина досліджуваних використовує кофеїн, нікотин, алкоголь, психотропні препарати, незаконні наркотики.

Отже, дослідження трудоголізму серед медичних працівників набуває досить високого значення, оскільки ця професійна когорта перебуває у зоні ризику розвитку трудоголізму, паралельно розвиваючи інші види залежностей (нікотинова, алкогольна, наркоманія тощо), що не лише впливає на якість життя працівників цієї професії, але може знижувати якість надання професійних медичних послуг населенню, тому профілактика та корекція проявів трудоголізму є актуальною для сучасного суспільства.

Джерела та література:

1. Ильин Е.П. Работа и личность. Трудоголизм, перфекционизм, лень. / Е.П.Ильин. - СПб.: Питер, 2011. - 224 с.
2. Козлова И.Н. Трудоголизм как форма зависимого поведения: проблематика исследований. / И.Н.Козлова. // Известия высших учебных заведений. Северо-Кавказский регион. Серия: Общественные науки. 2006. № 26. С. 95-96.
3. Короленко Ц.П. Психосоциальная аддиктология. / Ц.П.Короленко, Н.В.Дмитриева. - Новосибирск: Издательство "Олсиб", 2001. - 251 с.
4. Ференци Ш. Теория и практика психоанализа. / Ш.Ференци. – СПб.: ПЕР СЭ, 2000. – 320 с.
5. Killinger B. Workaholics: The Respectable Addicts. A Family Survival Guide. / B.Killinger. - Toronto, Canada: Key Porter Books, 1991. – 232 p.
6. McMillan, L.H.W., O'Driscoll, M.P., Marsh, N.V., & Brady, E.C. (2001). Understanding workaholism: Data synthesis, theoretical critique, and future design strategies. *International Journal of Stress Management*, 8(2), 69–91.
7. Richter A, Kostova P, Baur X, Wegner R. Less work: more burnout? A comparison of working conditions and the risk of burnout by German physicians before and after the implementation of the EU Working Time Directive. *Int Arch Occup Environ Health* 2014;87:205–215.
8. Spence J., Robbins A. Workaholism: definition, measurement, and preliminary results // *Journal of personality assessment*.- №58. - 1992. - P. 160 - 178.
9. Taris TW, Van Beek I, Schaufeli WB. Demographic and occupational correlates of workaholism. *Psychol Rep* 2012;110:547–554.

Христина Лисовець
студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
Анна Кульчицька
кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ДО ПРОБЛЕМИ СУЇЦИДАЛЬНИХ НАХИЛІВ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Постановка наукової проблеми та її значення. В сучасних соціально-економічних умовах розвитку України, соціальні проблеми набувають значного загострення. Безробіття, хвороби, втрата засобів існування, неготовність людей жити в сучасних умовах - це болючі питання, які особливо вразливо діють на молодь, впливають на формування психіки молодої людини, тому можна зрозуміти, чому українське суспільство має певний ґрунт для такого небажаного явища, як самогубство серед підлітківта юнацтва.

Суїцид або самогубство являє собою складну форму поведінки, які зумовлюють психологічні, соціальні, педагогічні, біологічні чинники. Вирішальним серед них є психологічні, бо самогубство - це поведінка, вчинок особистості, тобто психологічне явище. Всі інші сприятливі щодо самогубства чинники діють опосередковано через емоційні переживання, мотивацію людини, що є складними процесами її психіки.

За даними прокуратури Луцького району, 130 підлітків у минулому році намагалося звести рахунки з життям. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), щорічно накладають на себе руки близько 400 тисяч чоловік. Спроб ж робиться куди більше - близько семи мільйонів. Самогубство - тринадцята за рахунком причина смерті.

Проблема суїцидальної поведінки є однією з важливих для сучасної України. Наша країна відноситься до держав із високим рівнем суїцидальної активності, а за останні 10 років рівень самогубств зріс майже вдвічі.

Аналіз останніх досліджень з цієї проблеми. У працях вітчизняних та російських фахівців суїцидальна поведінка розглядається як прояв дезадаптації особистості, в генезі якої відіграють значну роль соціальні й психологічні чинники. Фахівці Московської школи суїцидології серед соціально-психологічних чинників суїцидальної поведінки виділяють мікросоціальні конфлікти (А.Г. Амбрумова), вплив сім'ї. Зокрема, особливо суїцидонебезпечну роль відіграють дезадаптивні сім'ї через слабкий психологічний захист їх членів (Л.І. Постовалова). На зв'язок негативних сімейних стосунків та суїцидальної поведінки дітей також вказують зарубіжні автори (R.W. Maris, C.S. Henry, B.P. Allen).

Аналіз літератури дає можливість зрозуміти, що дослідженням причин і мотивів займалась велика кількість науковців. На нашу думку, справжні мотиви глибоко приховані і залишаються скритими для дослідника.

Причини самогубства видимі, але вони є лише викривленою тінню справжніх мотивів.

Мета дослідження полягає у теоретико-методологічному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні наявності або відсутності суїцидальних нахилів у студентів.

Виклад основного матеріалу. Суїцид – це навмисне позбавлення себе життя. Спостерігається як у здорових людей, так і при психічних захворюваннях, головним чином, протікає у парі з депресією. Суїцидальна спроба і суїцид проходять у своєму розвитку через дві фази: зворотну (коли суб'єкт сам чи при втручанні оточуючих може припинити спробу) і незворотну, що закінчується смертю.

Юнацтво це вікова група психологічно уразливих людей. За довгий час функціонування суїцидології оформився ряд теорій. Відповідно до однієї з них причина суїцидальної поведінки лежить у площині взаємин суспільства і індивідуальності. У зв'язку із цим виділяється три типи самогубців: егоїстичний (людина із крайнім ступенем індивідуалізму вступає в протиріччя із суспільством і не витримує), альтруїстичний (людина приносить себе в жертву соціальним тенденціям), анемічний (самогубство в період дезорганізації, серйозних суспільних катаклізмів і потрясінь).

Крім теорій соціального порядку є біологічні теорії, які пояснюють причини суїциду, приміром, гормональним дисбалансом. Психологічні теорії знаходять джерела такої поведінки в наявності у людини провідних базових інстинктів, у тому числі інстинкту смерті. Екзистенціалісти розглядають природу самогубства у втраті сенсу життя.

Розуміючи взаємозв'язок всіх систем у людині і суспільстві, ясно, що якась одна з теорій не може пояснити феномен самогубства. Є формула Моріса Фарбера: частота самогубств у суспільстві прямо пропорційна кількості індивідів, що відрізняються підвищеною чуттєвістю, і масштабу соціальних позбавлень, у яких перебуває популяція.

Психологічний компонент суїцидальної поведінки являє собою патерн, що складається з п'яти психологічних характеристик. Перша з них – *егоцентризм*. Другим психологічним механізмом, що формує суїцидальну поведінку є — *аутоагресія*. У юнацькому віці рівень агресії підвищується. Якщо формується негативне відношення до себе, то агресія направляється на самого себе. З погляду складової аутоагресії тут є присутнім емоційний компонент: тривога, почуття провини, депресія. Підліток або юнак часто не розуміє, що з ним відбувається, не може і не вміє поділитися своїми відчуттями. Ще одна складова аутоагресії — занижена самооцінка.

Третій психологічний механізм — *песимістична установка*. Стосовно майбутнього юнацтво відчуває страх, тривогу. На цьому тлі песимістична установка як психофізіологічна готовність діяти в кризовій ситуації в юнака розвивається швидше, ніж у дорослого.

Наступна психологічна характеристика — *паранояльність*. Мова йде не про те, що всі суїциденти — параноїки, а про те, що в людини, яка переживає цей стан, параноїдальні тенденції виразні: третина людей, які здійснили спроби суїциду, повторюють їх протягом року.

Внутрішні й зовнішні форми суїцидальної поведінки підпорядковані закономірностям будови людської предметної діяльності. Суїцидальні акти можна поділити наступним чином:

1. Істині самогубства, спроби й тенденції. Їх мета – позбавлення себе життя. Їх кінцевий результат – смерть.

2. Демонстративно-шантажна суїцидальна поведінка. Її мета не позбавлення себе життя, а демонстрація цього наміру.

3. Самоушкодження. Мета – пошкодження того чи іншого органу.

4. Нещасні випадки – небезпечні для життя дії, що спрямовані іншими цілями.

Аналіз літературних джерел дав змогу зробити висновки щодо «груп ризику» стосовно суїцидальної поведінки особистості в юнацькому віці. До них ми відносимо:

– осіб, у яких простежуються депресивні стани (людина, що впала в депресію, втрачає інтерес до життя, до людей, які їх оточують. Вона перестає спілкуватися з друзями, перестає робити те, що раніше робила з цікавістю. Вигляд у неї сумний, пригнічений, вона багато спить, розмовляє зазвичай тихим, втомленим голосом);

– особи, що вже намагалися накласти на себе руки (як правило, намагаються накласти на себе руки тільки один раз в житті, проте є випадки і повторної суїцидальної спроби. Відбувається це, як правило, приблизно через три місяці після попередньої спроби. Особи, що належать до групи підвищеного суїцидального ризику, залишаються суїцидонебезпечними протягом року);

– особи, в чиїх сім'ях вже кінчали з собою (вони відчують порожнечу, біль, тугу, гнів, горе і нерідко в тому, що їх родич вирішив піти з життя, нерідко винуватим вважають себе)

– обдаровані особи (обдаровані молоді люди часто бувають надмірно педантичними, дріб'язковими; кожен свій крок вони ретельно вивіряють, продумують; їм здається, що будь-яке рішення, яке вони приймуть, повинне бути єдине можливим, що іншого шляху, окрім ними вибраного, не існує. Обдаровані діти можуть піти на цей відчайдушний крок тільки тому, що вони ухвалили таке рішення і ніякого іншого не існує).

Висновки й перспектива подальших досліджень. Кожна людина, мріє про щастя, і звісно, що у кожної людини своє уявлення про нього. Щаслива людина, це людина, яка має сенс свого життя і впевнено крокує до нього, долаючи всі можливі перешкоди та труднощі на своєму шляху. Але бувають і такі перешкоди, які на перший погляд неможливо подолати, виникає безвихідь. Такі переломні моменти можуть траплятися в різні періоди життя людини, найбільш вразливим є підлітковий вік та юнацтво, адже самі ці періоди характеризуються переломними моментами такими як закінчення школи, вступ у вуз, кохання адаптація до нових людей нової обстановки, тощо.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у детальному емпіричному дослідженні емоційних станів у студентів.

Джерела та література:

1. Варбан Є.О. Стратегії і прийоми психологічного подолання життєвих криз особистості // Практична психологія та соціальна робота. -№ 8, 9, - 1998.
2. Доній В.М. Життєві кризи особистості. - К.,1998.
3. Козлов Н.И. Как относиться к себе и людям, или практическая психология на каждый день. - М.; Новая шк., АСТ-Пресс, 1996. - 320с.
4. І.Попик. Проблеми взаємостосунків з протилежною статтю в студентські роки, або "криза злиття"// Особистісні кризи студентського віку:Зб. Наук.статей/За ред. Т.М.Титаренкою – Луцьк, 2001. –112 с.
5. Психологія суїциду: посібник/За ред. В.П.Москальця.-К.,2004.
6. Хазратова Н. Психологічні проблеми та особистісні кризи студентського віку// Особистісні кризи студентського віку:Зб. Наук.статей/За ред. Т.М.Титаренкою – Луцьк, 2001.
7. Шестопалова Л.М. Самогубство як явище.- К.,2000

Людмила Магдисюк

кандидат психологічних наук,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Юлія Карпук

студентка факультету психології та соціології,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЯКОСТІ ЖИТТЯ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

На сьогоднішній день ключовим завданням суспільства є підвищення якості життя населення. Адже якість життя – це критерій благополуччя населення в цілому. Зокрема, ця тема є важливою і серед медичних працівників, спостерігається тенденція до зниження рівня та якості їх життя. Тому для подолання цієї проблеми потрібне більш детальне вивчення і дослідження всіх аспектів даної проблеми. Все більша частина медичних працівників сьогодні одразу ж після випуску з закладів освіти виїжджає на роботу за кордон, тому що рівень життя медичного персоналу у інших країнах є вищим.

Як соціальний феномен якість життя з'являється одразу з виникненням суспільства. У ньому виражається момент стійкості, визначеності, своєрідності людського життя, що відрізняє якість життя людини від життя інших живих істот. Одні із перших розглядів феномена якості життя можна спостерігати ще у давніх міркуваннях людства, зокрема у міфології, релігії та до філософських трактуваннях [5].

Людина, яка присвятила себе медицині, розуміє, що професія медика покладає на неї обов'язок перебувати завжди в тонусі, допомагати хворим незалежно від часу та обставин, володіти достатнім рівнем емпатії та часто нехтувати власними цінностями заради пацієнтів. Медичний працівник, який під час виконання своїх професійних обов'язків є найбільш близьким до хворого і його родичів, повинен уміти професійно і делікатно підтримувати належний душевний стан пацієнта і його близьких, своїми

словами, інструкціями, а, головне, своїми діями і особистим прикладом постійно вчити хворих і їх родичів боротись з недугами, дотримуватись вимог режиму, проводити в життя принципи реабілітації, реадптації і профілактики. Під впливом професійної діяльності формується емоційне вигорання. Яке в свою чергу негативно впливає на якість життя медичного працівника як особистості [3].

У діяльності фахівець, як правило, керується постулатом економії власних енергетичних витрат (фізичних, емоційних, інтелектуальних тощо) через емоційне і фізичне виснаження [2].

Необхідно виокремити дві основні групи чинників, що сприяють формуванню синдрому емоційного вигорання: індивідуально-психологічні; організаційні [6].

До найбільш значущих індивідуально-психологічних чинників, що впливають на якість життя відносяться особистісні та емоційно-комунікативні особливості, як емоційна нестійкість, сензитивність, тривожність, нейротизм, конформність, сором'язливість, підозрілість у взаєминах з оточуючими, схильність до почуття провини, консерватизм, імпульсивність, інтроверсія, дезадаптивні копінг-стратегії, низький рівень суб'єктивного контролю. Формування зниження рівня життя також пов'язують з дисоціацією між надто високими очікуваннями людей від роботи і дійсністю, з якою їм доводиться стикатися щодня [6].

Основними організаційно-психологічними чинниками є: значні робочі навантаження, висока відповідальність за прийняття рішення, стресовий характер професійної діяльності, підвищена емоційна насиченість міжособистісних взаємодій, директивний стиль спілкування, сувора ієрархія взаємин між співробітниками, відсутність (втрата) позитивної підтримки з боку колег [3]. Почуття несправедливості у працівників (не тільки стосовно себе, але й інших членів колективу), невідповідність між морально-етичними принципами людини і певними вимогами її професійної діяльності, відсутність стимулів для особистісного та професійного зростання, недостатня матеріальна винагорода за роботу, одноманітна та монотонна діяльність [1].

Вагому роль в формуванні якості життя є також ілюзії, деілюзії. Особливо це стосується молодих фахівців, які часто схильні до ілюзій і переоцінки своїх можливостей. Як і більшість людей медици-початківці, як правило, вважають медицину всесильною. Такі люди при зустрічі з практичною медициною переживають деілюзію – розчарування. Сучасна медицина може успішно лікувати лише гострі патологічні стани, а невилікувати всіх людей на всіх етапах хвороби. Проте, гіпертрофія деілюзії є шкідливою. Медик перестає бачити хворого, а лише фіксує “випадки з практики” [6]. У деяких молодих медиків при невдачах опускаються руки. Певна частина звикається з тим, що вони не всесильні і тоді перестають критично само оцінювати чи все можливе вони зробили для допомоги хворому. У частини медиків розвиваються підвищені незадоволення та нервозність по відношенню до хворих, а також колег і вони викликають у інших антипатію, що в кінцевому результаті призводить до зниження

відчуття задоволеності власним становищем у суспільстві і також негативно впливає нажиття оточуючих [7].

За результатами досліджень професійне вигорання зустрічається на початкових етапах професійної діяльності, тоді як професійна деформація істотно залежить від терміну роботи і від сили деформуючого впливу. Професійна деформація проявляється на більш пізніх етапах професійної кар'єри. Кожна професія може сприяти розвитку людини і удосконалювати її особисті якості на користь суспільства. Але професія може також і деформувати душевні якості людини [6].

Схильність до професійної деформації особливо часто спостерігається у певних професій, представники яких володіють мало контрольованою і обмеженою владою. До таких відносяться і професії медичного спрямування. Від рішень і волі цих людей залежить гідність та існування, здоров'я і навіть життя інших людей, як це буває у вчителів, суддів, працівників правоохоронних органів, а також до таких відносяться і професії медичного спрямування [8].

Медики повинні адаптуватись до нових незвичних умов, як і іншим не під силу (летальні випадки, вигляд крові, тяжких травм, травматичних операцій, спостереження за стражданнями і смертю хворих). При цьому важливо не втратити душевних якостей. Адже професійна деформація розвивається, як правило, поступово і непомітно саме на етапі професійної адаптації [4].

На початку своєї професійної діяльності медики досить емоційно переживають стикання з вищезгаданими факторами, які є невідомі від отримання медичної освіти. Потім вони звикають і поступово розвивається емоційна гіпестезія і навіть байдужість. Не можна проявити неповагу до покійників і трупного матеріалу, не можна проводити експерименти на тваринах без глибокої анестезії заради лише однієї цікавості [2].

Проявом професійної деформації є і поведінка і вирази медичних працівників, якщо під впливом звички проявляються черствість по відношенню до хворих в такому ступені, що у не медиків складається враження бездушності навіть цинізму, щонає психологічне значення [2].

Висновки. Можна виокремити психологічні особливості медичних працівників, що впливають на якість життя і виокремити дві основні групи чинників: індивідуально-психологічні та організаційні. Таким чином, виконане теоретичне дослідження не вичерпує всіх аспектів означеної проблеми. Якість життя можна визначити як систему психічних властивостей, де узгоджено і збалансовано процеси внутрішнього світу особистості та їх відповідність вимогам соціуму.

Джерела та література:

1. Maslach C. Jobburnout :new direction sinresearchan dintervention / C. Maslach // Current Directionsin Psychological Science. – Vol. 12. – 2003. – P. 189 – 192.
2. Жидко М. Є. Особливості психологічної диференціації професійної дезадаптації, професійної деформації та емоційного вигорання / М. Є. Жидко О.В. Журавская // Психологія : реальність і перспективи. – 2015 – Вип. – 4 . С. 99 – 103.

3. Засекіна Л. В. Психологічна готовність особистості до виходу на пенсію : монографія / Лариса Володимирівна Засекіна, Людмила Іванівна Магдисюк. – Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2018. – 290 с.

4. Корнеева Л. Н. Профессиональная психология личности. Психологическое обеспечение профессиональной деятельности / Л. Н. Корнеева ; под ред. Г. С. Никифорова. – СПб., 1991. – С. 61 – 84.

5. Магдисюк Л. І. Психологічні особливості якості життя осіб з серцево-судинними захворюваннями / Л. І. Магдисюк // Психологія : реальність і перспективи : зб. наук. пр. Вип. 8 / упоряд. Р. В. Павелків та ін. – Рівне : РДГУ, 2017. – С. 180 – 184.

6. Орел В. Е. Феномен «выгорания» в зарубежной психологии. Эмпирические исследования / В.Е. Орел // Психологический журнал. – 2001. – № 1. – С. 16 – 22.

7. Радзівська І. В. Формування професійної компетентності майбутніх медичних сестер у процесі вивчення фахових дисциплін: автореф. дис....канд. пед. наук: 13.00.04 / І.В. Радзівська; Інститут професійно-технічної освіти Національної академії педагогічних наук України. – Київ, 2011. – 20 с.

8. Романюк І. «Якість життя» як соціально-економічна категорія та об'єкт статистичного дослідження / Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Київ, 2014 Вип. 4. С. 91 – 98.

Антоній Мельник

кандидат психологічних наук, доцент,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ТИПИ БАТЬКІВСЬКОГО СТАВЛЕННЯ ДО ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

В сучасній психоло-педагогічній науці прийнято вважати, що виховання - це процес систематичного і цілеспрямованого впливу на людину, її духовний і фізичний розвиток в цілях підготовки до загальнокультурної діяльності. Ціль виховання дитини в сім'ї - всесторонній розвиток особистості. В сім'ї виховання відбувається постійно за допомогою авторитету дорослих, їхнього прикладу, традицій. Сімейне виховання - одне з форм виховання дітей в суспільстві, поєднання цілеспрямованих дій батьків з об'єктивним впливом життєдіяльності сім'ї, тобто стихійним. Стихійний вплив - це несвідомі, неконтрольовані дії, такі як манера поведінки, звички дорослих, їхній розпорядок життя та багато іншого. Такі дії повторюються, та впливають на дитину щодня. Батьки можуть розраховувати на успіх у вихованні дитини, тільки тоді, коли твердо знають свої цілі, педагогічні задачі та установки. В родині відбувається перший процес соціалізації дитини, що передбачає пізнання соціальної дійсності, оволодіння навичками індивідуальної та колективної роботи, залучення до суспільної культури. Ведучою у формуванні особистості дитини є моральна атмосфера життя родини, її стиль та устрій. Сімейні стосунки - перший зразок суспільних стосунків для дитини.

Детальний аналіз науково-педагогічних джерел дає змогу стверджувати, що багато сучасних дослідників (Ю. Василькова, О. Пилипенко, В. Тесленко, С. Харченко, Я. Юрків) присвячували свої роботи

питанням визначення змісту понять «особливі потреби», «особа з вадами», «норма» та «відхилення від норми», «обмежені можливості», «інвалід», «аномальні діти» тощо. Терміни «норма», «відхилення від норми», «обмежені можливості», «особливі потреби» використовуються для того, щоб охарактеризувати процес розвитку та соціальної поведінки дитини. Так, «норма» визначає оптимальне співвідношення між індивідуальними можливостями дитини та вимогами, які висуваються до неї з боку соціуму, зокрема, з боку системи освіти. [3]

В психолого-педагогічній літературі нерідко використовують і такі визначення дітей з особливими потребами, як: «аномальні», «неповноцінні», «неповносправні», «діти-інваліди», «діти з особливими потребами», «діти зі спеціальними потребами», «діти з обмеженнями», «діти з обмеженими розумовими та фізичними можливостями», «діти з фізичними або розумовими порушеннями у розвитку», «діти з вадами у розвитку». Сам термін «особливі потреби» означає, що робота з такою дитиною вимагає особливого навчального плану та спеціальних умов для організації навчально-виховного процесу, сімейного та соціального оточення, самореалізації через наявність у неї вад фізичного або розумового розвитку. Для навчально-виховної діяльності з учнями з особливими потребами необхідні особливі вказівки, технології, підходи, інструменти, обладнання, модифікації класного середовища тощо.

Термін «діти з особливими потребами» має в цілому узагальнений характер і конкретизує всіх дітей, чиї потреби виходять за межі загальноприйнятих норм. Це стосується дітей з порушеннями психофізичного розвитку, зокрема дітей з інвалідністю, дітей із соціально вразливих груп, але перш за все - дітей. Дане поняття покликане витіснити з широкого вжитку терміни «аномальні діти», «діти з порушеннями розвитку», «діти з відхиленнями», які конкретизують їх як інвалідів, ідіотів та даунів, що вказує на ненормальність та неповноцінність людини. [2]

Значимим аргументом логічності використання цього терміну може слугувати твердження видатного дослідника, дефектолога Л. Виготського: «Тим часом зрозуміло кожному, що сліпа чи глухоніма дитина насамперед є дитина і вже потім - дитина особлива, сліпа чи глухоніма». [1, с. 137] До особливих потреб таких дітей зараховують такі види потреб, як: фізіологічні; педагогічні; соціальні; потреба в безпеці, захисті, повазі, любові; потреба самовираження, самоповаги, самоактуалізації.

За результатами напівструктурованого інтерв'ю та індивідуальної бесіди з батьками, на базі Центру комплексної реабілітації для дітей з інвалідністю «Пролісок» міста Луцька, сім'ї що мають дітей з обмеженими можливостями розвитку, можна диференціювати на три групи.

Перша група, - це батьки з вираженим розширенням сфери батьківських почуттів. Характерний для них стиль виховання - гіперопіка. Батьки мають неадекватні уявлення про потенційні можливості своєї дитини, у матері відзначається гіпертрофоване почуття тривожності і нервово-психічної напруженості. Стиль поведінки дорослих членів сім'ї характеризується як надмірна опіка у ставленні до дитини, дріб'язкової

регламентації способу життя сім'ї в залежності від самопочуття дитини, обмеженням соціальних контактів. Цей стиль сімейного виховання характерний для більшості сімей матерів – одначок.

Друга група характеризується стилем холодного спілкування - гіпопротекуванням, зниженням емоційних контактів батьків з дітьми, проектуванням на дітей з боку обох батьків або одного з них власних небажаних якостей. Батьки фіксують надмірну увагу при лікуванні дитини, пред'являючи підвищені вимоги до медичного персоналу та вихователів, намагаючись компенсувати власний психічний дискомфорт за рахунок емоційного відхилення дитини.

Третя група, - це категорія батьків, які внаслідок фізіологічних та психологічних проблем у дитини поміняли свій стиль життя, філософію суб'єктивного бачення світу. Вони тісно співпрацюють зі спеціалістами, самі вивчають наукову і науково-популярну літературу з цих питань, мають активну громадську позицію щодо об'єднання в батьківські кола, громадські організації. Вони активно контактують з адміністрацією та спеціалістами установ, часто займаються волонтерською роботою.

Це далеко не повна типологія батьків за типом ставлення до дітей з особливими потребами, вона потребує подальшої деталізації та більш широкої диференціації. Це дуже важливо в роботі психолога, реабілітолога чи іншого спеціаліста в процесі виконання своїх професійних обов'язків.

Джерела та література:

1. Выготский Л.С. Собрание сочинений в 6-ти томах. Т. 5. Основы дефектологам: [Под ред. Т. А. Власовой.] — М: Педагогика, 1983. – с.256
2. Іноземцева С. В Діти з особливими потребами у вітчизняних та зарубіжних дослідженнях. // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. - 2012. - № 15(1). - С. 208-214. –
3. Юрків Я. І. Специфічні потреби дітей з розумовою обмеженістю / Я. І. Юрків // Соціальна педагогіка: теорія та практика. К., – 2007. – № 1. – С. 38 – 43.

Олександра Мельничук

студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Тетяна Павлюк

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ОПАНУВАННЯ ВАЖКИХ ЖИТТЄВИХ СИТУАЦІЙ МАТЕРЯМИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Постановка проблеми. На долю жінки-матері, у якої неповносправна дитина випадає низка життєвих проблем, які потребують вирішення. Часом ці проблеми долаються разом із чоловіком, батьком дитини, необхідну підтримку та допомогу надають родина, друзі. Натомість дуже часто у такій ситуації жінка лишається сам на сам із проблемами своєї дитини. І потрібно

знайти власні психологічні ресурси і резерви для їх подолання. У психологічній літературі для позначення поведінки, пов'язаної з пошуком вирішення таких ситуацій та визначенням індивідуальної адаптаційної реакції людини до складної життєвої ситуації послуговуються поняттям копінг.

Мета статті полягає у теоретичному аналізі способів подолання життєвих труднощів матерями дітей з обмеженими можливостями.

Виклад основного матеріалу. Специфіка життєвої ситуації, у якій знаходиться мати неповноспраної дитини, вимагає ефективного використання механізмів адаптації та саморегуляції у складних життєвих ситуаціях, тобто копінг-поведінки. Coping – індивідуальний спосіб взаємодії людини з ситуацією, який обумовлюється її особистісною логікою, важливістю та її психологічними можливостями [1]. У працях вітчизняних психологів зустрічаємо інтерпретацію поняття «копінг» як подолання (стресоподолання) або психологічного опанування стресу.

Визначення поведінки подолання охоплює коло проблем, у розв'язанні яких виявляються різні концептуальні підходи та інтерпретації досліджуваного феномену. Вперше термін «копінг» застосувала у психологічній літературі у 1962 році Л. Мерфі як деяку спробу створити нову ситуацію через прагнення індивіда вирішити певну проблему [2]. Основоположниками поняття «копінг» вважаються Р. Лазарус та С. Фолькман, які визначали копінг-стратегії як «стратегії оволодіння та врегулювання взаємовідносин з навколишнім середовищем» [5].

Існують різні підходи до вивчення копінгу: неопсихоаналітичний, психодинамічний, ресурсний, ситуаційний. Дослідники виділяють кілька рівнів подолання стресу: копінгові дії (те, що індивід відчуває, думає або робить), копінг-стратегії (засоби управління стресовим фактором, що виникають як відповідь особистості на сприйняту загрозу), копінгові стилі, копінг-поведінку [6; 8]. Копінгові дії часто групуються науковцями в копінг-стратегії, а ті, у свою чергу, групуються в копінгові стилі. Копінгові стилі відносяться до дій чи стратегій, які послідовно використовуються індивідом, щоб подолати стрес. Отже, для подолання стресу кожна людина використовує власні стратегії (копінг-стратегії) на основі особистісного досвіду та психологічних резервів копінг-ресурсів – відносно стабільних характеристик людей та стресової ситуації, що сприяють розвитку засобів подолання стресу. Копінг-поведінка – індивідуальний спосіб дій людини у скрутній ситуації відповідно до значущості цієї ситуації для життя індивіда. Вона реалізується за допомогою застосування різних копінг-стратегій на основі ресурсів особистості (Я-концепція; інтернальний локус контролю; ресурси когнітивної сфери; афіліція; емпатія; позиція людини по відношенню до життя, смерті, любові, віри; духовність; ціннісно-мотиваційна структура особистості) і ресурсів середовища (оточення, в якому живе людина, а також її вміння знаходити, приймати й надавати соціальну підтримку) [9; 10].

Н. Родіна проаналізувала проблему співвідношення понять «копінг-стратегії» та «захисні механізми». Було виявлено, що існують тісні

взаємозв'язки між вибором копінг-стратегій і глибинно-психологічними особливостями особистості. Дослідниця ототожнює копінг-стратегії з «верхівкою айсберга» антикризової поведінки. Стратегії усвідомлюються індивідом, тоді як психологічні захисні механізми відображають глибинну, несвідому лінію подолання складних ситуацій, при цьому вони є первинними по відношенню до копінг-стратегій [7].

Існують різні класифікації копінг-стратегій. Більшість дослідників поділяють копінг-стратегії на активні та пасивні. До активних стратегій відносять стратегію «вирішення проблем», як базову копінг-стратегію. Вона містить усі варіанти поведінки людини, спрямовані на вирішення проблемної чи стресової ситуації. До активних стратегій також відносять стратегію «пошуку соціальної підтримки», спрямовану на одержання соціальної підтримки від середовища. Пасивна копінг-поведінка забезпечує використання варіантів поведінки, що містять базову копінг-стратегію «уникнення». Стратегія уникнення – це поведінкова стратегія, застосовуючи яку людина прагне уникнути контакту з оточуючим світом, витісняє необхідність розв'язання проблеми. До способів уникнення можна віднести занурення у хворобу, активізацію вживання алкоголю, наркотиків, варіантом активного способу уникнення є суїцид. Стратегія уникнення – одна з провідних поведінкових стратегій, яка сприяє формуванню дезадаптивної, псевдодолаючої поведінки. Використання цієї стратегії обумовлене недостатнім рівнем особистісних копінг-ресурсів і навичок активного розв'язання життєвих проблем. Стратегія уникнення може мати адекватний або неадекватний характер залежно від конкретної стресової ситуації, віку і стану ресурсної системи індивіда. Водночас, як свідчать результати деяких досліджень, певні форми уникнення можуть мати й активний характер. Використання активних поведінкових стратегій подолання стресу й відносно низька сприйнятливність до стресових ситуацій сприяють поліпшенню самопочуття. А до його погіршення і наростання негативної симптоматики призводять намагання уникнути проблеми, застосування пасивних стратегій, спрямованих не на вирішення проблеми, а на зменшення емоційного напруження. Найбільш ефективним є ситуативне використання всіх трьох поведінкових стратегій [3].

Р. Лазарус та С. Фолькман [4] виділяють три основні критерії, на підставі яких здійснюється класифікація копінг-стратегій: емоційний – проблемний, когнітивний – поведінковий, успішний – неуспішний. Кожна стратегія копінгу, яка використовується людиною, може бути оцінена за всіма трьома критеріями. На основі цієї класифікації автори запропонували класифікацію, яка передбачає вісім видів ситуаційно-специфічних копінг-стратегій – конфронтація, планомірне вирішення проблеми, самоконтроль, пошук соціальної підтримки, позитивна переоцінка, прийняття відповідальності, дистанціювання, відхід-уникання. У свою чергу Р. Лазарус [4] розрізняє три основних типи стратегій подолання складної ситуації: механізми захисту Его; пряма дія – напад або втеча, що супроводжується гнівом або страхом; опанування («копінг») без афекту, коли реальна загроза відсутня, але потенційно існує.

Висновки. Копінг – це індивідуальний спосіб взаємодії із ситуацією відповідно до її власної логіки, значущості в житті людини і її психологічних можливостей. Психологічне призначення копінгу полягає в тому, щоб якнайкраще адаптувати людину до вимог ситуації, даючи можливість опанувати її, послабити або пом'якшити ці вимоги, намагатися уникнути або звикнути до них і таким чином погасити стресову дію ситуації. Тому головні завдання копінгу – забезпечення й підтримання благополуччя людини, фізичного й психічного здоров'я та задоволеності соціальними відносинами. Специфіка життєвої ситуації матерів неповносправних дітей за своїм змістом є стресонебезпечною, а тому вимагає від них ефективної копінг-поведінки.

Джерела та література:

1. Василюк Ф. Е. Жизненный мир и кризис: типологический анализ критических ситуаций / Ф. Е. Василюк // Журн. практ. психологии и психоанализа. – 2001. – № 4. – С. 12–20.
2. Гончаров М. С. Переживание как реализация (или проявление) субъективности и стресс как неизбежность становления и функционирования человека / М. С. Гончаров // Мир психологии. – 2008. – №4. – С. 3–7.
3. Коваленко А. Б. Особистісний потенціал в опануванні важких життєвих ситуацій: проактивна взаємодія з середовищем / А. Б. Коваленко, Н. В. Родіна // Вісн. Одес. нац. ун-ту. Серія: Психологія. – 2010. – № 14. – С. 54–65.
4. Лазарус Р. С. Психология эмоций : учеб. пособие / Р. С. Лазарус. – СПб. : Питер, 2007. – 328 с.
5. Лазарус Р. Теория стресса и психофизиологические исследования / Р. Лазарус // Эмоциональный стресс / под ред. Л. Леви. – Л., 1970. – С. 178–209.
6. Польская Н. А. Взаимосвязь склонности к модификациям тела с копинг-стратегиями / Н. А. Польская // Вопр. психологии. – 2007. – № 6. – С. 43–54.
7. Родіна Н. В. Психологія копінг-поведінки: системне моделювання : монографія / Н. В. Родіна. – О. : Букаєв В. В., 2011. – 364 с.
8. Розов В. І. Методи оцінки та самооцінки стресових станів / В. І. Розов // Практ. психологія та соц. робота. – 2007. – № 5. – С.41–52.
9. Самоукина Н. В. Психология профессиональной деятельности / Н. В. Самоукина. – СПб. : Питер, 2003. – 224 с.
10. Совладающий интеллект: человек в сложной жизненной ситуации / под ред. А. В. Либина. – М. : Эксмо, 2008. – 400 с.

Іванна Назарук
магістр факультету психології і соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
Михайло Коць
кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОКОРЕКЦІЇ ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

Постановка наукової проблеми та її значення. За останні три роки відмічається тривожна тенденція зростання кількості дітей з відхиленнями фізичного та психічного здоров'я, які зумовлюються біологічними, екологічними, соціально-психологічними та іншими чинниками, а також їх поєднанням. Значну частину серед цих дітей займають діти із затримкою психічного розвитку (ЗПР).

Емоційно-вольова сфера – складний феномен психічного життя людини. З кожним роком збільшується число дітей з різними порушеннями в розвитку емоційно-вольової сфери, особливо у дітей із затримкою психічного розвитку (ЗПР), які мають гірші адаптаційні можливості. Тому, психолого-педагогічна корекція емоційно-вольової сфери дитини із ЗПР – актуальна проблема корекційно-розвиваючої роботи.

Метою роботи є теоретичне вивчення емоційно-вольової сфери дітей із затримкою психічного розвитку та можливі шляхи психокорекційної роботи з дітьми.

Виклад основного матеріалу. *Затримка психічного розвитку* – це уповільнення темпу розвитку психічних процесів, яке частіше виявляється під час вступу до школи і виражається в недостатності загального запасу знань, обмеженості уявлень, незрілості мислення, малій інтелектуальній цілеспрямованості, переважанні ігрових інтересів, швидкого перенасичення в інтелектуальній діяльності [4].

Кожна дитина індивідуальна, неповторна. А діти із затримкою психічного розвитку особливі по-своєму. Для них характерна низка особливостей у психічній та особистісній сфері:

- зниження розумової працездатності;
- підвищення психічного виснаження;
- зайва збудливість і роздратування;
- емоційна нестійкість.

Особливості емоційної сфери дітей із затримкою психічного розвитку:

- підвищена лабільність поведінкових реакцій;
- нестійкий фон настрою, який призводить до підвищення рівня тривожності;
- невпевненість у собі, у власних силах, унаслідок чого діти потребують постійного визнання, похвали, високої оцінки.

Водночас у таких дітей часто спостерігаються агресивні реакції.

Для одних дітей із ЗПР характерна гіперзбудливість, яка проявляється в загальному емоційному та руховому неспокої, зайвій активності: дитина робить багато рухів руками, ногами, непосидюча. Іншим, навпаки, властива загальмованість, в'ялість, пасивність. Часто в дитини з'являється відчуття неповноцінності, а це, у свою чергу, робить специфічним її ставлення до себе, до однолітків, до оцінок дорослих і дитячого колективу [3].

Для значної частини дітей із ЗПР типовий дефіцит соціальних здібностей, що виявляється в труднощах взаємодії з оточуючими дітьми і дорослими. У ряді випадків вказаний дефіцит пов'язаний з проблемами емоційної регуляції. У зв'язку з цим розвиток емоційно-особистісної сфери та корекція її недоліків включає:

– *гармонізацію афективної сфери дитини; профілактику та усунення (пом'якшення) можливих агресивних і негативістичних проявів, інших відхилень у поведінці;*

– *попередження і подолання негативних рис особистості і формування характеру;*

– *розвиток і тренування механізмів, що забезпечують адаптацію дитини до нових соціальних умов (у тому числі зняття тривожності, страхів і т.п.);*

– *створення умов для розвитку самосвідомості і формування адекватної самооцінки; розвиток соціальних емоцій; розвиток комунікативних здібностей (у тому числі стимуляція комунікативної активності, створення умов, що забезпечують формування повноцінних емоційних і ділових контактів з однолітками і дорослими).*

Робота з розширення та впорядкування емоційного досвіду дітей включає допомогу в засвоєнні дитиною уявлень про невербальні засоби вираження емоцій; у формуванні розуміння змісту і значення різних форм поведінки людей в емоційно значущих ситуаціях; у перевірці й оцінці дитиною власної поведінки на підставі отриманих знань і навичок.

Велику роль у даній роботі відіграють індивідуальні та групові заняття з дітьми театралізованою діяльністю, застосування методик і технік ігрової терапії та казкотерапії. У процесі такої роботи діти вчаться розуміти зміст і прогнозувати наслідки власної емоційної поведінки. Вони усвідомлюють значення емоційної атмосфери добра, радості, співробітництва для поліпшення і власного самопочуття, і відносин з однолітками [1; 2].

Робота практичного психолога з дітьми із ЗПР з формування впевненості в собі і зниження тривожності полягає в сприянні формуванню оптимістичного мислення та світовідчуття, позитивної установки на майбутню діяльність, уміння звільнитися від страхів, переключатися з неприємних вражень, а також зміцнення поваги до себе, віри в свої здібності і можливості.

Дитина із ЗПР має ряд специфічних рис, що ускладнюють процес її спілкування з однолітками і дорослими, що, в свою чергу, негативно позначається на подальшому розвитку її емоційно-особистісної сфери. У зв'язку з цим діяльність практичного психолога спрямовується на виховання у дітей інтересу до оточуючих людей; розвиток контактності та

вміння вчитися з помилок невдалого досвіду спілкування; формування навичок довільної регуляції свого емоційного стану та уникнення конфліктів.

Також важливе значення має формування довільної регуляції діяльності і поведінки дітей із ЗПР.

Недостатня сформованість усвідомленої саморегуляції діяльності є гальмуючим фактором когнітивного і особистісного розвитку дитини, а також однією з основних причин, що породжують труднощі в навчально-пізнавальній діяльності.

Робота практичного психолога з формування усвідомленої саморегуляції пізнавальної діяльності у дітей із ЗПР ведеться в декількох напрямках, пов'язаних з формуванням певного комплексу умінь: ставити та утримувати мету діяльності; планувати дії; визначати і зберігати спосіб дій; використовувати самоконтроль на всіх етапах діяльності; коментувати процес та результати діяльності; оцінювати процес і результат діяльності [2; 4].

Тому, працюючи з такими дітьми, необхідно велику увагу приділяти грі — постійній і незмінній супутниці дитинства. Виховне значення гри, її різнобічний вплив на розвиток дитини важко переоцінити. Гра органічна для дитячого віку, й за умови вмілого керівництва з боку дорослих здатна творити дива. Гра допомагає створювати дружний дитячий колектив, приєднувати до активної діяльності замкнених дітей.

Добираючи ігри, необхідно продумувати ігрову ситуацію, обов'язково поєднувати два елементи — пізнавальний та ігровий. Коли визначається певне завдання — надавати йому ігрового характеру. Завдяки успішному втіленню ігрового задуму виникає інтерес до гри. А коли з'являється зацікавленість, виникає й активність, і творчі думки. Кожна дитина у процесі дидактичної гри намагається показати групі свої вміння та знання [3].

Висновки. Значна частина дітей із затримкою психічного розвитку, отримавши своєчасну корекційну допомогу, засвоює програмовий матеріал і «вирівнюється» по закінченні початкової школи. Водночас, чимало дітей і в наступні роки навчання потребують особливих умов організації педагогічного процесу через значні труднощі у засвоєнні навчального матеріалу.

Отже, корекція ЗПР дітей потребує тривалої і системної роботи, яка охоплює всі види їх діяльності.

Тільки за належного дотримання таких підходів до процесу реабілітації даного контингенту дітей можливо добитися відновлення всіх сфер психічної діяльності, включаючи і емоційно-вольову, що і забезпечує повноцінну інтеграцію і функціонування дітей із ЗПР в соціумі.

Джерела та література:

1. Войтко В. Психолого-педагогічний супровід дітей з затримкою психічного розвитку: навчально-методичний посібник / В. Войтко. – Кропивницький, 2017. – 48 с.
2. Кондратенко Л. Діти з затримкою психічного розвитку: характеристика, особливості психологічного супроводу / Л. Кондратенко. – Суми, 2015. – 54 с.

3. Корекційна робота з дітьми з ЗПР: (матеріали інтернет-конференції (офлайн) «Основні напрямки корекційної роботи із дитиною із затримкою психічного розвитку в ДНЗ та ЗНЗ») [Електронний ресурс] / Л. М. Чіхман – 2013. – Режим доступу: http://doshkilla.blogspot.com/p/blog-page_9019.html

4. Крупник Г. А. Особливості психологічного супроводу адаптації першокласників до навчального процесу / Г. А. Крупник // Таврійський вісник освіти. – 2014. – № 2 (46). – С. 251-257.

Валерія Огребчук

студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Тетяна Павлюк

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ПСИХОЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ ЖИТТЄВИХ ТРУДНОЩІВ МАТЕРІВ НЕПОВНОСПРАВНИХ ДІТЕЙ

Постановка проблеми. Сім'я із неповносправною дитиною – це сім'я з особливим статусом, особливості та проблеми якої визначаються закритістю сім'ї для зовнішнього світу, дефіцитом спілкування, частою відсутністю працевлаштування матері, але головне – подоланням низки труднощів, які випадають на долю жінки при вихованні дитини із обмеженими можливостями.

Мета статті полягає у теоретичному аналізі психологічних розвідок життєвих труднощів жінок, що виховують неповносправних дітей.

Виклад основного матеріалу. Основою тих або інших проблем розвитку неповносправної дитини є порушення нервової системи або певного аналізатора, внаслідок чого виникають нетипова (атипова) будова і діяльність органів або всього організму. Порушення можуть виникнути на будь-якому етапі розвитку (внутрішньоутробному, післяпологовому, в наслідок дії спадкових факторів). Залежно від причин виникнення порушень їх поділяють на вроджені і набуті.

Головною ланкою в системі задоволення потреб, виховання, навчання, соціалізації дітей з обмеженими можливостями є сім'я. Однак життєва ситуація такої сім'ї вимагає створення особливого оточення, необхідного її членам для виконання своїх функцій. Поява дитини з інвалідністю в сім'ї висуває перед батьками такої дитини необхідність перш за все налагодження контактів із різними установами, організаціями і службами, аби навчитися, насамперед, взаємодіяти з дитиною, сприяти її навчанню та розвитку.

Під час дорослішання дитини проблем не стає менше. Так Н. Дементьєва наголошує, якщо проблеми батьків такої дитини у дошкільному віці пов'язані із забезпеченням загального догляду за нею, її поведінкою, сном, ходою, то далі, з віком у повному обсязі постають проблеми

майбутнього дитини, її професійного визначення та взаємин з оточуючими [1].

Дитина з інвалідністю може впливати на якість подружніх стосунків і навіть стати причиною розлучення батьків. Зокрема В. Целуйко зазначає, що неповні материнські сім'ї складають найбільший відсоток серед сімей з дітьми з обмеженими можливостями: у 15% батьків сталося розлучення з причини народження дитини з інвалідністю, мати не має перспективи повторного заміжжя. Тому догляд за дитиною лягає на матір. Як правило, вона втрачає роботу або змушена працювати вночі. Догляд за дитиною займає весь її час, різко звужується коло спілкування. Якщо лікування і реабілітація безперспективні, то постійна тривога, психоемоційне напруження можуть призвести матір до стану депресії [4].

Наявність дитини з інвалідністю може негативно позначитися й на інших дітях в сім'ї. На це звертає увагу дослідниця Л. Шипицина. Їм менше приділяється уваги з боку матері, через недогляд батьків вони гірше вчаться, частіше хворіють. Не всі діти в змозі правильно оцінити і зрозуміти увагу батьків до хворої дитини, їхню постійну втому, пригнічений стан, постійно тривожний сімейний клімат [2].

А. Аносова, О. Безпалько, Т. Цюман виділяють такі проблеми і труднощі матерів дітей з інвалідністю [3]:

1. Фінансово-економічні: низька матеріальна забезпеченість, труднощі в реалізації гарантованих пільг. Погіршують ситуацію випадки розлучення батьків у перші роки після народження дитини. Зазвичай, мати не в змозі працювати, тому що дитина потребує постійного догляду. Проблема підсилюється постійним браком коштів для придбання необхідного харчування, медпрепаратів, технічних засобів компенсації порушень тощо.

2. Психологічні, а саме: постійне психічне та нервово перевантаження, нерозуміння та упереджене ставлення з боку соціального оточення, відчуття покинутості, самотності. Поява у родині дитини з особливими потребами здебільшого має помітні наслідки для психологічного здоров'я сім'ї, часто спостерігається емоційне відторгнення такої дитини, гіперопіка, надмірне акцентування на розладах тощо.

3. Медичні, які визначають комплекс проблем, пов'язаних з лікуванням, здійсненням корекції компенсаторних функцій, а також отриманням технічних засобів реабілітації, задоволенням потреб у контролі стану здоров'я дитини.

4. Недостатній розвиток і недоступність технологій ранньої діагностики, корекції, реабілітації, прогнозування медичних наслідків інвалідності, невисокий рівень забезпечення безкоштовними медичними послугами і ліками, нестача кваліфікованих спеціалістів.

5. Ризик інституалізації. У разі народження дитини з інвалідністю батьки стикаються з низкою проблем і труднощів, залишаючись при цьому безпорадними. Відсутність системи раннього втручання, реагування на ситуацію в інтересах дитини і сім'ї призводить до негативних наслідків – зокрема, відмови матері від немовляти.

6. Проблема інформаційного забезпечення. Нестача інформації стосовно особливостей дитини, можливостей корекції та лікування, особливостей виховання, прав на соціальну допомогу, пільги, відповідних закладів освіти, наявних державних і недержавних громадських організацій. З часом зростають потреби в інформації про спеціалізовану (відповідно до виду захворювання) медичну, соціальну, освітню та правову допомогу.

7. Неприйняття людей з інвалідністю повноцінними членами суспільства. Ситуацію ускладнює психологічне та моральне перевантаження батьків, їх виражена тривога і неспокій, викликані інвалідністю дитини. Часто у такої сім'ї порушується взаємодія із соціальним оточенням, коло спілкування становлять близькі родичі, спеціалісти.

8. Недоступність певних об'єктів, споруд та проблеми транспортного забезпечення.

Висновки. Народження дитини з інвалідністю створює цілу низку життєвих труднощів і проблем, які потребують подальшого вирішення її батьками, особливо матір'ю. Насамперед – налагодження контактів з різними соціальними організаціями, установами і службами для забезпечення потреб самої дитини, а також сім'ї, в якій вона виховується. Більша частина дітей з обмеженими можливостями виховується у неповній сім'ї, що пов'язано із тим, що батько покидає сім'ю. У таких випадках матері стикаються із матеріально-побутовими, фінансовими, житловими, психологічними проблемами та труднощами інформаційного забезпечення. Хвора дитина є постійним стресовим фактором для матері. Матері стикаються з емоційними перевантаженнями, які викликають певні зміни в їх поведінці і здоров'ї, що відбивається на дитині. Виходить замкнуте коло: хвороба, інвалідність дитини викликає стрес у матері, а наслідки стресу посилюють хворобу дитини.

Зважаючи на це, надзвичайно важливим постає питання адаптації матерів дітей з інвалідністю до життєвих обставин, що травмують, та переосмислення своєї життєвої ситуації. Це передбачає використання активних, спрямованих на мобілізацію психічних ресурсів варіантів копінг-поведінки та позитивне переосмислення стресової ситуації, що викликана важкими життєвими обставинами.

Джерела та література:

1. Дементьева Н. Ф. Роль семьи в воспитании и обучении детей с особыми нуждами / Н. Ф. Дементьева. – Москва : Просвещение, 1996. – 370 с.
2. Дети социального риска и их воспитание : учеб.-метод. пособие / под науч. ред. Л. М. Шипициной. – Санкт-Петербург : Речь, 2003. – 144с.
3. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посіб. у 2-х ч.; Ч. 2 : Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми / А. В. Аносова, О. В. Безпалько, Т. П. Цюман та ін. / за заг. ред. : Т. В. Журавель, З. П. Кияниці. – Київ : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. – 352 с.
4. Целуйко В. М. Неполная семья / В. М. Целуйко. – Волгоград : Перемена, 2000. – 124 с.

Альона Сімовоник

магістр освітньої програми «Клінічна психологія»,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ ПРОСПЕКТИВНОЇ ПАМ'ЯТІ У ДІТЕЙ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

У повсякденному житті ми знаємо, що наміри можуть як виконуватися, так і забуватися. Виконання намірів залежить від багатьох факторів: наскільки важлива та дія, котру ми маємо намір здійснити, приємна вона нам чи неприємна. Але у більшості від того – чи згадаємо ми про неї. Тип пам'яті, що відповідає за наші наміри та заплановані у майбутньому дії, називається *проспективною пам'яттю*.

Цей тип пам'яті дуже відрізняється від ретроспективної, яка стосується запам'ятовування інформації, отриманої в минулому, як, наприклад, згадування змісту книги, назви людей або того, що було зроблено в попередній день. На противагу цьому, проспективна пам'ять означає збереження і відтворення інформації про те, що в певний момент у майбутньому слід виконати, наприклад, передача повідомлення другу, для здійснення телефонного дзвінка о 2 годині ранку, або прийняття медикаментів після сніданку [3, с. 2-4].

Дослідники розрізняють проспективну пам'ять, пов'язану з подією, і проспективну пам'ять, пов'язану з часом. У першому випадку завдання включають нагадування виконати ту чи іншу дію, тоді як у другому випадку необхідно виконати дію в певний час. В одному з досліджень [8] була показана більша ефективність проспективної пам'яті, пов'язаної з часом, ніж пов'язаної з подіями. У цьому дослідженні піддослідним пропонувалося натискати на кнопку в певний час або ж у той момент, коли вони опиняться в зазначеному експериментатором місці (події). Дослідники пояснили отримані результати тим, що при опорі проспективної пам'яті на подію, її ефективність більше ґрунтувалася на зовнішніх підказках. Досліджуваним, які виконували завдання на час, необхідно було використовувати підказки, які вони придумали самі.

Таким чином, сила асоціації між стимулом-підказкою і запланованою дією [5], а також наявність підказки є одним із чинників, що впливають на ефективність вилучення інформації з проспективної пам'яті. При цьому, показано, що ймовірність зробити намір більше залежить від зовнішніх підказок, ніж від внутрішніх, придуманих самою людиною [8].

Незвичайність стимулу, що викликає проспективний спогад, також є важливим фактором. Г. Ейнштейн і М. МакДеніел (1993) [4] провели експеримент, в ході якого з'ясували, що на ефективність згадування наміру діє незвичайність стимулу, який привертає мимовільну увагу і запускає процес проспективного згадування.

Переривання виконання завдання на проспективну пам'ять впливає негативно. В експерименті МакДеніела наявність навіть короткочасного

переривання (5-40 с) погіршило ефективність проспективної пам'яті. При цьому наявність підказки нівелювало цю складність [6].

Гольвітцер у 1999 році запропонував спеціальну техніку для збільшення ефективності проспективного згадування - імплементаційні наміри, тобто, наміри здійснити якусь дію [2]. Схема даної стратегії виглядає наступним чином: «якщо я зустріну стимул X, я зроблю дію Y». Дослідження показали, що використання даної техніки може призвести до більш високої ймовірності досягнення мети і запуску цілеспрямованої поведінки у відповідь на певні стимули чи події в житті [7].

Існує дві *теорії проспективної пам'яті*. Це теорія *процесів підготовчої уваги і пам'яті*, що базується на працях Р. Сміта і Ю. Байена (2005) [9]. Відповідно до цієї теорії, в даному процесі беруть участь процес моніторингу, який починається в той момент, коли людина формулює намір і закінчується після його здійснення, і механізми ретроспективної пам'яті, які дозволяють згадати, яку саме дію необхідно зробити. Але дана теорія не може пояснити той факт, що люди рідко думають про намір постійно, частіше спогад про необхідність щось виконати з'являється сам по собі. Інша теорія – *мультиопераційна*, запропонована Г. Ейнштейном і М. МакДеніелом (2005) [1]. Ці дослідники стверджують, що у функціонуванні проспективної пам'яті беруть участь різні когнітивні процеси, в тому числі і увага. Однак моніторинг відбувається автоматично, тобто без участі процесів уваги, якщо виконуються наступні умови: якщо стимул і намір виконати будь-яку дію нерозривно пов'язані між собою; якщо стимул виділяється на своєму тлі; якщо під час виконання завдання на проспективну пам'ять увага спрямована на релевантні аспекти стимулу [10].

Проспективна пам'ять є найважливішим компонентом нашої повсякденної діяльності, тому що нездатність усвідомити те, що хтось мав намір щось зробити у певний момент, може мати неприємні наслідки, які серйозно порушують повсякденне життя вдома, на роботі чи в школі [3, с. 2-4]. Проспективну пам'ять особливо ретельно вивчають інженерні, авіаційні і військові психологи. Більшість аварій і катастроф з провини людини починається саме з помилок проспективної пам'яті: оператор забуває щось зробити, і це призводить до розвитку ланцюга подій з негативними наслідками [10]. Наприклад, під час посадки екіпаж виявив, що на приладовій панелі не горить індикатор випуску шасі. Пілот повинен був упевнитися в тому, що шасі випущено, але вибрав для цього невдалий спосіб. Перегоріла лампочка (це з'ясувалося пізніше) відвернула увагу екіпажу, і літак врізався в землю. Тому дослідження механізмів та процесів, які призводять до успішної проспективної роботи пам'яті у дорослих, а також дітей, мають як теоретичне, так і практичне значення.

У розвитку та ранній діагностиці проспективної пам'яті є доцільним використання трьох основних принципів мнемотехніки, таких як: використання асоціацій, кодування інформації через образи та використання емоційного відношення людини до наміру. За допомогою цих принципів складається більшість методик вивчення пам'яті її тренування і розвитку, що використовуються при підготовці дітей до школи

чи у спеціальних тренінгах. А розвиток проспективної пам'яті може надати нам можливість робити менше помилок у повсякденному житті та на роботі, а також більш усвідомлено ставитись до власних дій.

Джерела та література:

1. Einstein, Gilles O., and Mark A. McDaniel Prospective memory multiple retrieval processes // *Current Directions in Psychological Science*. — 2005. — № 14.6. — С. 286-290.
2. Gollwitzer, Peter M Implementation intentions: strong effects of simple plans // *American psychologist*. — 1999. — № 54.7. — С. 493-503.
3. Lia Kvavilashvili, David J. Messer and Pippa Ebdon. Prospective Memory in Children: The Effects of Age and Task Interruption. – University of Hertfordshire – 2001. – 55 с.
4. McDaniel, Mark A., and Gilles O. Einstein The importance of cue familiarity and cue distinctiveness in prospective memory // *Memory*. — 1993. — № 1.1. — С. 23-41.
5. McDaniel, Mark A., et al Cue-focused and reflexive-associative processes in prospective memory retrieval // *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*. — 2004. — № 30.3. — С. 605-614.
6. McDaniel, Mark A., et al Delaying execution of intentions: Overcoming the costs of interruptions // *Applied Cognitive Psychology*. — 2004. — № 18.5. — С. 533-547.
7. Peter M. Gollwitzer, Veronika Brandstätter Implementation intentions and effective goal pursuit. (англ.) // *Journal of Personality and Social Psychology*. — 1997-07-01. — Т. 73, вып. 1. — С. 186–199. — DOI:10.1037/0022-3514.73.1.186.
8. Sellen, Abigail J., et al What brings intentions to mind? An in situ study of prospective memory // *Memory*. — 1997. — № 5.4. — С. 483-507.
9. Smith, Rebekah E., and Ute J. Bayen The effects of working memory resource availability on prospective memory: A formal modeling approach // *Psychology*. — 2005. — № 52.4. — С. 243-256.
10. Баддлі, А. Айзенк, М. Андресон. Память. — Питер. — 2011. — С. 460-483. — 560 с. — ISBN 978-1-84872-001-5.

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

Наукове видання

**ОСОБИСТІТЬ І СУСПІЛЬСТВО:
МЕТОДОЛОГІЯ ТА ПРАКТИКА СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

Матеріали V Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції

(15 травня 2018 року)

**PERSONALITY AND SOCIETY:
METHODOLOGY AND PRACTICE OF MODERN
PSYCHOLOGY**

V International Internet Conference
Book of Abstracts

(May 15, 2018)

Друкується в авторській редакції
Верстка І. В. Грубій

Відповідальність за достовірність фактів, власних імен, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

Підписано до друку 10.05.2018. Формат 60x84 ¹/₁₆.

Ум. друк. арк. 11.16. Зам. ____. Наклад 100 пр.

Папір офсетний. Гарнітура Times. Друк офсетний.

Друк ПП Іванюк В. П. 43021, м. Луцьк, вул. Винниченка, 65.

Свідоцтво Держкомінформу України

ВЛн № 31 від 04.02.2004 р.